

На основу члана 38. став 1. Закона о планском систему Републике Србије („Службени гласник РС”, број 30/18),

Влада усваја

СТРАТЕГИЈУ

за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период 2022–2030. године

"Службени гласник РС", број 23 од 17. фебруара 2022.

1. УВОД

Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године¹ била је усвојена 3. марта 2016. године, као наставак претходне Стратегије за унапређивање положаја Рома 2009–2015. године.

Република Србија је донела Закон о планском систему² 2018. године, којим се прописују форма, садржај и друге карактеристике планских докумената Републике Србије.

Република Србија се придружила Декларацији партнера Западног Балкана о интеграцији Рома и Ромкиња у оквиру процеса проширења Европске уније³ (у даљем тексту: Познањска декларација) 2019. године. Европска унија (ЕУ) је усвојила ЕУ Стратешки оквир за једнакост, укључивање и учешће Рома до 2030. године (у даљем тексту: ЕУ Стратешки оквир за Роме).⁴

С обзиром на измењен контекст, као и наведена нова документа, произашла је потреба да се постојећа Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године ревидира и усагласи са Законом о планском систему, као и са и Уредбом о методологији управљања јавним политикама, анализи ефеката јавних политика и садржају појединачних докумената јавних политика⁵. Затим, Стратегија је усклађена са Познањском декларацијом и ЕУ Стратешким оквиром за Роме.

Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог покренуло је иницијативу за ревизију Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године, као надлежни предлагач, а у складу са чланом 29. став 1. Закона о планском систему Републике Србије. У складу са наведеним документима, период спровођења Стратегије је од 2022. до 2030. године.⁶

Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2022–2030. године (у даљем тексту: Стратегија) је усаглашена на нивоу Стручне групе Координационог тела за унапређење положаја и социјално укључивање Рома и Ромкиња и праћење реализације Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији (у даљем тексту: Координационо тело).

Стручну групу чине представници:

- Министарства просвете науке и технолошког развоја;
- Министарства за рад запошљавање, борачка и социјална питања;
- Министарства здравља;
- Министарства грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре;
- Министарства унутрашњих послова;
- Министарства финансија;
- Министарства правде;
- Министарства државне управе и локалне самоуправе;
- Министарства за европске интеграције;

- Министарства културе и информисања;
- Националног савета ромске националне мањине;
- Тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва⁷;
- Сталне конференције градова и општина;
- Републичког секретаријата за јавне политике и
- Платформе цивилног друштва.

Стручном групом руководи Нинослав Јовановић, државни секретар Министарства за људска и мањинска права и друштвени дијалог. Техничку подршку Координационом телу и Стручној групи пружа Одсек за унапређење положаја Рома и Ромкиња из тог министарства.

Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период 2022–2030. године је припремљена на основу анализе доступних докумената и анализе актуелног контекста. Координационо тело и Стручна група су прикупили мишљења свих релевантних институција, широког круга организација цивилног друштва и саме ромске националне заједнице у Републици Србији, те су на основу прикупљених мишљења припремили коначан текст Стратегије, који је предложен за усвајање Влади.

Стратегија је заснована на постојећим стратешким, правним и институционалним ресурсима. Институционални ресурси за припрему, спровођење, праћење и процену Стратегије су Координационо тело за унапређење положаја и социјално укључивање Рома и Ромкиња и праћење реализације Стратегије,⁸ Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог и Министарка овог ресора као Национална контакт особа за Роме/киње, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, ресорна министарства која су задужена да воде јавне политике од интереса за остваривање стратешких мера, независне националне институције за једнакост и људска права и за статистику, јединице локалне самоуправе, као и Национални савет ромске националне мањине Републике Србије и бројне међународне и домаће организације цивилног друштва, а нарочито удружења грађана ромске националности.

У том смислу Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња⁹ за период од 2022. до 2030. године, представља званичну политику Владе према Ромима и Ромкињама у Републици Србији.

1 „Службени гласник РС”, број 26/16 Доступан на: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2016/26/1/reg>

2 „Службени гласник РС”, број 30/18

3 Доступан на: <https://www.rcc.int/romaintegration2020/files/admin/docs/5276e54b1a08c61969fea63c0dd27f13.pdf>

4 Доступан на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0620&qid=1615293880380>

5 „Службени гласник РС”, број 8/19.

6 Чланом 11. Закона о планском систему Републике Србије прописано је да се стратегија по правилу усваја за период од пет до седам година. Одредница „по правилу” указује да се од прописаног периода важења може одступити. Период важења Стратегије за Социјално укључивање Рома и Ромкиња, дефинисан је ради усклађивања са периодом важења Стратешког оквирам ЕУ за једнакост, укључивање и учешће Рома за период 2020–2030. и Агенде 2030.

7 У достављању мишљења на позив Предлагача Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије напомиње да завршава своје програме 31. децембра 2021. године и да у овом тренутку није извесно да ли ће пројектна јединица наставити са радом. Током наредне године, планирана је институционализација једног дела функција Тима у виду формирања релевантног сектора у Министарству за рад, запошљавање, социјална и борачка питања.

8 Формирано Одлуком Владе о оснивању Координационог тела за праћење реализације Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године, „Службени гласник РС”, бр. 17/17, 84/20. Доступна на: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/odluka/2021/62/7/reg>

9 Сви термини који се у Стратегији за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији до 2030. године користе се у граматичком мушком роду и подразумевају мушки и женски род особа на које се односе. Могућа је употреба скраћене варијанте Роми и Ромкиње. Родно сензитивна терминологија није употребљена у случајевима превода,

где у оригиналу није коришћена родно сензитивна терминологија. Термин Роми и Ромкиње је кровни термин који обухвата различите групе, укључујући Роме, Синте, Кале, Романишеле, Бајаше/Рударе, Ашкалије, Египћане, Јенише, Доме, Ломе, као и одређене номадске популације.

2. НАЧЕЛА

Циљеви и мере које се Стратегијом предлажу заснивају се на следећим начелима:

- Одговорност и капацитет органа јавне власти за остваривање стратешких циљева;
- Солидарност према особама и групама у неједнаком положају у друштву;
- Укључивање и оснаживање које води ка људској безбедности, економском расту и унапређењу људских права, путем прилагођавања окружења и система и пружање подршку људима и групама;
- Сузбијање искључености која води ка губитку у социјалном капиталу државе и стварне штете код особа и група који су искључени;
- Елиминисање друштвене неједнакости, односно борба против циганизма, као облика расизма и дискриминације;
- Сузбијање сиромаштва као предуслов за остваривање људских права;
- Људска права, као целовит приступ остваривању циљева ове стратегије, са посебном пажњом на права на једнакост, учешће, образовање, становање, рад, здравствену и социјалну заштиту;
- Пуно учешће Рома и Ромкиња у свим фазама јавне политике које се тичу њих, а превасходно ове стратегије;
- Афирмативне мере којима се адресира фактичка неједнакост, а које су ограниченог карактера (временски или до остваривање циља једнакости) и које се не сматрају дискриминацијом осталих људи;
- Поштовање идентитета Рома, односно спровођење мера које позитивно утичу на очување и промоцију културе, историје, језика и других аспеката идентитета Рома;
- Различитост унутар ромске националне заједнице се такође узима у обзир, како би се специфични изазови жена, деца, ЛГБТИ особа, младих, старих и других адресирали на одговарајући начин;
- Буџетска подршка за спровођење Стратегије, као и сарадња са донаторима који подржавају социјално укључивање Рома и Ромкиња;
- Локализација мера, односно прилагођавање локалном контексту и подршка локалном учешћу у циклусу јавне политике за Роме и Ромкиње.

3. ПОДАЦИ О РЕЛЕВАНТНИМ ПЛАНСКИМ ДОКУМЕНТИМА И ПРАВНОМ ОКВИРУ РЕЛЕВАНТНОМ ЗА СТРАТЕГИЈУ

Стратегија се заснива на међународним актима и националном прописима који се односе на области обухваћене овом стратегијом. То су: правда и заштита људских и мањинских права, укључивање и једнакост Рома и Ромкиња у друштву, једнакост и недискриминација, образовање, запошљавање, становање, здравље, социјална заштита, грађански статус.

3.1. МЕЂУНАРОДНИ ПРАВНИ ОСНОВ

Декларација партнера Западног Балкана о интеграцији Рома у оквиру процеса проширења ЕУ (Познањска Декларација)¹⁰ је усвојена од стране председника влада Западног Балкана и даје конкретне циљеве који би се требали остварити као минимум пре чланства у Европску унију, као и опште смернице за остваривање тих циљева. Овом декларацијом су постављени следећи циљеви:

Запошљавање:

Повећање стопе запослености Рома и Ромкиња у јавном сектору до процента пропорционалним заступљености Рома и Ромкиња у укупном становништву;

Повећање стопе запослености Рома и Ромкиња на најмање 22%;

Становање:

Озакоњење свих насеља где живе Роми и Ромкиње где је то могуће;

Обезбеђивање трајно, достојно, приуштиво и десегрегисано становање Ромима и Ромкињама који живе у безусловним насељима која се из оправданих разлога не могу озакоњити;

Образовање:

Повећање стопе уписа и завршавања основне школе код Рома и Ромкиња на најмање 90%;

Повећање стопе уписа и завршавања средње школе код Рома и Ромкиња на најмање 50%;

Здравство:

Код Рома и Ромкиња обезбедити покривеност универзалним здравственим осигурањем од најмање 95% или до нивоа као и код осталог становништва;

Грађански статус:

Осигурати да су сви Роми и Ромкиње уписани у грађанским регистрима;

Недискриминација:

Оснажити владине структуре за заштиту од дискриминације, те успоставити специфична тела за недискриминацију Рома и Ромкиња у оквиру формалних тела за недискриминацију, која ће водити случајеве по притужбама Рома и Ромкиња, обезбеђивати правну помоћ наводним жртвама и утврђивати шаблоне дискриминације, укључујући и институционалну и сакривену дискриминацију.

Познањска декларација позива владе чланице да успоставе механизме праћења, укључујући и статистичке податке, да оснаже улогу Националних контакт особа за Роме и Ромкиње, обезбеде одговарајућа финансијска средства из јавних и донаторских фондова и успоставе формалне механизме за учешће локалних власти и самих ромских заједница.

Познањском декларацијом Владе су се обавезале да ће наставити и појачати напоре за остварење потпуне равноправности и интеграције Рома и Ромкиња, нарочито кроз спровођење и праћење Оперативних закључака Семинара о инклузији Рома и Ромкиња. Такође, Владе су се обавезале да ће користити расположиве податке (укључујући резултате Регионалног истраживања о Ромима Западног Балкана из 2017. године¹¹) за формулисање политика за интеграцију Рома заснованих на доказима, успоставити одговарајуће механизме праћења и извештавања о спровођењу политика за интеграцију Рома, да ће осигурати подршку и оснаживање Националних контакт особа за Роме, развити, усвојити и примењивати регионалне стандарде јавног буџетирања за опште и циљане политике у вези са интеграцијом Рома и Ромкиња, користити и повећати јавни буџет на централном и локалном нивоу, тако да досегне до ромске националне заједнице како би се остварили горе наведени циљеви, користити расположива донорска средства, укључујући Инструмент за претприступну помоћ (ИПА), како би се унапредио статус Рома и Ромкиња; и успоставити формалне канале и механизме за заједничку укљученост локалних власти и ромских заједница у формулисању политика, доношењу одлука, спровођењу и праћењу напора предузетих за достизање циљева ове Декларације.

10 Доступна на: <https://www.rcc.int/romaintegration2020/files/admin/docs/5276e54b1a08c61969fea63c0dd27f13.pdf>

11 Регионално истраживање о Ромима, УНДП/Светска банка/Европска комисија, 2017., доступно на: https://www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/Factsheet_SERBIA_Roma.pdf

3.1.1. УЈЕДИЊЕНЕ НАЦИЈЕ

Систем Уједињених нација (УН) за заштиту људских права се састоји од Декларација, Пактова и Конвенција, који чине основни корпус међународног права; Уговорна тела која прате спровођење ових докумената; Универзални периодични преглед Савета УН за људска права; и рад специјалних процедура истог савета. Спровођење инструмената УН о људским правима прате Комитети УН који у конструктивном дијалогу са

државама чланицама дају циљане препоруке везане за унапређење стања људских права у држави¹². Влада Републике Србије има Савет за праћење примене препорука механизма УН за људска права¹³.

Универзална декларација о људским правима (1948)¹⁴ обавезује државе да поштују, штите и испуњавају основна људска права, која су ближе одређена Међународним пактом о економским, социјалним и културним правима (1966)¹⁵ и Међународним пактом о грађанским и политичким правима (1966)¹⁶. Између осталог, овим пактовима се гарантује свима право на једнакост, законску заштиту, слободу од нехуманог и деградирајућег односа, личну безбедност, правне личности и држављанства, учешће у јавном животу, адекватан животни стандард, рад, социјално осигурање, заштиту породици и деци, образовање, итд. Држава има обавезу да постепено (прогресивно) постигне пуно уживање свих гарантованих права за све, од одређеног минимума који мора учини доступним одмах и без одлагања.

Други инструменти УН који су од значаја за ову стратегију су и Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације,¹⁷ Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена,¹⁸ Конвенција о правима детета¹⁹ и бројни други документи.

Од посебног значаја су и Миленијумски циљеви развоја Уједињених нација (2000) који обухватају искорењивање екстремног сиромаштва и глади, постизање универзалног основног образовања, промовисање једнакости полова, смањење смртности код деце, побољшање здравље мајки, борба против ХИВ, маларије и других обољења, између осталог, који су уједно и Национални миленијумски циљеви развоја у Републици Србији.²⁰

Циљеви одрживог развоја Агенде 2030. је документ који се односи на глобалну развојну агенду за период након 2015. године. У наредних 15 година се од држава потписница (Република Србија је једна од потписница) очекује да мобилишу све ресурсе како би искоренили сиромаштво, борили се против неједнакости и нашли одговоре на климатске промене. Циљеви одрживог развоја циљају на бројне друштвене потребе укључујући храну, здравље, образовање, равноправност, чисту воду и санитарни услови, доступна и обновљива енергија, достојанствен рад и економски раст, одрживи градови и заједнице.²¹

12 Преглед најновијих препорука се може наћи на: <http://www.ohchr.org/EN/countries/ENACARegion/Pages/RSIndex.aspx>

13 Информације на: <https://www.minljmpdd.gov.rs/savet-za-pracenje-un-preporuka.php>

14 Доступно на: <https://www.poverenik.rs/images/stories/dokumentacija-nova/medjunarodna-dokumenta/SLOBODAN-PRISTUP/UJEDINJENE-NACIJE/Univerzalnadeklaracijacir.pdf>

15 Закон о ратификацији међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, „Службени лист СФРЈ”, број 7/71; информације на: <https://www.minljmpdd.gov.rs/medjunarodni-ugovori-icescr.php>

16 Закон о ратификацији међународног пакта о грађанским и политичким правима, „Службени лист СФРЈ”, број 7/71; доступан на: https://www.poverenik.rs/images/stories/dokumentacija-nova/medjunarodna-dokumenta/SLOBODAN-PRISTUP/UJEDINJENE-NACIJE/zakon_o_ratifikaciji_medjunarodnog_pakta_o_gradjanskim_i_politickim_pravima_1.doc

17 Закон о ратификацији Међународне конвенције о укидању свих облика расне дискриминације, „Службени лист СФРЈ”, број 31/67, доступан на: http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Konvencija%20o%20ukidanju%20svih%20oblika%20rasne%20diskriminacije%20UN.doc

18 Закон о ратификацији Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена, „Службени лист СФРЈ” – Међународни уговори”, број 11/81, доступан на: http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Konvencija%20o%20eliminisanju%20svih%20oblika%20diskriminacije%20zena%20UN.doc

19 Закон о ратификацији Конвенције о права детета, „Службени лист СФРЈ” – Међународни уговори”, број 15/90 и „Службени лист СРЈ – Међународни уговори”, бр. 4/96 и 2/97), доступан на: http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Konvencija%20o%20pravima%20deteta%20UN.doc

20 Усвојени од стране Владе у 2006. години (видети: https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/2018-11/Nacionalni%20milenijumski%20ciljevi_1.pdf)

21 За више информација о циљевима одрживог развоја у Србији видети: <https://sdg.indikatori.rs/>

Конвенција за заштиту људских права и основних слобода (1951)²² је документ којим су утемељени принципи савремене демократије у Европи – владавина права и јединствена заштита људских права и индивидуалних слобода. Члан 14. те конвенције односи се на забрану дискриминације, а Протокол 12 ближе уређује забрану дискриминације у систему заштите људских права.

Европска социјална повеља²³ из 1961. године назива се и „социјалним уставом“ Савета Европе. Повељом је утврђено да су државе обавезне да створе услове у којима сви имају могућност да се баве занимањима за које се слободно одреде, да остварују праведну накнаду за свој рад без дискриминације, право на социјалну и медицинску заштиту, адекватне услове становања, као и право на заштиту од сиромаштва и социјалног искључења.

Савет Европе²⁴ је усвојио и бројне препоруке, декларације и резолуције којима је пажњу посебно посветио уређењу права Рома и Ромкиња (образовање, здравље, становање, рад и економско оснаживање, итд.), генералним политикама у вези са унапређењем положаја Рома и Ромкиња, социјалном укључивању и спречавању дискриминације. Значајне су и препоруке које је у вези са елиминисањем расизма и дискриминацијом Рома и Ромкиња усвојила Европска комисија против расизма и нетолеранције, а у вези са проблемима остваривања права Рома и Ромкиња на локалном нивоу Конгрес локалних и регионалних власти. Најзад, када је реч о стандардима Савета Европе у вези са унапређењем положаја Рома и Ромкиња, треба указати на документа које је усвојила

Парламентарна скупштина о укључивању, дискриминацији деце, миграната и азиланата, правни статус и уопште положаја Рома и Ромкиња у Европи.

У Стразбуршкој декларацији о Ромима²⁵ истиче се да су антидискриминаторно законодавство и социјално укључивање главне полуге унапређења статуса Рома и Ромкиња. „Усвајање и ефикасно спровођење антидискриминационог законодавства, укључујући у области запошљавања, приступа правосуђу, пружања роба и услуга, приступа стамбеним и кључним јавним услугама, као што су здравство и образовање“ и „Усвајање и ефикасно спровођење кривичног законодавства против расно мотивисаних злочина“ су основа активне политике према Ромима и Ромкињама. Социјално укључивање се, према стандардима овог документа обезбеђује кроз ефикасан и равноправан приступ: а) образовању; б) запошљавању и професионалној обуци; в) здравственом систему; г) услугама које се тичу становања и смештаја и друго.

22 Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, „Службени лист СЦГ – Међународни уговори“, бр. 9/03, 5/05, 7/05 – исправка, и „Службени гласник РС – Међународни уговори“, број 12/10, доступан на: http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_CoE_Evropska%20konvencija%20za%20zastitu%20ljudskih%20prava%20i%20osnovnih%20sloboda.doc

23 Закон о потврђивању Ревидиране европске социјалне повеље, „Службени гласник РС – Међународни уговор“, број 42/09), доступан на: http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Revidirana%20Evropska%20socijalna%20povelja%20SE.doc

24 Документи усвојени од стране Савета Европе и његових тела која се односе на Роме/киње на енглеском језику су доступни на: <https://www.coe.int/en/web/roma-and-travellers/adopted-texts>

25 CM(2010)133-final, 20. октобар 2010, доступна на енглеском језику на: [https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?Reference=CM\(2010\)133-final](https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?Reference=CM(2010)133-final).

3.1.3. ПРАВНЕ ТЕКОВИНЕ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ²⁶

Европска комисија је 2011. године донела ЕУ оквир за националне стратегије за интеграцију Рома до 2020. године који је био усмерен на сузбијање социоекономске искључености Рома у ЕУ и земљама проширења кроз промовисање једнаког приступа јавним услугама. Европско веће је после две године донело Препоруку о делотворним мерама интеграције Рома у државама чланицама, у којој су наведене смернице за успешније спровођење националних стратегија.

Стратешки оквир ЕУ за једнакост, укључивање и учешће Рома за период 2020–2030.²⁷ (у даљем тексту: Оквир) поставља амбициозније, мерљиве циљеве са фокусом на укључивање, циганизам, као облик расизма и негативне ефекте COVID-19. Овај оквир ставља главни фокус на комбиновање укључивања Рома у главне токове у областима политика са циљаним мерама.

Генерални циљ Оквира до 2030. је да се допринесе унапређењу једнакости и борби против искључености Рома уз њихову активну партиципацију. Да би се постигао овај циљ, иницијатива је поставила седам циљева који се међусобно подржавају и појачавају. Ово укључује три

хоризонтална циља, повезана са три главна политичка приоритета (генерални циљеви) стратешког оквира ЕУ за Роме за једнакост, укљученост и учешће:

1. ЈЕДНАКОСТ: Борити се и спречити циганизам²⁸, као облик расизма и дискриминацију;
2. УКЉУЧЕНОСТ: Смањити сиромаштво и искљученост и затворити социо-економски јаз између Рома и опште популације;
3. УЧЕШЋЕ (ПАРТИЦИПАЦИЈА): Унапредити учешће путем оснаживања, сарадње и поверења.

Четири секторска (специфична) циља наглашавају континуирану релевантност четири области политике Оквира. У погледу образовања, запошљавања, здравствене заштите, становања, као и основних услуга, релевантна су сва три хоризонтална циља (обезбеђивање суштинске једнакости, социо-економске укључености и учешћа Рома):

1. Повећати делотворан приступ квалитетном инклузивном редовном образовању;
2. Повећати делотворан приступ квалитетном и одрживом запошљавању;
3. Побољшати здравље Рома и повећати делотворан приступ квалитетној здравственој заштити и социјалним услугама;
4. Повећати делотворан приступ адекватном десегрегираним становању и основним услугама²⁹.

Сваки циљ Оквира је на Европском нивоу квантификован помоћу адекватних показатеља и њихових полазних и циљних вредности. У области једнакости показатељи су искуство дискриминације и етничка дистанца (према суседима). У области укључености сви показатељи се упоређују са вредностима код опште популације. Основни показатељ је стопа сиромаштва уопште и посебно код деце, док по секторима показатељи су следећи: 1) образовање: стопа учешћа у раном васпитању и образовању, стопа завршавања средње школе, стопа деце у сегрегисаном образовању (задњи показатељ се не упоређује са општом популацијом); 2) запошљавање: стопа запослености (десегрегисана по полу), и стопа омладинске НООЗ (нису у образовању, обуци или запослени); 3) здравство: очекивани животни век при рађању; 4) становање: стамбено сиромаштво, пренасељеност и доступност пијаће воде у стану. У области учешћа показатељи су: број организација цивилног друштва које учествују у праћењу политика, број националних тела за спровођење различитих политика која имају чланове Роме и Ромкиње, број пријављених случајева дискриминације и учешће Рома и Ромкиња на изборима (кандидати, излазност).

Овај документ је добио још већи политички значај усвајањем Закључака Европског савета из октобра 2020. године, који истичу потребу да се обнови и појача посвећеност равноправности Рома. Ова посвећеност треба да обезбеди посебан фокус на недискриминацију, што укључује борбу против циганизма и побољшање социо-економске укључености.

Такође, када су у питању националне стратегије препорука је да оне треба да одражавају потребе специфичних група и различитости унутар популације Рома и Ромкиња; да укључе Роме и Ромкиње у осмишљавање, имплементацију, праћење и евалуацију националних стратегија; да се унапреди постављање циљева, прикупљање података, праћење и извештавање; и учини да главне политике буду осетљивије на равноправност и укључивање Рома и Ромкиња.

У складу са Агендом 2030, Европска комисија је представила Документ за разматрање о одрживијој Европи до 2030. године³⁰. Овај документ истиче четири стуба у путу ка одрживости:

1. Од линеарне до кружне економије;
2. Одрживост „од фарме до виљушке“;
3. Енергија, зграде и мобилност за будућност;
4. Обезбеђивање социјално праведније транзиције.

У оквиру четвртог стуба истиче се да технолошке, структурне и демографске промене у међусобно повезанијем свету трансформишу природу рада. У складу са моделом социјалне заштите Европске уније, транзиција ка одрживој економији не би требало да остави никога и ниједно место иза себе. Друштвена улагања морају остати главни приоритет укључујући: образовање, обуку и целоживотно учење; услове рада; здравствену заштиту и дугорочну негу; социјално укључивање и права мањина; родну равноправност и рурални развој.

Циганизам, као облик расизма („Antigipsysism“) тек треба да се призна као постојећа појава на националном нивоу у многим државама и да се потом осуди. Акционим планом ЕУ-а за борбу против расизма за период 2020–2025. године утврђује се низ мера за ту борбу путем законодавства ЕУ, али и другим средствима: сарадњом са државама чланицама, пре свега са националним телима за извршавање законодавства, медијима и цивилним друштвом и коришћењем доступних и будућих инструмената ЕУ. Акционим планом је планирано следеће: боља примена законодавства ЕУ, ближа координација, праведна полицијска заштита, појачано деловање на националном нивоу, повећање разноликости особља ЕУ, информисање јавности и уклањање расних и етничких стереотипа у медијима, образовању, култури и спорту, као и побољшано прикупљање података према етничком или расном пореклу.

26 ЕУ циљеви интеграције Рома и Препорука Савета о делотворним мерама интеграције Рома у државама чланицама јесу од изузетног значаја и за земље које приступају Европској унији, посебно што је Препорука саставни део *Acquis Communautaire*. Сходно томе, земље проширења такође треба да ускладе своје постојеће стратегије са ЕУ циљевима за интеграцију Рома и предузму циљане мере како би премостили разлике између Рома и остатка становништва у приступу образовању, запошљавању, здравственој заштити и становању, као и интерсекторске мере у вези са личним документима, јачању учешћа локалних и регионалних власти и дијалога са организацијама цивилног друштва.

27 Доступно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0620&qid=1615293880380>

28 Термин „Antigipsysism“ који користи Европска комисија, у складу са предлогом Стручне групе Координационог тела за унапређење положаја и социјално укључивање Рома и Ромкиња и праћење реализације Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године, преведен на српски језик као „Циганизам“, те ће у складу са тим у наставку текста да се користи овај термин, као термин који означава специфичан облик расизма у односу на Роме.

29 На пример, вода из славине, адекватна канализација, сакупљање и управљање отпадом, услуге из области заштите животне средине, струја, гас, приступ транспорту, финансијске услуге и дигиталне комуникације (у складу са принципом 20 Европског стуба социјалних права). Оперативни циљ у оквиру овог секторског циља је промовисање еколошке правде и борба против еколошке депривације (види Анекс 2 ЦОМ(2020) 620 финал).

30 Доступно на: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/rp_sustainable_europe_30-01_en_web.pdf

Оперативни закључци са семинара „Социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији“ који се одржава сваке две године, као и Извештај о оперативним закључцима, су важан документ. За Републику Србију актуелни су и коришћени у припреми Стратегије, Оперативни закључци са семинара „Социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији“ за периоде: октобар 2017 – октобар 2019. године и Техничког састанка октобар 2019 – октобар 2021. године и Извештаји о реализацији Оперативних закључака за наведене периоде, који су основ за преглед и анализу постојећег стања по областима (Поглавље 3 овог документа).

3.2. НАЦИОНАЛНИ ПРАВНИ ОСНОВ

3.2.1. УСТАВ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Уставом је Република Србија дефинисана као држава чије су основне вредности социјална правда, грађанска демократија, људска и мањинска права (члан 1). Националне мањине уживају посебну пажњу ради остваривања пуне равноправности (члан 14), јемчи се равноправност жена и мушкараца (члан 15), забрањена је дискриминација (члан 21) и изазивање расне, националне и верске мржње (члан 49), деца уживају људска права (члан 64), а Устав мањинама јемчи: а) пуно остваривање индивидуалних и колективних права путем којих непосредно или преко изабраних представника (национални савет националне мањине) одлучују или учествују у одлучивању о појединим питањима у области образовања, културе, обавештавања и службене употребе језика и писма (члан 75); б) пуну равноправност и забрану дискриминације (члан 76); в) равноправност у вођењу јавних послова (члан 77); забрану насилне асимилације (члан 78); право на очување посебности, односно право на заштиту и очување културног, етничког и језичког идентитета (члан 79); право на сарадњу са сународницима (члан 80) и развијање духа толеранције (члан 81). За остваривање инклузије Рома и Ромкиња важни су и чланови Устава којима се гарантује достојанство и развој личности (члан 23), подстиче уважавање разлика (члан 48), признаје право грађана и грађанки на учешће у управљању јавним пословима (члан 53), право на рад (члан 60), право на посебну заштиту породице, мајке, самохраног родитеља и детета (члан 66), здравствену заштиту (члан 68) и социјалну заштиту (члан 69), образовање (члан 71).

Најзад, са становишта правног уређења спровођења инклузије Рома и Ромкиња важно је поменути да Устав надлежности у вези са спровођењем јавних политика дели између државних органа (чл. 97, 99. и 123), органа аутономне покрајине (члан 183) и органа јединице локалне самоуправе (члан 190).

3.2.2. ЗАКОНИ

Поред Устава, низ закона је основ различитих аспеката ове стратегије, укључујући:

Законом о заштити права и слобода националних мањина³¹ је признат статус националне мањине и утврђено је да органи државне власти могу да пропишу и предузимају мере у „циљу обезбеђења пуне и ефективне равноправности између припадника националних мањина и грађана који припадају већини“, а као и због „поправљања положаја лица која припадају ромској националној мањини“ (члан 4).

Законом о националним саветима националних мањина³² омогућено је Ромима и Ромкињама, као и осталим националним мањинама, да непосредно, ради остваривања права на самоуправу, изаберу свој национални савет (Национални савет ромске националне мањине) преко којег могу да одлучују о остваривању права на образовање, културу, информисање и службену употребу језика и писма.

Законом о забрани дискриминације³³ је уређена општа забрана дискриминације, утврђени су облици и случајеви дискриминације, као и поступци заштите од дискриминације.

Законом о социјалној заштити³⁴ је утврђено да је социјална заштита, организована друштвена делатност од јавног интереса чији је циљ пружање помоћи и оснаживање за самосталан и продуктиван живот у друштву појединаца и породица, као и спречавање настајања и отклањање последица социјалне искључености“ (члан 2), а да су њени циљеви поред осталог и достизање, односно одржавање минималне материјалне сигурности и независности појединца и породице у задовољавању животних потреба; обезбеђивање доступности услуга и остваривање права у социјалној заштити; стварање једнаких могућности за самосталан живот и подстицање на социјалну укљученост (члан 3). Право на социјалну заштиту имају „сваки појединац и породица којима је неопходна друштвена помоћ и подршка ради савладавања социјалних и животних тешкоћа и стварања услова за задовољење основних животних потреба“ (члан 4). Услуге социјалне заштите су активности пружања подршке и помоћи појединцу и породици ради побољшања, односно очувања квалитета живота, отклањања или ублажавања ризика неповољних животних околности, као и стварање могућности да самостално живе у друштву, а право на различите врсте материјалне подршке се остварује ради обезбеђења егзистенцијалног минимума и подршке социјалној укључености корисника (члан 5). Члан 7. Закона утврђује да установе и други облици организовања који обављају делатност, односно пружају услуге социјалне заштите сарађују са установама предшколског, основног, средњег и високог образовања, здравственим установама, полицијом, правосудним и другим државним органима, органима територијалне аутономије, односно органима јединица локалне самоуправе, удружењима и другим правним и физичким лицима.

Законом о финансијској подршци породици са децом³⁵ обезбеђена је финансијска подршка породицама са децом која обухвата: побољшање услова за задовољавање основних потреба деце; посебан подстицај рађању деце и подршку материјално угроженим породицама са децом, породицама са децом са сметњама у развоју и деци без родитељског старања.

Закон о основама система образовања и васпитања;³⁶ Закон о предшколском васпитању и образовању;³⁷ Закон о основном васпитању и образовању;³⁸ Закон о средњем образовању и васпитању;³⁹ Закон о високом образовању;⁴⁰ Закон о ученичком и студентском стандарду;⁴¹ Закон о уџбеницима⁴² гарантују развој инклузивног образовања Рома и Ромкиња. У Закону о основама система образовања и васпитања у више чланова (3, 4, 6. и др.) јасно се указује на вредности, циљеве и методе постизања укључивања Рома и Ромкиња у образовање.

Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености⁴³ утврђује категорију „теже запошљив незапослени“ као незапослени који услед здравственог стања, недовољног или неодговарајућег образовања, социодемографских карактеристика, регионалне или професионалне неусклађености понуде и тражње на тржишту рада или других објективних околности теже налази запослење. Начело на коме се овај закон заснива између осталих је и начело афирмативне акције усмерене према теже запошљивим незапосленим лицима. У складу са националним акционим планом запошљавања, којим се утврђују конкретни програми и мере активне политике запошљавања које ће се реализовати у предметној години, незапослена лица из категорије теже запошљивих имају предност приликом укључивања у програме и мере активне политике запошљавања или се, за поједине категорије, осмишљавају и реализују посебни програми и мере активне политике запошљавања у циљу унапређења запошљивости, односно подстицања запошљавања. Изменама и допунама Закона извршено је и усклађивање са одредбама Закона о планском систему, односно, уместо националног акционог плана запошљавања, који се доносио на годишњем нивоу, кључни документ за операционализацију утврђеног стратешког оквира политике запошљавања представља Акциони план за период од 2021. до 2023. године за спровођење Стратегије запошљавања у Републици Србији за период од 2021. до 2026. године, којим се ближе утврђују мере и активности из домена политике запошљавања који ће се реализовати у референтном периоду, мере активне политике запошљавања, категорије теже запошљивих лица и друго.

Закон о заштити права и слобода националних мањина⁴⁴ и Закон о државној управи⁴⁵ гарантују једнаку доступност радних места на тај начин што прописује да се при запошљавању у државне органе води рачуна о томе да национални састав, заступљеност полова и број особа са инвалидитетом ослика у највећој могућој мери структуру становништва.

Законом о просторном плану Републике Србије од 2010. до 2020. године⁴⁶ ромска насеља издвојена су као најугроженија категорија насеља и назначени су модели за њихову социјалну и економску интеграцију и унапређивање услова живота становника. Просторно и урбанистичко планирање, уређење и коришћење грађевинског земљишта и изградња објеката регулисани су Закон о планирању и изградњи⁴⁷.

Закон о становању и одржавању зграда⁴⁸ уводи неколико института који су од значаја за остваривања права ромске националне мањине на адекватно становање, а пре свега института стамбене подршке, као и дефинисања поступка иселења и пресељења у одговарајући смештај, који је посебно значајан за остваривање права на становање ромских породица које живе у подстандардним насељима.

Законом о здравственој заштити⁴⁹ гарантована је друштвена брига за здравље, под једнаким условима на територији Републике Србије, између осталог и остваривањем здравствене заштите лица ромске националности која због традиционалног начина живота немају пребивалиште, односно боравиште у Републици Србији.

Закон о здравственом осигурању⁵⁰ омогућава лицима ромске националности, која због традиционалног начина живота немају стално пребивалиште, односно боравиште у Републици Србији, обавезно здравствено осигурање уколико не испуњавају услове за стицање својства осигураника по другим основама (лично својство – запослење, корисник пензије или члан породице осигураника).

Законом о правима пацијената⁵¹ гарантовано је да у поступку остваривања здравствене заштите пацијент има право на једнак приступ здравственој служби, без дискриминације у односу на финансијске могућности, место становања, врсту обољења, време приступа здравственој служби или у односу на неку другу различитост која може да буде узрок дискриминације.

Закон о јавном здрављу⁵² уређује остваривање јавног интереса у здрављу кроз активности усмерене на очување физичког и психичког здравља становништва, очување животне и радне околине, а нарочито у погледу здравља осетљивих друштвених група. Заводи за јавно здравље сарађују са осталим учесницима у систему јавног здравља у доношењу и спровођењу програма који промовишу јавно здравље и у активностима васпитања за здравље.

Законом о младима⁵³ уређују се мере и активности које предузимају Република Србија, аутономна покрајина и јединица локалне самоуправе, а које имају за циљ унапређивање друштвеног положаја младих и стварање услова за остваривање потреба и интереса младих у свим областима које су од интереса за младе.

Кривични законик⁵⁴ уређује кривичноправну заштиту од насиља у породици, злостављања и запуштања детета, сексуалног злостављања деце, расне и друге дискриминације, трговине људима, трговине децом ради усвојења, заснивања ропског односа и других кривичних дела учињених на штету лица у посебно осетљивом положају, нарочито деце.

Законом о матичним књигама⁵⁵ обезбеђене су нормативне претпоставке за упис у матичну књигу рођених, без обзира да ли се ради о детету чији су родитељи познати, детету чији су родитељи непознати, детету без родитељског старања или усвојеном детету и без обзира на чињеницу да ли се овај податак пријављује надлежном матичару у законском року или по протеклу законског рока за упис у матичну књигу рођених.

Закон о социјалној карти⁵⁶ уређује успостављање и вођење јединственог регистра Социјална карта, односно садржина, начин приступања, обрада и чување података у оквиру Социјалне карте, као и друга питања од значаја за његово успостављање и вођење.

Законом о бесплатној правној помоћи⁵⁷ уређује се бесплатна правна помоћ грађанима као њеним корисницима и начинима њеног остваривања и пружања. Овај закон се примењује на кориснике бесплатне правне помоћи који право на бесплатну правну помоћ нису остварили према другим законима. Циљ овог закона је да се сваком лицу омогући делотворан и једнак приступ правди.

Закон о правима корисника услуга привременог смештаја у социјалној заштити⁵⁸ којим се уређује начин остваривања права корисника услуга привременог смештаја у социјалној заштити, као и права корисника услуга привременог смештаја у установама социјалне заштите које су у процесу деинституционализације, начела, поступак смештаја, поступак припреме корисника за живот у заједници смештених у установама у процесу

деинституционализације, заштита од злостављања, експлоатације и занемаривања, као и друга права и обавезе корисника приликом коришћења услуга привременог смештаја до обезбеђивања услова за живот у заједници, начини поступања у инцидентним ситуацијама непосредне опасности по живот или безбедност корисника или других лица.

Закон о управљању миграцијама уређује управљање миграцијама, поставља заједничке приоритете и циљеве миграционе политике, али и успоставља бољу координацију између органа државне управе у овој области. Закон, између осталог, обавезује јединице локалне самоуправе да образују локални Савет за миграције који прати и извештава о миграцијама на територији општине/града, предлаже програме, мере и активности које је неопходно предузети ради ефикасног управљања миграцијама. Такође, Законом је предвиђен ургентни пријем, исхрана и смештај повратника по основу Споразума о реадмисији⁵⁹.

Поред закона, ова стратегија се заснива и спроводи у спреси са другим стратегијама Владе Републике Србије,⁶⁰ у различитим областима релевантним за Роме: недискриминацији, образовању, запошљавању, јавном здрављу, становању и социјалном становању, безбедности, родној равноправности, итд.

31 „Службени лист СРЈ”, број 11/02, „Службени гласник РС”, бр. 72/09, 97/13, 47/18.

32 „Службени гласник РС”, бр. 72/09, 20/14 – УС и 55/14.

33 „Службени гласник РС”, број 22/09.

34 „Службени гласник РС”, број 24/11.

35 „Службени гласник РС”, бр. 113/17, 50/18, 46/21, 51/21, 53/21, 66/21

36 „Службени гласник РС”, бр. 88/17, 27/18, 10/19, 6/20.

37 „Службени гласник РС”, бр. 18/10, 101/17, 113/17, 10/19.

38 „Службени гласник РС”, бр. 55/13, 101/17, 27/18, 10/19.

39 „Службени гласник РС”, бр. 55/2013-15, 101/2017-19, 27/2018-3 (др. закон), 6/2020-24, 52/2021-3

40 „Службени гласник РС”, бр. 88/2017-41, 27/2018-3 (др. закон), 73/2018-7, 67/2019-3, 6/2020-3 (др. закон), 6/2020-20 (др. закон), 11/2021-3, 67/2021-3 (др. закон), 67/2021-7

41 „Службени гласник РС”, бр. 18/2010-54, 55/2013-38, 27/2018-22 (др. закон) и 10/2019-8

42 „Службени гласник РС”, број 27/2018-13

43 „Службени гласник РС”, бр. 36/2009-195, 30/2010-145 (др. закон), 88/2010-186, 38/2015-24, 113/2017-192 (др. закон), 113/2017-274 и 49/2021-3

44 „Службени гласник РС”, бр. 11/2002-1, РС 72/2009-221 (др. закон), 97/2013-75 (УС), РС 47/2018-23

45 „Службени гласник РС”, бр. 79/2005-3, 101/2007-4, 95/2010-7, 99/2014-11, 30/2018-3 (др. закон) и 47/2018-7

46 „Службени гласник РС”, број 88/2010-4

47 „Службени гласник РС”, бр. 72/2009-105, 81/2009-76 (исправка), 64/2010-66 (УС), 24/2011-3, 121/2012-14, 42/2013-37 (УС), 50/2013-23 (УС), 98/2013-258 (УС), 132/2014-3, 145/2014-72, 83/2018-18, 31/2019-9, 37/2019-3 (др. закон), 9/2020-3 и 52/2021-22

48 „Службени гласник РС”, бр. 104/2016-6 и 9/2020-3 (др. закон)

49 „Службени гласник РС”, број 25/2019-40

50 „Службени гласник РС”, број 25/2019-3

51 „Службени гласник РС”, бр. 45/2013-19 и 25/2019-3 (др. закон)

52 „Службени гласник РС”, број 15/2016-25

53 „Службени гласник РС”, број 50/2011-3

54 „Службени гласник РС”, бр. 85/2005-30, 88/2005-51 (исправка), 107/2005-171 (исправка), 72/2009-53, 111/2009-36, 121/2012-3, 104/2013-3, 108/2014-3, 94/2016-7 и 35/2019-3

55 „Службени гласник РС”, бр. 20/2009-30, 145/2014-72 и 47/2018-8

56 „Службени гласник РС”, број 14/2021-3.

57 „Службени гласник РС”, број 87/18.

58 „Службени гласник РС”, број 126/21.

59 „Службени гласник РС”, број 15/09.

60 Стратегије Владе Републике Србије се могу наћи на: <http://www.gs.gov.rs/lat/strategije-vs.html> или на <https://rsjp.gov.rs/cir/dokumenti-kategorija-cir/djp-cir/>

3.2.3. СТРАТЕГИЈЕ

Стратегија развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030.⁶¹ усвојена је са визијом развоја образовања, која истиче уважавање и јачање инклузивног приступа у образовању и пружање системске подршке ученицима током њихове образовне путање са акцентом на оне који долазе из нестимулативних средина и осетљивих друштвених група. Као први од општих принципа целокупног образовања и васпитања у Републици Србији постављено је обезбеђивање једнакости у остваривању права на образовање и доступности образовања свој деци, ученицима и одраслима и то засновано на социјалној правди и једнаким шансама, без дискриминације. Да би образовни систем био доступан, праведан и отворен, од приоритетног значаја је успостављање нових и унапређивање постојећих механизма подршке са нарочитим акцентом на специфичности различитих осетљивих група (ученици из породица ниског социо-економског статуса, деца са сметњама у развоју и инвалидитетом, ромска популација и међу њима нарочито девојчице итд.). То ће подразумевати: обезбеђивање педагошких асистената где год је то потребно; увођење обавезности идентификовања ученика под ризиком од осипања и пружање подршке идентификованим ученицима, као и обучавање наставника за спровођење тих активности; успостављање процедура сарадње између школских управа и школа зарад праћења ученика чије породице учествују у интерним сезонским миграцијама и успостављање процедура за обезбеђивање школовања током привременог боравка ученика у другој средини; развијање нових критеријума доделе стипендија који вреднују социо-економски статус већим коефицијентом у односу на критеријум постигнућа; унапређивање инклузивног предшколског васпитања и образовања у оквиру интерсекторског система раних интервенција.

Стратегија запошљавања у Републици Србији усвојена је за период од 2021. до 2026. године⁶² и њен општи циљ је успостављање стабилног и одрживог раста запослености заснованог на знању и достојанственом раду. Мере предвиђене у Стратегији запошљавања односе се на реализацију мера активне политике запошљавања, унапређење њиховог спровођења, креирање нових, као и на унапређење праћења стања и кретања на тржишту рада и исхода и утицаја тих мера. Посебне мере предвиђене су за унапређење положаја Рома, имајући у виду њихову заступљеност и друге карактеристике које указују на неповољан положај на тржишту рада. Акционим планом за период од 2021. до 2023. године, дефинисане су мере за побољшање положаја незапослених Рома и Ромкиња на тржишту рада: укључивање у Програме за функционално образовање одраслих; укључивање у мотивационо-активационе обуке; досезање и информисање Рома о мерама и услугама Националне службе за запошљавање; укључивање вишеструко рањивих Рома у пакет мера; подстицање предузетништва уз додатну подршку и менторисање.

Стратегија јавног здравља у Републици Србији за период 2018–2026. године⁶³ наводи да су изазови јавног здравља у Републици Србији бројни и повезују се са последицама економске кризе, миграцијама становништва и растућим неједнакостима, као и да су водеће болести и повреде повезане са социјалним и економским одредницама здравља, односно несразмерно присутне код сиромашног и рањивог становништва, што доприноси неједнакостима у здрављу.

Стратегија за стално унапређење квалитета здравствене заштите и безбедности пацијената⁶⁴ као специфичан циљ дефинише обавезу унапређења сарадње Министарства здравља са Министарством за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у циљу побољшања доступности и приступачности здравствене заштите посебно осетљивим популационим групама, између осталих и Ромима и Ромкињама.

Националном стратегијом социјалног становања⁶⁵ предвиђен је развој стамбеног сектора путем: а) јачања правних, финансијских и институционалних капацитета за социјално становање; б) повећања обима и разноврсности стамбене понуде; в) повећања финансијске доступности становања за домаћинства са ниским и средњим примањима; г) обнављања поверења становања у закуп у свим облицима својине; д) утврђивања стандарда стамбене изградње и унапређења постојећег стамбеног фонда; успостављања инструмената за спречавање и смањење бескућништва; ђ) унапређења услова становања становника неформалних (подстандардних) насеља.

Стратегија превенције и заштите од дискриминације⁶⁶ представља први државни стратешки документ посвећен борби против дискриминације, који на свеобухватан начин третира питање дискриминације. Стратегијом је предвиђен систем мера и инструмената јавне политике усмерених на спречавање, односно смањење свих облика и посебних случајева дискриминације, посебно према одређеним лицима, односно групама лица с обзиром на њихово лично својство.

Национална стратегија за родну равноправност за период од 2021. до 2030. године⁶⁷ чији је циљ превазилажење родног јаза и остваривање родне равноправности као предуслова за развој друштва и побољшање свакодневног живота жена. и мушкараца, девојчица и дечака, препознаје Ромкиње као рањиву групу посебно изложену ризику вишеструке дискриминације.

Стратегија реинтеграције повратника по основу споразума о реадмисији⁶⁸ обухвата следеће области: стварање институционалног оквира за реинтеграцију повратника, стварање услова за њихов примарни прихват и подизање капацитета локалних заједница за њихову реинтеграцију у друштво.

Такође, као основ Стратегије од значаја су и: Национална стратегија за младе за период 2015–2025. („Службени гласник РС”, број 22/15), Стратегија превенције и сузбијања трговине људима, посебно женама и децом и заштите жртава 2017–2022. („Службени гласник РС”, број 77/17), Стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља за период од 2020 до 2023. године („Службени гласник РС”, број 80/20), Општи протокол и посебни протоколи за заштиту деце од насиља, Општи протокол о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама у породици и у партнерским односима и посебни протоколи Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарства здравља, Министарства правде и Министарства унутрашњих послова о поступању у случајевима насиља према женама у породици и партнерским односима.

61 „Службени гласник РС”, број 63/21.

62 „Службени гласник РС”, бр. 18/21 и 36/21 – исправка

63 „Службени гласник РС”, број 67/18.

64 „Службени гласник РС”, број 15/09.

65 „Службени гласник РС”, број 13/12.

66 „Службени гласник РС”, број 60/13.

67 Доступно на: <https://www.minijmpdd.gov.rs/doc/konsultacije/090821/Polazne-osnove-za-Predlog-strategije-o-RR.pdf>

68 „Службени гласник РС”, број 15/09

4. ОПИС ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА

У Републици Србији је 2011. године пописано 147.604 грађана и грађанки ромске националности, што чини 2,1% становништва на територији Републике Србије⁶⁹ без Аутономне покрајине Косово и Метохија; што је број који је референтан за планирање стратешких мера⁷⁰. Према методолошки верификованим извештајима и показатељима, већина Рома и Ромкиња се суочава са друштвеном искљученошћу и сиромаштвом и изложена је отвореној, а још чешће прикривеној дискриминацији⁷¹.

Регионално истраживање о положају Рома на Западном Балкану спроведено 2017. године⁷² показало је да се маргинализовани Роми и даље суочавају са ограниченим приступом могућностима у свим аспектима људског развоја, од основних права, преко здравља, образовања, становања,

запошљавања до животног стандарда. Како се наводи у овом истраживању, у Републици Србији постоји велики јаз између Рома и Ромкиња и њихових неромских суседа, посебно код младих. Роми и Ромкиње 18–24 година старости имају скоро упола мање шансе да буду укључени у запослење, образовање или обуку (27%), у поређењу са 58% неромске омладине. То има доживотне импликације, јер блокира даље могућности за пристојно запослење. Роми и Ромкиње 15–64 година старости имају скоро упола мање шансе да буду запослени у односу на њихове неромске суседе. Током 2017. године, говорећи о образовању, само је 17% деце ромске националности 3–6 година старости било уписано у предшколске односно школске установе; велика већина деце ромске националности није похађала школу.

Треба напоменути да је јаз између ромске и неромске популације у Републици Србији други по висини на Западном Балкану. Што се тиче основношколског образовања ситуација је нешто боља и, иако је повећање уписа знак напретка, а стопа уписа највиша на Западном Балкану, 1 од 6 деце ромске националности узраста за обавезно школовање и даље је изван образовног система. Упркос знатним унапређењима, више од једне трећине Рома 18–21 године старости нема основну школу.

Насупрот томе, скоро сви вршњаци из суседне неромске популације има достигнут овај ниво образовања. Када је у питању више и високо образовање, јаз у односу на неромску популацију у Републици Србији највећи је у поређењу са свим осталим земљама Западног Балкана. Стопа завршеног високог нивоа образовања је само запањујућих 1%, у односу на 23% код њихових неромских суседа. Роми и Ромкиње у Републици Србији имају ниже стопе запослености од неромских суседа. Тек нешто више од петине Рома и Ромкиња 15–64 године старости било је запослено 2017. године, у односу на 40% њихових неромских суседа из исте старосне групе. Само трећина Рома и Ромкиња овог узраста учествовала је на тржишту рада 2017. године, што је пад у односу на 52% из 2011. Јаз између две групације се у претходних пет година удвостручио.

У области здравствене заштите, позитивно је што највећи број Рома и Ромкиња има здравствено осигурање, али је проценат Рома 16 и више година старости који помињу да нису имали приступ здравственим услугама када су им биле потребне и даље је много виши него код неромских суседа и износи нешто више од четвртине. Ипак, дошло је до извесног унапређења у односу на 2011. годину.

У области становања, приступ електричној енергији и текућој води повећао се 2017. године за Роме, а јаз у односу на неромске суседе се смањује. У исто време, неодношење отпада и даље је проблем који погађа већи проценат ромске популације која живи у маргинализованим заједницама.

Скоро сви Роми и Ромкиње у Републици Србији сада имају документе који се односе на регистрацију грађана. Током 2017. године, око 99% Рома било је уписано у матичну књигу рођених, а 94% Рома 16 и више година старости имало је личну карту. Постигнути су у претходном периоду значајни резултати, према подацима добијеним из Министарства државне и локалне самоуправе, које је у сарадњи са Заштитником грађана и Високим комесаријатом уједињених нација за избеглице – представништво у Републици Србији, радило на решавању питања тзв. „правно невидљивих лица“ и остваривања права на упис у матичну књигу рођених. Праћењем стања, а ради решавања ситуација које се појављују као појединачни случајеви, настављена је сарадња и потписан је нови Споразум о разумевању у циљу сагледавања евентуалних проблема припадника ромске националне мањине у остваривању права на упис у матичну књигу рођених, као и других права из личног статуса, са посебним освртом на новорођену децу, у циљу спречавања настанка ризика од апатридије. Такође, 16. децембра, 2020. године донета је Инструкција за поступање у случајевима рођења детета чији родитељи немају лична документа ради омогућавања уписа у матичну књигу рођених. Ова инструкција донета је од стране Министарства државне управе и локалне самоуправе, Министарства здравља, Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања и Министарства унутрашњих послова. Наведеном инструкцијом усмерава се начин поступања овлашћених лица здравствених установа, матичара, полицијских службеника, као и службеника у центрима за социјални рад у случајевима рођења детета чији родитељи немају лична документа, а у циљу омогућавања уписа детета у матичну књигу рођених.

Допунско истраживање UNDP-а показује да је посебно тежак положај Ромкиња на Западном Балкану. У просеку девет од десет младих Ромкиња није у систему запошљавања, образовања или тренинга, две од три Ромкиње немају свој новац, док један од две запослене Ромкиње нема здравствено или пензионо осигурање. Присутна је појава раних бракова међу Ромкињама, која је на другом месту у региону Западног Балкана, након Републике Албаније. Четрдесет% Ромкиња 20–49 година старости у Републици Србији помиње удају пре 18. године у поређењу са 9% неромских жена из суседства, што значи да се у просеку једна од три Ромкиње удала пре навршене 18. године.

Кроз правне норме Закона о пребивалишту и боравишту грађана⁷³, Правилника о обрасцу пријаве пребивалишта на адреси установе, односно центра за социјални рад⁷⁴ као и Правилника о поступку пријављивања и одјављивања пребивалишта и боравишта грађана, пријављивању привременог боравка у иностранству и повратка из иностранства, пасивизирања пребивалишта и боравишта, обрасцима и начину вођења евиденције⁷⁵, чије је доношење иницирало Министарство унутрашњих послова, свим грађанима Републике Србије, па самим тим и припадницима ромске популације, међу којима је највећи број особа без докумената, омогућено је утврђивање пребивалишта решењем надлежног органа, између осталог и на адреси центра за социјални рад, односно установе у којој је трајно смештен, уз пријаву грађанина установи односно центру за социјални

рад да ће његова адреса бити на адреси установе односно центра. Од 2015. године до 1. новембра 2021. године, Министарство унутрашњих послова је за 2968 лица, од којих већина живи у неформалним насељима, решењима утврдило пребивалиште на адреси надлежних Центара за социјални рад, након чега су истима издата и лична документа. На Техничком састанку о социјалном укључивању Рома и Ромкиња у Републици Србији (2021) посвећен је значајан сегмент сумирању постигнутих резултата Министарства унутрашњих послова, а даљи рад је усмерен на праћење примене успостављених процедура, односно пријаве пребивалишта на адреси центара за социјални рад.

Управо из горе наведених разлога, као свепрожимајуће теме у овој стратегији појављују се, поред оних које препознаје ЕУ оквир и које су у следећем поглављу детаљно описане, и родна равноправност, безбедност, реадмисија, COVID-19 и друге кризне ситуације.

Прикупљање података о остваривању економских, социјалних и културних права, међу којима су право на рад, на становање, на социјалну и здравствену заштиту, на образовање и запошљавање, од суштинске је важности за процес унапређења приступа овим правима за све, па и за Роме и Ромкиње.

69 Попис становништва, домаћинства и станова 2011, Књига 1: Национална припадност, Републички завод за статистику, Београд, 2012.

70 О броју и просторној распрострањености Рома и Ромкиња требало би говорити са опрезом. У односу на претходне пописе Роми бележе позитиван раст становништва (на Попису становништва 1991. године било је 140.237 Рома и Ромкиња, док је на Попису становништва из 2002. године било пописано 108.193). Међутим, тај раст није одређен искључиво природним прираштајем, већ и различитом пописном методологијом, али и повећањем интерно расељених лица ромске националности са Аутономне покрајине Косово и Метохија. Због тога би требало имати у виду и то да се процене броја Рома у Републици Србији крећу од 247.591 (Горан Башић, Божидар Јакшић, „Уметност преживљавања – где и како живе Роми у Србији“, ИФДТ, Београд, 2005) до 600.000 (Ана Поповић, Јелена Станковић, Економски факултет Универзитета у Нишу, 2013. (<http://www.eknfak.ni.ac.rs/dl/FINALLY/Nacionalni-izvestaj-Srbija.pdf>), као и проблеме етничке мимикрије и статистичког занемаривања стварног броја Рома и Ромкиња (*Estimates and official numbers of Roma in Europe, Council of Europe www.coe.int/en/web/portal/roma*).

71 United Nations, Economic and Social Council, *Concluding observations on the second periodic report of Serbia (E/C.12/SRB/CO/2)*, 2014.

72 Регионално истраживање о Ромима, УНДП/Светска банка/Европска комисија, 2017.

73 „Службени гласник РС“, број 87/11

74 „Службени гласник РС“, број 113 од 30. новембра 2012.

75 „Службени гласник РС“, бр. 68 од 1. августа 2013, 106 од 5. децембра 2013, 3 од 15. јануара 2016.

4.1. ПРЕГЛЕД И АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА – ХОРИЗОНТАЛНЕ (СВЕПРОЖИМАЈУЋЕ) ТЕМЕ

4.1.1. БОРБА ПРОТИВ ЦИГАНИЗМА И ДИСКРИМИНАЦИЈЕ

Циганизам је специфична форма расизма, идеологија заснована на расној супериорности, облик дехуманизације и институционалног расизма храњеног историјском дискриминацијом, која је изражена, између осталог, насиљем, говором мржње, експлоатацијом, стигматизацијом и најочигледнијим врстама дискриминације. Ова врста расизма према особама или заједницама које су од стране појединаца или група у друштву стигматизирани као „цигани“ није законски препозната и забрањена у Републици Србији.

Дехуманизација и свођење особа и група на „цигане“ кључни су елементи циганизма. „Цигани“ не постоје. То је конструкт који постоји у свести неких људи. Овај конструкт има изузетно негативну конотацију и прилепљује се као етикета одређеним особама и заједницама, а најчешће жртве овог конструкта су Роми и Ромкиње, иако не и једине. „Цигани“ у том конструкту се сматрају људима ниже класе и да стога немају морално право на људска права. Таква дехуманизација није базирана на заблудама или незнању већ легитимише вештачки и измишљени конструкт који оправдава увредљиво, па и насилно понашање већине према „циганима“. Врло често, уместо да се говори о проблемима са којима се суочавају Роми, говори се о „проблемима са циганима“ због њиховог наводног „циганског“ идентитета (карактера) и начина живота. „Цигани“ у конструкту расиста су, између осталог, прљави, непоштени, неодговорни, неспособни и на друге начине лоши и непожељни људи. Наравно, Роми то нису и немају никакве реалне везе са таквим конструктом. Предрасуде и стереотипи, негативни наративи и дезинформације у вези са Ромима и Ромкињама су широко распрострањени у друштву и посебно су наглашени у време криза.

Поред успостављеног законског и институционалног оквира у области недискриминације, због ограничених података, тешко је проценити да ли је дискриминација према Ромима и Ромкињама смањена у последњих пет година. Један од разлога спорних статистичких и других података о Ромима је прикривање националне припадности, па чак и асимилације, због дискриминације.

Иако је дискриминација била препозната као основни фактор искључености, неједнакости и уопште неповољног положаја Рома и Ромкиња у друштву, Стратегија се до сада није бавила посебно овим феноменом, иако га је третирала у појединим областима.

У периоду од шест месеци (до априла 2021. године) Заштитник грађана је примио 14 притужби од стране Рома и учествовао као медијатор у присилном пресељењу 65 породица из неформалног насеља „Виадукт“ у Реснику, од којих су већина ромске, и из приградског насеља Раковица село. У истом периоду Повереник за заштиту равноправности је примио 33 притужбе за дискриминацију по основу етничког порекла, од којих 24 су биле од Рома и Ромкиња, од којих су неке притужбе колективне.⁷⁶

Подаци указују да око 24% Рома и Ромкиња сматра да су интегрисани у друштво, око 20% сматра да постоји скривена сегрегација и дискриминација, око 31% сматра да постоји отворена сегрегација и дискриминација.⁷⁷ Око 40% Рома и Ромкиња каже да се суочава са дискриминацијом, говором мржње и претњама које нису истражене и санкционисане, а унутар ромске популације раширена је перцепција институционалне дискриминације, првенствено у погледу теже доступности права на социјалну заштиту и дискриминаторни говор службених лица.

У периоду мај–октобар 2020. године, Повереник за заштиту равноправности је примио укупно 72 притужбе због дискриминације у разним областима по основу националне припадности, од којих је чак 63 притужбе поднето од стране припадника ромске националне мањине.

Повереник за заштиту равноправности је спровео истраживање и објавио публикацију „Перцепција ромске заједнице о дискриминацији“⁷⁸ из које су преузете информације у наставку. У 2019. години дискриминација на основу националне припадности и етничког порекла није у врху по учесталости појављивања у притужбама које су поднете Поверенику (6,8% од укупног броја притужби по различитим основима дискриминације), али је највећи број притужби, 64%, по основу националне припадности и етничког порекла, као и претходних година, поднет због дискриминације припадника ромске националне мањине.

Према резултатима истраживања сиромаштво односно имовински статус се сматра једним од главних разлога дискриминације ромске заједнице. Из перспективе ромске заједнице осигурање материјалне егзистениције путем равноправног укључивања на тржишту рада је предуслов за образовање које се сматра кључем опште равноправности. Готово сви анкетирани Роми и Ромкиње (94%) су чули за реч дискриминација, коју најчешће изједначавају са неправдом и везују за свој свеукупан положај у друштву, као и специфично за омаловажавања, непоштовања и понижавања, малтретирања, насиље и сиромаштво. Ово ипак не подразумева висок степен обавештености, имајући у виду да велики број анкетираних није упознат са Законом о забрани дискриминације и са институцијом Повереника за заштиту равноправности.

Око половина учесника анкете (55%) сматра да је однос према Ромима у Републици Србији исти као према другим грађанима – став нарочито изражен међу образованима, лицима са редовним приходима и мушкарцима. Сваки трећи анкетирани (35%) сматра да однос према Ромима није исти као према другим грађанима, односно сматра да су Роми у неравноправнијем положају у односу на друге грађане. Ово преовладава код мање образованих, средовечних и Ромкиња. Из ова два резултата се види да постоји корелација између доживљаја дискриминације и образовања, запослења и редовних прихода.

Сваки четврти учесник истраживања (26%) сматра да има лично искуство дискриминације, док сваки други (54%) изјављује да ни он ни неко од његових чланова породице није био дискриминисан. Највећи број анкетираних који сматрају да имају лично искуство дискриминације, има осећај да им се ускраћују права и услуге само због тога што су Роми у: општини и другим јавним установама (64%), центру за социјални рад (61%) и у поступку запошљавања (60%). Најмање личног искуства дискриминације анкетирани су имали у школи или вртићу (9%), на послу (9%) и у ресторану (15%).

Истраживање показује да чак 41% грађана сматра да јавне институције нису једнако доступне за Роме као за остале грађане; у последњих пет година побољшање положаја породице осетило је само 26% породица из ромске националне заједнице, док њих 74% није осетило побољшање услова живота.

Налази истраживања показују да се други идентитети у корелацији са националним идентитетом сматрају кључним за осећање друштвене искључености. Три лична својства доминирају у перцепцији о дискриминацији, и то: сиромаштво, страначка припадност и национална и верска припадност.

Резултати овог истраживања упућују на закључак да је за достизање пуне равноправности и једнаких могућности за Роме и Ромкиње од изузетног значаја да се проблему сиромаштва и социјалне искључености приступи интегрално, односно да само заједничким деловањем свих

институција које су непосредно задужене за укључивање и остваривање равноправности ромске националне заједнице, могу бити остварени трајни резултати.

Док је у последњих 12 месеци око 7% жена старости 15–49 година осећало дискриминацију или малтретирање у општој популацији, код Ромкиња је то чак око 13%. Најчешће је то било по основу етничког или имиграционог порекла (око 13%), религије или веровања и пола (по 2%). Најчешће су дискриминацију или малтретирање осећале Ромкиње из градских насеља, незапослене или жене од 35–39 година.⁷⁹

Ромима и Ромкињама је у Републици Србији 2002. године Законом о заштити права и слобода националних мањина формално признат статус националне мањине – претежно усмерен ка културној самоуправи. Закон највише пружа могућности за развој културе, образовања, информисања и службене употребе језика мањина. Међутим, неке од одредби су тешко примењиве када су Роми и Ромкиње у питању. За остваривање суштинске равноправности Рома и Ромкиња потребно је да се, поред континуиране институционалне подршке њиховој инклузији и политичке воље, оствари и одређени степен друштвене солидарности. Потребно је да се унапреде мере борбе против циганизма, као облика расизма и дискриминације према Ромима и Ромкињама, као и да се осмисле политике интегративне мултикултуралности и интеркултуралног дијалога. Реч је о политикама које би требало да се спроводе у свим деловима друштва у којима се инклузија и грађанска равноправност третирају као кључни вредносни принципи.

О Ромима и њиховој култури говори се, поред осталог, као о нечему што онемогућава њихово укључивање у друштвену заједницу, равноправно, успешно образовање, запошљавање и остало. Уколико се посматра на овај начин, исказује се негативан став према Ромима, занемарујући све друго. Наиме, култура једне групе међусобно се прожима са ставовима већинске групе према мањинској, тако да је та одговорност заједничка. То значи да су за културу Рома подједнако одговорни и Роми и припадници већинске и других заједница. Ромима је неопходно свесно регулисање јавног интереса у области културе и учешће у одлучивању о свим питањима везаним за културни развитак. Дакле Ромима је преко потребно креирање сопствене културне политике. Културна политика је обично усмерена на три основна задатка: очување културне баштине и културног идентитета, развој савременог уметничког стваралаштва, подстицање доступности културних добара и учешће грађана у културном животу.

Како би се подстакла друштвена подршка мерама инклузије Рома и Ромкиња, потребно је да се у јавним политикама образовања, културе и информисања развију програми и активности на основу којих би се формирали позитивнији друштвени ставови у односу на заштиту људских права, различитост и интеркултуралност. Потенцијал културе Рома и Ромкиња, као дела европске и српске културе, требало би у постојећим правним и институционалним условима искористити као средство за превазилажење предрасуда према Ромима и Ромкињама. Култура је значајна за јачање друштвених веза и елиминисање дискриминације и требало би да је уткана у све инклузивне јавне политике. У том процесу улога државе која осмишљава и усмерава јавне политике од кључног је значаја, али није довољна. Због тога подршку треба ширити кроз деловање цивилног друштва у којем нису само организације цивилног друштва (већ и верске заједнице, културна и спортска удружења и друго).

76 Извештај о спровођењу Оперативних закључака са Техничког састанка „Социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији“ за период октобар 2019. – октобар 2021. година. (Извештај о оперативним закључцима – окт. 2021), доступан на: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2021/06/Izvestaj_o_sprovodjenju_operativnih_zakljucaka_sa_seminara_Socijalno_ukljucivanje_Roma_i_Romkinja_oktobar_2019-oktobar_2021.pdf

77 Посебан извештај заштитника грађана о спровођењу стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња са препорукама, Заштитник грађана, 2019., доступно на: <https://www.ombudsman.rs/attachments/article/6359/ZAstnik%20socialno%20ukljucivanje%20roma%2020191129c.pdf>

78 „Перцепција ромске заједнице о дискриминацији“, фебруар 2021. година, Повереник за заштиту равноправности, доступан на: http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2021/02/PERCEPCIJA-ROMSKE-ZAJEDNICE-O-DISKRIMINACIJI_final_compressed.pdf

79 Истраживања вишеструких показатеља жена и деце у Србији 2019. и Истраживања вишеструких показатеља положаја жена и деце у ромским насељима у Србији 2019, Републички завод за статистику и УНИЦЕФ, 2019. (MICS 2019), доступан на: <https://www.unicef.org/serbia/media/16056/file/MICS%206%20Istra%20vi%20C5%A1estrukih%20pokazatelja%20za%202019.%20godinu.pdf>

4.1.2. СИРОМАШТВО И СОЦИЈАЛНА ИСКЉУЧЕНОСТ

Сиромаштво и социјална искљученост су важна хоризонтална питања, у складу са препорукама из ЕУ Стратешког оквира за једнакост, укључивање и учешће Рома до 2030. године. Како би се појачала социјална укљученост у свим областима и на свим нивоима у Републици Србији, неопходна је посвећеност борби против упорне дискриминације, укључујући борбу против циганизма, као облика расизма и побољшање укључивања Рома у образовање, запошљавање, здравство и социјалну заштиту, као и становање. Роми и Ромкиње треба да буду укључени од осмишљавања до

спровођења мера. Истовремено, неопходно је приликом креирања мера и активности узети у обзир разноликост и потребе специфичних група унутар ромске популације.

Према Извештају о урађеној Анализи дуготрајног сиромаштва, коју је реализовао Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва⁸⁰ у Републици Србији значајан део популације је у дуготрајном сиромаштву и он расте из године у годину. Под дуготрајним сиромаштвом подразумева се појава да особе имају расположиви доходак који је испод прага ризика од сиромаштва и у години испитивања и у претходне две од три године. Подаци о стопи дуготрајног сиромаштва за Републику Србију постоје од 2013. године, због каснијег укључивања Републике Србије у анкету. У периоду од три године у којима су вршена истраживања, стопа дуготрајног сиромаштва је порасла – на пример са 16,7% у 2016. години на 19,6% у 2018. години.

Република Србија заједно са Румунијом и Републиком Северном Македонијом има највеће стопе дуготрајног сиромаштва у државама Европе. Према подацима о броју становника за Републику Србију за 2018. годину процењени број дуготрајно сиромашних у Републици Србији износи 1.368.590 становника. Процент дуготрајно сиромашних у Републици Србији дупло је већи од просека за Европску унију, и то представља изазов, будући да се број повећава, а при томе не постоје анализе које су настојале да објасне узроке дуготрајног сиромаштва. Подаци о високом броју дуготрајно сиромашних, као и о томе да тај број из године у годину расте, говоре у прилог томе да мере које Република Србија предузима за смањење сиромаштва – нису довољно ефикасне. Увид у то које су карактеристике домаћинства и лица највише су повезани са различитим обрасцима дуготрајног сиромаштва, као и разумевање тих карактеристика могу помоћи у формулисању ефективних и успешнијих мера за смањење дуготрајног сиромаштва у наредном периоду. Мере за смањење сиромаштва могу обухватити неколико важних праваца деловања чији је циљ да повећају социјално укључивање људи који су у дуготрајном сиромаштву. Први правац деловања би требало да се односи на повећање и олакшани приступ тржишту рада. Ове мере треба да обухвате:

- бесплатне обуке за дефицитарна занимања;
- механизам надокнада који подразумева обавезно усавршавање и преквалификације у оквиру Националне службе за запошљавање;
- стратегије идентификације (на пример преко новоуведених социјалних карти) и прилагођеног информисања (подразумева очување аутономије у одлучивању зарад очувања мотивације самопоштовања дуготрајно сиромашног);
- прилагођено каријерно вођење које ће довести до трајног одлучивања и адекватних избора дуготрајно сиромашних.

Други правац развоја може обухватити мере које се односе на образовни систем: примена развијених модела за спречавање осипања у Републици Србији, јачање транзиције ка средњој школи и развој каријерног вођења и прилагођене професионалне оријентације за ученике под ризиком. Ове мере би подразумевале увођење обавезне средње школе са развијеним механизмима подршке за остварење потпуног обухвата средњошколским образовањем, који би морао да обезбеди додатно финансирање (на пример: превоз до средње школе, а у неким случајевима и стипендије за најугроженије, како би имали најосновније услове за похађање средње школе).

Трећи правац мера би требало да се тиче бољег таргетирања социјалних трансфера, што подразумева интеграцију података кроз социјалне карте, израду предиктивних модела на великим подацима који диференцирају различите групе корисника и највећа одступања и који су осетљиви на различите типове домаћинства (на пример: са вишим приходима, са нижим квалитетом послова, домаћинства која се баве пољопривредом, домаћинства са више деце и, што је најважније, домаћинства без икаквог прихода).

80 Analiza_dugotrajnog_siromastva_u_Republici_Srbiji.pdf (socijalnoukljucivanje.gov.rs)

4.1.3. ПАРТИЦИПАЦИЈА

Национални стратешки оквир за Роме и Ромкиње треба да има јак фокус ка инклузији у кључним областима политике за Роме: образовање, запошљавање, здравствена и социјална заштита и становање. Борба против дискриминације и циганизма, као облика расизма, треба да буде кључна као међусекторски приоритет у свакој области, допуњујући инклузивни приступ, заједно са партиципацијом Рома и Ромкиња. Овај заједнички фокус треба да обезбеди да Роми и Ромкиње имају ефикасан приступ економији и социјалној правди, као и једнаке могућности у свим областима.

Партиципација тј. учешће је веома важна хоризонтална тема која мора бити заступљена у свакој области друштвеног живота Рома и Ромкиња. У обликовању јавних послова, партиципација је предуслов који омогућава једнакост и укључивање, промовише демократско и ефикасно управљање.

Учешће Рома и Ромкиња и њихово оснаживање за активну партиципацију, омогућава да се Роми и Ромкиње укључе и да делују на нове начине у циљу социјалног укључивања. Учешће и оснаживање су принципи и процеси за побољшање услова живота људи и животних исхода.

Подршка значајним Ромима за њихово учешће у креирању политика на локалном, националном и нивоу ЕУ је предуслов за борбу против друштвене искључености. Организације цивилног друштва које предводе Роми и проромске организације су посебно важни актери у овом процесу.

У имплементацији ове стратегије, подстицаће се партиципативни модели који ће обезбедити учешће свих локалних, покрајинских и националних актера, али и обавезно учешће Рома. Ови модели и структуре би се касније могли користити за праћење и евалуацију имплементације овог документа. Кроз ЕУ Стратешки оквир за једнакост, укључивање и учешће Рома до 2030. године дају се следеће препоруке:

- Ојачати капацитете и ангажовати организације цивилног друштва широм ЕУ, како би се обезбедило координирано праћење политика за интеграцију Рома од стране ромског цивилног друштва;
- Осигурати учешће ромских ОЦД као пуноправних чланова у националном мониторингу;
- Организовати комисије за све програме којима се баве потребама ромских заједница;
- Удвостручити проценат Рома који подносе пријаву када доживе дискриминацију.
- Подстицати учешће Рома у политичком животу на локалном, регионалном, националном и нивоу ЕУ (у државама чланицама са значајном ромском популацијом) и осигурати да се региструју као гласачи, гласају, кандидују се као кандидати.

Национални стратешки оквир за Роме треба да утврди минималне обавезне аспекте и канале учешћа Рома у развоју политике, имплементацију и праћење, и програмирање фондова ЕУ, укључујући и писане протоколе учешћа у којем се утврђују мандат (обим и природа ангажовања), састав (принципи за избор чланова), методе рада и очекивани резултати консултација и учешћа тела, у циљу обезбеђивања делотворне сарадње, поверења и одговорности.

Такође, потребно је створити могућности за оснаживање ромских заједница на локалном нивоу како би се омогућило да заједница експлицитно и усмерено делује на доношење друштвених и политичких промена. Мобилизацију заједнице треба посматрати као намерни инклузивни и партиципативни процес који укључује Роме и Ромкиње, локалне власти и организације.

Затим у складу са препорукама, потребно је осигурати да Роми и Ромкиње буду заступљени у свој својој разноликости (укључујући држављане и недржављане, маргинализоване и интегрисане, жене, децу и младе) у политици и консултативним процесима. Свакако је за боље учешће Рома и Ромкиња у друштвеним процесима неопходно побољшати иницијативе за ангажовање већег броја стручњака ромске националности који ће деловати као посредници и помоћи у превазилажењу сталног недостатка поверења између Рома и већинске заједнице – овде се мисли на даљи подстицај за јачање механизма за укључивање Рома, како на националном, тако и локалном нивоу.

Како би се обезбедила партиципација, потребно је да се утиче на унапређење сарадње цивилног друштва између организација које воде Роми и Ромкиње и других организација усмерених на подршку Ромима и Ромкињама, посебно оних који су усмерени на права деце, младих и жена. За покретање различитих пројеката, потребно је активно користити осим домаћих фондова и фондове ЕУ и друге фондове за пружање редовне подршке за изградњу капацитета.

Као проблем се препознаје и недовољно кровних организација које воде Роми и Ромкиње за сталне консултације и учешће у политичким дискусијама, те је неопходно јачати капацитете постојећих организација и оснаживати Роме и Ромкиње да се удружују секторски на националном нивоу. Они би требало да добију основне институционалне грантове од националне владе или кроз фондове за подршку цивилном друштву.

Потребно је да Република Србија ради на даљем оснаживању, јачању поверења значајних Рома и Ромкиња, како би њихово учешће било осигурано у свим фазама креирања политика: ромске политике, економске и културне. Ангажман треба промовисати тако да су ту са осећајем припадности као пуноправни чланови друштва. Оснаживање и изградња капацитета Рома, цивилног друштва и јавних власти мора бити осигурана, изграђујући сарадњу и поверење између заинтересованих страна и између Рома и неромске заједнице.

4.2. ПРЕГЛЕД И АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА ПО ОБЛАСТИМА

4.2.1. ОБРАЗОВАЊЕ

Образовање је основно људско право и неопходан предуслов за остваривање многих других људских права. Неопходно је за излазак из сиромаштва које је препознато као преовлађујући проблем ромске националне мањине. Образовање је нужно за пуно друштвено укључивање ромске заједнице.

Према истраживању Повереника за заштиту равноправности о перцепцији Рома о дискриминацији⁸¹, 88% анкетираних је уверења да је образовање најважније за равноправан положај у друштву. Међутим, 47% анкетираних сматра да Роми не користе у довољној мери могућности образовања, а 48% је неодлучно по питању коришћења права на образовање. Посебне олакшице за упис у средње школе и на факултете подржава 92% учесника анкете.

Предшколско васпитање и образовање (ПВО), или јаслице и вртић, за децу узраста од 6 месеци до 5,5 година није обавезно, међутим много доприноси успеху у образовању за децу која га похађају. У Републици Србији активно се примењује афирмативни упис у предшколске установе. Према подацима Министарства просвете, науке и технолошког развоја (МПНТР), ПВО у радној 2019/20. години укупно је похађало 63,9% деце из осетљивих друштвених група (10,5% деце из сиромашних породица, 7,4% из ромске заједнице и 46% из руралних подручја). У обавезни припремни предшколски програм (5,5–6,5 година) укључено је 80% ромске деце. У оквиру пројекта „Инклузивно предшколско васпитање и образовање“ који се реализује из кредита Светске банке у периоду од 2019. до 2022. године креирана је обука за директоре предшколских установа (ПУ) за полагање испита за лиценцу (компонента два пројекта), у оквиру које је 128 директора ПУ завршило комплетну обуку за полагање испита за лиценцу, организовано је 17 обука за васпитаче из 23 предшколских установа, на којима је учествовало 446 васпитача, усвојен је предлог Упутства за израду предшколског програма, као и Правилник о ближим условима за реализацију различитих облика и програма васпитно-образовног рада, других облика рада и услуга предшколске установе⁸². Правилником су утврђени ближи услови за остваривање различитих облика и програма васпитно-образовног рада и других облика рада и услуга које остварује предшколска установа. Реализована је подршка ЈЛС за повећање обухвата деце ПВО кроз изградњу нових вртића, реконструкцију и пренамену постојећих, као и кроз доделу грантова ЈЛС (компоненте 1 и 3 пројекта). Спроводи се континуирана медијска кампања за подстицање родитеља за упис деце у ПУ (компонента три пројекта). У циљу подршке унапређивању квалитета предшколског васпитања и образовања, 56 предшколских установа у најсиромашнијим општинама опремљене су намештајем, дидактичким средствима и ИКТ опремом.

Пројекат „Подршка реформи система предшколског васпитања и образовања у Србији“ (SUPER – IPA 14) подржава јачање професионалних капацитета јединица локалне самоуправе за планирање и управљање предшколским васпитањем и образовањем; јачање професионалних компетенција практичара у предшколским установама за квалитетно инклузивно предшколско васпитање и образовање, као и унапређивање легислативног оквира за предшколско васпитање, у складу са Законом о основама система образовања и васпитања, Законом о предшколском васпитању и образовању и Основама програма предшколског васпитања и образовања. Планирање активности као и модалитети рада прилагођени су насталој ситуацији проузрокованој пандемијом COVID-19.

Према подацима МПНТР, до априла 2021. године реализоване су следеће активности:

– Развијене су Смернице за развој локалне стратегије и Акционог плана за њену примену, Смернице за хармонизацију Акта о мрежи јавних предшколских установа са Стратегијом за унапређивање предшколског васпитања и образовања у локалној заједници, као и Смернице за комуникацију и видљивост значаја предшколског васпитања и образовања за локалне самоуправе;

– 42 ЈЛС израдиле су прве нацрте локалних стратегија за унапређивање предшколског васпитања и образовања у локалној заједници; 2 ЈЛС (Бајина Башта и Сврљиг) усвојиле су локалне стратегије; ЈЛС Сврљиг је усвојила и Акт о мрежи јавних предшколских установа; у локалним самоуправама Осечина, Ражањ и Бач локалне стратегије су у процесу јавног слушања; 8 ЈЛС није доставило нацрте локалних стратегија (Србобран, Чока, Жабал, Димитровград, Бабушница, Кнић, Рековац, Коцељева).

– Израђена је једнодневна онлајн обука за васпитаче (<http://super.europa.rs/>).

Основно образовање је обавезно и доступно је свима, без дискриминације. Према доступним подацима, 90% деце узраста за полазак у основну школу се уписује, док је код ромске заједнице тај проценат још увек око 85%. Процент похађања образовања деце основношколског узраста је већи и код опште популације (99%) и код ромске (93%). Највећи проблем је стопа завршавања основне школе, која је у општој популацији 99%, док у ромској само 64% (тренд повећања је стао последњих година), што је чак и мање код вишеструко рањиве деце ромске националности. Код уписа деце ромске националности, поред недовољног обухвата и недовољне припремљености за полазак у школу, укључујући и недовољно познавање језика на којем се изводи образовање, изазов је упис са закашњењем (од најчешће једне године) сваког трећег детета. Деца ромске националности често изостају или трајно прекидају образовање, нарочито при преласку из првог у други циклус, када 10% деце ромске националности не наставља образовање. Такође, деца ромске националности имају нижа образовна постигнућа од осталих ученика. Разлози за овакво стање су бројни, од сиромаштва, слабог познавања језика наставе, дискриминације, до недовољно обучених наставника за специфичности рада са децом из осетљивих

друштвених група и без потребне подршке у породици. Један број деце ромске националности има и одређене економске или породичне обавезе које их ограничавају у учењу.

Према Посебном извештају Заштитника грађана о спровођењу Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња⁸³, дошло је до унапређења у погледу спречавања уписа деце ромске националности у такозване „специјалне школе“ и укључивања у редовно школовање, чему су свакако допринеле и мере које се спроводе ради укључивања деце ромске националности у предшколски програм. Међутим и даље постоје случајеви где се деца неоправдано уписују у „специјалне школе“, и процена је да би се уз додатну подршку овим ученицима могао остварити упис у редовно школовање. Такође, сегрегација деце ромске националности у образовању је проблем који опстаје. Заштитник грађана наводи да прикупљени подаци од школских управа показују забрињавајући тренд, односно да се појава сегрегације не смањује, већ повећава. Наиме, након измена Закона о систему образовања и васпитања којима је омогућено да се родитељи приликом уписа у основну школу опредељују за жељену школу, а не за школу на територији месне или локалне самоуправе где им је пребивалиште, поспешено је у појединим срединама да родитељи неромског порекла не уписују децу у школе у којима наставу похађа већи број ромских ученика. Од сегрегације ромске деце у посебна одељења, дошло се, у условима инклузивног образовања, до нежељене појаве „етнички чистих школа“, успостављених, не вољом родитеља ромских ученика да се они образују у посебним школама на ромском, већ на основу етничке дистанце и предрасуда према Ромима. Сегрегација је дакле у тим случајевим, појачана тенденцијом других родитеља да избегавају да им се деца школују у „ромским школама“. Проблеми са којим се суочавају сегрегисане школе са великим бројем деце ромске националности су лоши услови рада, низак квалитет образовно-васпитног рада, напуштање школе од стране других ученика, низак статус наставног кадра међу колегама и члановима локалне заједнице, недовољна подршка других институција и локалне управе, што значајно умањује квалитет образовања деце ромске националности.

МПНТР спроводи мере за смањење и уклањање сегрегације, улажући у ресурсе тих школа кроз у набавку ИТ опреме, обезбеђивање учешћа у националним и међународним пројектима како би ученици постигали успехе на разним такмичењима, а улагањем у кадар и квалитет образовања је унапређен у односу на неке друге школе у локалној заједници.

Средње образовање није обавезно, али према међународним стандардима људских права, треба да буде доступно и приступачно свима, уз коришћење одговарајућих средстава. Обухват опште популације средњим образовањем је око 95%, док је у ромској заједници овај обухват тек око 30%, иако се бележи тренд раста код обе популације. Према извештају Европске комисије о напретку Републике Србије за 2021. годину⁸⁴, постигнут је напредак у погледу уписа деце ромске националности у средње образовање (са 22% у 2014. години на 28% у 2019. години). МICS 2019 указује – Стопа преласка у средње школе за ученике ромске националности износи 52,6%, док стопа завршавања СШ износи 61%, од чега 27% девојчица ромске националности у средњим школама.

До сада је у основну школу применом афирмативних мера уписано укупно 12427 ученика (од тога 55% девојчица) ромске националности. У школској 2018/19. години уписано 2220 ученика ромске националности, (56% девојчице), у школској 2019/20. години уписано 2209, у школској 2020/21. години 1894 ученика. Индекс једнакости полова (0,89) показује да и даље постоји изазов за средње образовање Ромкиња. Стопа завршавања средњег образовања код опште популације је скоро 98%, док код Рома и Ромкиња само 61%, што је резултат сличних изазова као и у основном образовању: недостатак друге врсте финансијске (смештај, стипендије) и нефинансијске подршке (помоћ у савладавању материјала), дискриминације, недовољног капацитета наставника. Посебно се уочава пораст ученика који уписују и завршавају средњу школу. Прелиминарни подаци новог МICS 6, 2019 показују да 27% девојчица и 50% дечака ромске националности похађа средње образовање, што је повећање у односу на 2015. годину када је само 15% девојчица ромске националности похађало средњу школу. Потребно је појачати спровођење мера за смањење стопе напуштања образовања и сегрегације, посебно на локалном нивоу.⁸⁵

Пратећи образовну реформу МПНТР је, уз учешће Националног савета ромске националне мањине, израдило нове програме наставе и учења за Ромски језик са елементима националне културе за све разреде основне школе. Ови програми усвојени су од стране Националног просветног савета. За изборни програм Ромски језик са елементима националне културе штампана су четири уџбеника за прва четири разреда и налазе су у Каталогу уџбеника на језицима националних мањина за предшколско, основно и средње образовање и васпитање – школска 2020/2021. година, <http://www.mprn.gov.rs/udzbenici/>: Ромски језик са елементима националне културе, читанка за четврти разред основне школе на ромском језику; Ромски језик са елементима националне културе, читанка за трећи разред основне школе на ромском језику; Ромски језик са елементима националне културе – Буквар за 2. разред основне школе за наставу на ромском језику; Сликовница за 1. разред основне школе – ромски језик са елементима националне културе Рома. У школској 2020/21. години 2.467 ученика (1163 девојчица, 1304 дечака) у 68 школа похађа изборни програм Ромски језик са елементима националне културе. Укупно је ангажовано 55 наставника/ица који предају овај изборни програм, а у октобру 2021. године настављено је са јачањем компетенција наставника кроз „Обуку за наставнике Ромског језика са елементима националне културе“ која је реализована од стране Завода за унапређивање образовања и васпитања у сарадњи са Центром за образовање Рома и етничких заједница, за 30 учесника, будућих наставника ромског језика.

Од изузетног је значаја стипендирање као мера подршке образовању Рома. За последњих пет школских година укупно је додељено 5419 стипендија ромским ученицима, од чега је 65% девојчица. У школској 2020/21. години стипендирано је 1213 ученика. У оквиру ИПА 2014 пројекта „ЕУ подршка ромским ученицима за наставак средњошколског образовања” сачињено је Упутство за спречавање раног напуштања образовања са препорукама и предлозима мера за превенцију осипања од стране Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања, које је достављено средњим школама и регионалним школским управама. Упутству је претходила квалитативна анализа ефеката до сада предузетих мера подршке ученицима ромске националности у области спречавања напуштања образовања и већег процента завршавања основне и средње школе.

Табела 1. Приказ броја стипендираних ученика и процента напуштања средње школе по школским годинама

Школска година	2014/15.	2015/16.	2016/17.	2017/18.	2018/19.	2019/20.
% напуштања средње школе	7%	3%	1%	2,4%	3,5	2,3%
Број стипендираних ученика	525	516	498	500	312	503

Извор: Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања

Подаци прикупљени истраживањем указују да је проценат напуштања средње школе у опадању, као и да су системске мере подршке у образовању дале резултате кроз већу мотивацију стипендираних ученика за рад, учење и одлазак у школу, као и жељу за наставаком образовања.

Менторска подршка је значајан подстицај остајању у систему, стога је МПНТР наставило са ангажовањем 200 ментора.

81 Доступно на: <http://ravnopravnost.gov.rs/istrazivanje-percepcija-romske-zajednice-o-diskriminaciji/>, посећено: 20. новембра 2021.

82 „Службени гласник РС”, број 26/13.

83 Посебан извештај Заштитника грађана о спровођењу Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња, 2019, доступан на <https://www.ombudsman.rs/attachments/article/6359/ZAstnik%20socialno%20ukljucivanje%20roma%2020191129c.pdf> посећено 19.11.2021.

84 Доступно на https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izvestaj_ek_oktobar_21.PDF, посећено 16. новембра 2021.

85 Доступно на: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izvestaj_ek_oktobar_21.PDF, посећено: 20. новембра 2021.

Педагошки асистенти (ПА) као мера подршке образовању Рома и Ромкиња

Усвајањем Правилника о педагошком и андрагошком асистенту⁸⁶ дефинисано је ангажовање педагошких асистената у области пружања помоћи и додатне подршке групи деце и ученика ромске националности у предшколској установи и школи. Педагошки асистенти пружају подршку и наставницима, васпитачима и стручним сарадницима, родитељима. Нормиран је рад педагошких асистената: школа може да ангажује педагошке асистенте када има најмање 20 ученика којима је потребна додатна подршка у образовању а пуну норму у раду остварује са 35 ученика ромске националне мањине. У школској 2020/21. години укупно је ангажовано 260 педагошких асистената, 219 у основним школама и предшколским установама, док се 41 асистент финансира од стране локалне самоуправе. Сви су опремљени интернет картицама, лаптоповима. Министарство активно ради на ширењу мреже педагошких асистената. За школску 2021/22. години отворена су и нова радна места за укупно 21 педагошког асистента, њих 20 улази у основне школе, док ће по први пут бити ангажован педагошки асистент у средњој школи. Међутим, према наводима Заштитника грађана број педагошких асистената у предшколским установама се не повећава и потребно је обезбедити већа финансијска средства за повећања броја педагошких асистената у предшколских установама, како би се додатно оснажило већ унапређено укључивање ромске деце и предшколски програм. МПНТР интензивно ради у сарадњи са Високом школом струковних студија за васпитаче „Михаило Палов” у Вршцу на иницијалном образовању васпитача, на српско-ромском језику.

86 „Службени гласник РС”, број 87/19.

Подршка ромским ученицима током учења на даљину

У одговору на COVID-19 кризу, током учења на даљину подршка је пружена кроз мере индивидуализације и набавку опреме у сарадњи са различитим донаторима. уз подршку Ромског образовног фонда и Фондације за отворено друштво набављено је и подељено 550 ИТ уређаја школама у којима се образују ученици ромске националности, а који нису имали потребну ИТ опрему за праћење наставе на даљину. Кроз пројекат „Премошћавање дигиталног јаза за најугроженију децу“ који реализују МПНТР и УНИЦЕФ уз финансијску подршку ЕУ, обезбеђено је преко 2000 уређаја за 30 најугроженијих школа у којима се образују ромски ученици, од чега укупно 1890 таблет рачунара, односно 63 по школи за коришћење од стране ученика, као и најмање један до три лаптопа за сваку од изабраних 30 школа. Обезбеђено је и додељено 250 рачунара за педагошке асистенте са циљем унапређивања приступа учењу на даљину за ромске ученике. Пројектом су обезбеђена средства за школе (5000 евра) за формирање Клуба за учење у којима ученици имају услове за онлајн учење. Током јуна и августа 2021. године 12 школа у пројекту реализовало је активности летње школе. Активностима летње школе обухваћено је 360 ученика, претежно ученика од 5. до 8. разреда, који су имали недовољне оцене или су одељенске старешине и наставници сматрали да су разред завршили са доста пропуштеног градива (услед непохађања онлајн или редовне наставе).

МПНТР је са циљем мапирања стања у области учења на даљину реализовало истраживање у сарадњи са УНИЦЕФ-ом „Праћење начина учешћа и процеса учења ученика из осетљивих група током остваривања образовно-васпитног рада учењем на даљину“ (јун 2020).⁸⁷ Према извештавању школа (95%), осетљивим друштвеним групама припада 7,8% укупног броја ученика. Подаци овог истраживања дају увид у стање, али и потребе ученика ромске националне мањине, а користе се за даље планирање подршке. Од укупног броја ученика, 1,20% њих нема адекватан приступ интернету, док 0,80% не поседује одговарајући уређај за приступ интернету. Са друге стране, од укупног броја ученика у Републици Србији, 30,72% ромских ученика нема приступ интернету, а њих 19,94% нема одговарајући уређај (телевизор, паметни телефон, таблет, рачунар). За оне ученике који током ванредног стања у школској 2019/20. години, као и током школске 2020/21. године немају ни једну од могућности онлајн праћења наставе и пробног односно завршног испита у школској 2019/20. години, припремљени су и дистрибуирани штампани наставни материјали и материјали како за пробни тако и за завршни испит. Подаци добијени поменути истраживањем, указују да ученици ромске националне мањине чине 1,87% удела у овом начину образовног рада, у односу на укупан број ученика за које се припремају штампани материјали. Током ванредног стања, као и у школској 2020/21. години, педагошки асистенти, који пружају подршку ученицима ромске националности којима је та подршка потребна у основним школама, обезбедили су адекватну подршку учењу на даљину кроз низ активности:

- подршка у изради домаћих задатака у 63,81% случајева;
- у 55,71% случајева реализована је сарадња са наставницима који израђују наставне материјале, а педагошки асистенти су учествовали у дистрибуцији ових материјала;
- подршку ученицима у овладавању и коришћењу информационо-комуникационих технологија у 50% случајева.

Већина педагошких асистената су са ученицима којима пружају подршку у контакту најмање три пута недељно, а током школске 2020/21. године и свакодневно. Комуникација се одвија путем телефона (81,43%), Viber-а и WhatsApp-а (69,52%), преко друштвених мрежа (42,38%) и имејл-а 15,42%. Педагошки асистенти су током ванредног стања (март–јун 2020) најмање два пута недељно комуницирали са родитељима својих ученика и обезбеђивали потребне информације у вези са наставом на даљину. Педагошки асистенти настављају са редовним активностима и прилагођавају их епидемиолошким условима, уз подршку МПНТР у ИТ опреми и интернет картицама, као и пренос знања, чиме им је омогућена доступност у теренском раду.

У неким учбеницима одобреним по старим програмима наставе и учења постоје негативни стереотипи о Ромима и Ромкињама, у којима има елемената дискриминације. Прописи који штите од дискриминације у области образовања су: Закон о основама система образовања и васпитања, Закон о учбеницима, Правилник о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације и Правилник о поступању установе у случају сумње или утврђеног дискриминаторног понашања и вређања угледа, части или достојанства личности. Министарство просвете, науке и технолошког развоја препознаје значај рада на препознавању и спречавању дискриминације у образовању и делује проактивно на информисању родитеља и шире јавности, али и на јачању компетенција запослених у образовању у овој области. У сарадњи са Центром за интерактивну педагогију и ГИЗ-ом креиране су две брошуре и водич за родитеље и за запослене у образовању:

- Брошура за родитеље: Превенција, заштита и поступање у случајевима дискриминације у образовању⁸⁸ и
- Водич за запослене: Од препознавања до поступања – водич кроз превенцију и одговор на дискриминацију за запослене у установама образовања и васпитања⁸⁹

У току је израда Водича за операционализацију Правилника о поступању установе у случају сумње или утврђеног дискриминаторног понашања и вређања угледа, части и достојанства личности, у области рада на превенцији сегрегације, као и у примени мера за десегрегацију.

Мали број младих из ромске заједнице успева да се укључи у високо образовање (мање од 2%, до сада доступан податак, сви остали подаци су власништво факултета) иако су уведене мере афирмативног уписа у високо образовање за Роме/киње. Један од разлога малог броја студената ромске националности је и недостатак адекватних мера додатне подршке у средњем образовању, као и приликом припреме и уписа на факултете. До сада афирмативно уписано укупно 1743 студента (51% су девојке). Академске 2018/19. године стипендије је добило 115 ромских студената а додељено је 17 кредита, а академске 2019/20. године уписано је 120 студената (58 м, 62 ж).

Подаци Националног савета ромске националне мањине показују да је у 2021/22. издато 195 препорука за упис ученика ромске националности на високошколске установе, а уписано је 128, док је за 2020/2021. годину, тај број био 238 издатих препорука, у односу на 157 уписаних.

Табела 2: Афирмативне мере за упис ученика ромске националности на високошколске установе

ШКОЛСКА ГОДИНА	ИЗДАТО ПРЕПОРУКА	УПИСАНО У ОКВИРУ КВОТЕ	Није уписано у оквиру квоте
2019/2020.	141	87	54
2020/2021.	238	157	81
2021/2022.	195	128	67

Извор: Национални савет ромске националне мањине Републике Србије

Мањак високо образованих стручњака у ромској заједници се појављује као ограничење приликом спровођења многих подстицајних мера за побољшање запошљавања за децу и младе из ромске заједнице. Поред тога, стварање услова за једнакоправно образовање ће захтевати да у предуниверзитетском образовању постоји већи број васпитача, наставника и стручних сарадника који су припадници ромске заједнице како би деца и млади из ромске заједнице могли да се увере да у образовном систему има места за Роме и Ромкиње.

Најзначајнији ефекти предузетих мера подршке у области образовања огледају се у повећаном обухвату деце ромске националности системом образовања и васпитања, смањеном одустајању од образовања и смањеном раном напуштању образовања. Истраживање вишеструких показатеља о положају жена и деце у Републици Србији (MICS 6, 2019⁹⁰) донело је следеће податке:

- 7,4% деце ромске националности до пет година похађају ПВО (51 м, 49 ж);
- 80% деце ромске националности похађа Припремни предшколски програм (ППП) (52 м, 48 ж);
- 85,4% деце ромске националности уписује ОШ (49% м, 51% ж), од којих је 80,8% похађало ППП;
- Бруто стопа уписа у 8. разред ОШ је 62%, док је стопа завршавања ОШ 64%;
- Смањено је осипање за 7%;
- Стопа преласка у средњу школу за ученике ромске националности износи 52,6%, док стопа завршавања СШ износи 61%.

Изазови у области образовања: И даље је присутна пракса уписа деце ромске националности у школе за образовање деце са сметњама у развоју (тзв. „специјалне школе“): 18% деце од укупне популације деце у „специјалним школама“ су деца ромске националности (ИПССОС, МПНТР и УНИЦЕФ, истраживање 2016.). Деца ромске националности су такође сегрегисана у одређене редовне школе и одељења и постоји тренд повећања ове појаве. Негативни стереотипи према Ромима и Ромкињама су раширени у друштву и међу запосленима у образовном систему, а појављују се и у образовним материјалима, што резултира различитим облицима посредне и непосредне дискриминације. Обухват деце ромске националности у предшколском васпитањем и образовањем је само 7,4%, за разлику од опште популације, где је 60%. Обухват деце ромске националности припремним предшколским програмом, који је обавезан се повећава али је и даље нижи него код деце из опште популације: 80%, за разлику од опште популације, где је 93%. Стопа завршавања основне школе од укупно уписаних, код деце ромске националности је само 64% (за разлику од 99% код опште популације), а највише, 10% деце ромске националности прекида школовање на преласку у други циклус. Стопа завршавања средњег образовања од укупно уписаних, код Рома и Ромкиња је само 61% (за разлику од 98% код опште популације). Мање од 2% Рома и Ромкиња је

укључено у високо образовање (мање од 2%, до сада доступан податак, сви остали подаци су власништво факултета). 53% одраслих Рома и Ромкиња је без или са непотпуним основним образовањем, а 33% је само са основним образовањем. Роми и Ромкиње се суочавају са већим изазовима код учења на даљину и код образовања у кризним ситуацијама. МПНТР закључује да је у области образовања доста тога реализовано кад је у питању досадашња имплементација Стратегије.

87 Доступан на <http://www.mpn.gov.rs/izvestaj-o-ukljucenosti-ucenika-iz-osetljivih-grupa-u-obrazovno-vaspitni-rad-tokom-nastave-na-daljinu/>

88 Доступно на https://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2021/02/Brosura_CIPv05-final-za-roditeljeB.pdf, посећено 20. новембра 2021.

89 Доступно на https://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2021/02/Brosura_CIP_-05-final-za-zaposleneB-1.pdf, посећено 20. новембра 2021.

90 Републички завод за статистику и УНИЦЕФ.

4.2.2. ЗАПОШЉАВАЊЕ

Области рада и запошљавања су за ромску популацију од посебне важности, имајући у виду да се путем рада (којим се остварује зарада) с једне стране утиче на повећање економске самосталности и личног и породичног стандарда, а с друге, путем запошљавања се утиче на смањење сиромаштва и социјалну искљученост Рома и Ромкиња, као и њихову већу партиципацију.

Такође, кроз унапређење оквира за политике запошљавања Рома и Ромкиња, смањује се дискриминација на тржишту рада. У претходном периоду, област рада и запошљавања, усклађена је са међународним стандардима, стандардима на нивоу Европске уније и стањем, трендовима и карактеристикама показатеља националног тржишта рада.

У условима када се значајан број незапослених лица, услед модернизације процеса рада и непоседовања знања и вештина чија је тражња условљена развојем и преносом нових технологија (који су битно утицали на промене структуре тражње за радном снагом), суочава са отежаним приступом тржишту рада, али и нестабилношћу одржања запослења, спречавање искључености, односно подстицање укључивања и останка на тржишту рада (и кроз унапређење запошљивости, инвестирање у знања, вештине, компетенције, мотивацију и мобилност на тржишту рада), од суштинског су значаја као начин борбе против сиромаштва и смањења социјалне депривације у Републици Србији.

Улазак припадника ромске националне мањине у процес рада и саму радну средину мења ставове те средине уверавајући је у економску оправданост укључивања, односно кроз промоцију примера добре праксе, превенира даљи настанак предрасуда и стереотипа, а самим тим се утиче и на смањење дискриминације у овој области.

Наведено добија на посебном значају уколико се ради о вишеструко угроженим подгрупама у оквиру ромске популације (Ромкиње, становници неформалних насеља, интерно расељена лица, породице са великим бројем чланова и деце...), имајући у виду да дубина рањивости за појединца расте са бројем рањивих група којима истовремено може да припада.

Влада је у фебруару 2021. године усвојила Стратегију запошљавања у Републици Србији за период од 2021. до 2026. године⁹¹. Акциони план за период од 2021. до 2023. године за спровођење Стратегије запошљавања у Републици Србији за период од 2021. до 2026. године⁹² усвојен је у марту 2021. године. Акционом планом дефинисане су категорије теже запошљивих лица које ће, у пројектованом трогодишњем периоду имати приоритет приликом укључивања у мере активне политике запошљавања међу њима су и незапослени Роми и Ромкиње.

Показатељи националног тржишта рада према Стратегији запошљавања у Републици Србији, показују последњих година позитивне помаке, што је конзистентно и са позитивним трендом макроекономских показатеља. Стање на тржишту рада, мерено основним показатељима из Анкете о радној снази (АРС), указује на значајан опоравак тржишта рада у периоду 2015–2019. године – смањена је стопа незапослености и повећана стопа запослености, број запослених лица је порастао што је утицало и на повећање броја лица која се ангажују на тржишту рада (активних лица) и дошло је до смањења броја незапослених и неактивних лица. Укупан број становништва радног узраста (15–64) смањен је за 249 хиљада у 2019. у односу на 2015. годину. При томе, повећан је број лица која су активна на тржишту рада за 46 хиљада, док је број неактивних смањен за око 295 хиљада. Број запослених бележи повећање од 262 хиљаде, док је број незапослених смањен за 216 хиљада.

Иако је у претходном периоду постигнут одређен напредак када је реч о положају Рома на тржишту рада, неопходно је и надаље, кроз координисано деловање у оквиру неколико система, утицати на узроке њиховог отежаног запошљавања, како би се у крајњем исходу унапредио њихов изузетно неповољан социо-економски положај.

Регистрована незапосленост Рома имала је тренд умереног раста током година, чиме је са око 22.000 у 2013. порасла на око 26.000 лица на крају 2019. године. У протеклом периоду Национална служба за запошљавање (НСЗ) је као један од циљева Стратегије запошљавања и Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња спроводила активности усмерене ка активацији и пријављивању Рома на евиденцију НСЗ.

Иако је положај Рома и Ромкиња на тржишту рада и даље неповољан, позитивно је то што је заједно са растом броја регистрованих незапослених Рома расла и њихова укљученост у активне мере запошљавања. Већини радно способних Рома и Ромкиња недостаје адекватан степен образовања како би се успешно укључили на тржиште рада. Иако званични подаци о просечним примањима Рома не постоје, процењује се да се број Рома који живе у апсолутном сиромаштву повећава. Значајно је поменути да је обухват Рома евиденцијом Националне службе за запошљавање и даље недовољан, те да су Роми традиционално ангажовани на пословима који припадају „сивој зони“, као и да је број Рома који су запослени у јавном сектору, а посебно јавној управи изузетно мали.

Званични подаци о стању Рома и Ромкиња на тржишту рада су углавном недоступни – једини подаци су о апсолутном броју регистрованих незапослених, који води Национална служба за запошљавање⁹³. На дан 30. новембра 2021. године према подацима са евиденције НСЗ било је укупно 28.254 незапослених лица ромске националности (од тог броја 14.390 су жене). Такође, према евиденцији НСЗ на дан 30. новембра 2021. године, у периоду од 1. јануара – 30. новембра 2021. године, запослено је укупно 6.125 лица ромске националности (од тог броја 2.589 су Ромкиње). У Табели број 3. приказана је квалификациона и старосна структура лица ромске националности, према подацима НСЗ, на дан 30. новембар 2021. године.

Табела 3: Незапосленост и запошљавање са евиденције НСЗ лица ромске националности

Незапосленост и запошљавање са евиденције НСЗ, лица ромске националности	Незапослена лица на евиденцији НСЗ стање на дан 30. новембар 2021. године		Број случајева запошљавања у периоду од 1.1–30.11.2021. године	
	УКУПНО	ЖЕНЕ	УКУПНО	ЖЕНЕ
I КС	24.889	13.098	3.360	1.411
II КС	393	142	134	49
III КС	1.713	542	1.212	398
IV КС	1.044	502	1.062	543
V КС	16	2	15	1
VI – 1 КС	37	20	56	36
VI – 2 КС	54	35	86	52
VII – 1 КС	105	48	196	98
VII – 2 КС	2	0	1	0
VIII КС	1	1	3	1
Укупно	28.254	14.390	6.125	2.589
15–19 година	1.739	870	469	144
20–24 године	2.739	1.418	937	332
25–29 година	3.257	1.647	934	389
30–34 године	3.484	1.821	781	345

35–39 година	3.365	1.760	773	377
40–44 године	3.446	1.821	701	348
45–49 година	3.241	1.721	640	311
50–54 године	2.863	1.434	407	184
55–59 година	2.412	1.151	307	119
60–65 година	1.708	747	176	40
Укупно	28.254	14.390	6.125	2.589

Извор: Национална служба за запошљавање

Прецизни подаци о размерама незапослености међу припадницима ромске националне мањине у Републици Србији не постоје. Имајући у виду законске одредбе које се односе на забрану дискриминације приликом тражења посла и запошљавања, изјашњавање према националности или етничкој припадности није обавезно, односно само је један од личних података који се евидентира на основу изјаве лица.

Припадници ромске националне мањине се суочавају са отежаном запошљивошћу и приступу тржишту рада из више разлога од којих се као кључни препознају: неповољна образовна структура, недостатак радног искуства, знања и вештина, често ниска мотивисаност за укључивање у формално тржиште рада, али и изражена дискриминација и стереотипи када је у питању њихово запошљавање.

Подаци о регистрованој незапослености за период 2015–2019. године указују на чињеницу да се просечан број незапослених Рома пријављених на евиденцију Националне службе за запошљавање (НСЗ) повећао за око 3800 лица, као и њихово учешће у укупној незапослености. Међутим, треба нагласити да повећање незапослености Рома не мора имати негативну конотацију, јер је у протеклом периоду НСЗ спроводила активности усмерене ка активацији и пријављивању Рома на евиденцију незапослених на који начин им се повећавају могућности за укључивање у мере активне политике запошљавања и запошљавање:

Табела 4: Роми на евиденцији НСЗ 2015–2019. године

	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
	Број лица, годишњи просек				
Незапослена лица	743.158	713.153	650.573	583.099	529.508
Роми	22.437	25.126	26.537	26.099	26.266
Учешће у укупном броју незапослених, %	3,0	3,5	4,1	4,5	5,0

Извор: Национална служба за запошљавање

Подаци за 2020. годину показују да се на евиденцији НСЗ⁹⁴ налази 27595 незапослених лица, која су се изјаснила као припадници ромске националне мањине. Од тог броја, 50,2% жене.

Високо учешће лица без квалификација и нискоквалификованих од 89,5% главно је обележје образовне структуре ове категорије незапослених. Средњи ниво образовања има 10%, а високо образовање свега 0,6% Рома. Према годинама старости, 28,3% су млади до 30 година, 48,6% су лица старости 30–49 година, док 23,1% незапослених Рома има 50 или више година старости. Дугорочно незапослени Роми чине 68,4%

Преко 11.000 Рома на евиденцији НСЗ су радно способни корисници новчане социјалне помоћи, односно око 42% од укупног броја Рома на евиденцији Националне службе за запошљавање су корисници овог права што додатно указује на њихов неповољан социо-економски положај.

91 Доступно на: http://www.nsz.gov.rs/live/dokumenti/strategija_zapo_ljavanja_u_rs_za_period_2021._do_2026._godine.cid74576, посећено 19. новембра 2021.

92 Доступно на: http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/15/15766_akcioni_plan_za_period_od_2021._do_2023._godine.pdf, посећено 19. новембра 2021.

93 Подаци добијени од НСЗ, закључно са 30. новембар, 2021.

94 На дан 31. октобра 2020. године

Ниско учешће радно способних припадника ромске националне мањине на формалном тржишту рада

Код незапослених Рома и Ромкиња карактеристични су низак степен образовања и дугорочна незапосленост од више година, што их чини неконкурентнима на тржишту рада. Дугорочна незапосленост такође доприноси зависности од социјалних давања, пасивности и укључености у недеklarисаном раду. Велики проблем је активација младих од 18–24 година. Код Рома и Ромкиња 73% младих на овом узрасту нису у образовању, обуци или запослени, док је код осталих овај проценат 42%⁹⁵. Стопа незапослености за старосну групу 15+ у 2020. години износила је 9,0%, док према подацима из Анкете о радној снази за трећи квартал 2021. године (објављено 30. новембра 2021. године) износи 10,5%.

Као разлози ниског учешћа ромске мањине на формалном тржишту рада наводе се лоша или недовољна информисаност, непознавање прописа, права и подстицаја који су доступни (изузимајући систем социјалне заштите и бриге о породици), нарочито уколико се ради о становницима неформалних насеља који су једна од најугроженијих подкатегорија ромске популације. Ромска популација се суочава и са проблемом непоседовања потребних личних докумената, који су услов како за пријаву на евиденцију незапослених лица, тако и за остваривање права из других система.

Пасивизација и генерацијска зависност од давања из система социјалне заштите, у комбинацији са радом у сивој економији, умањују мотивисаност Рома и Ромкиња за активно укључивање на тржиште рада. Изражена покретљивост и вишедеценијска искљученост из живота „редовне“ заједнице условиле су непознавање специфичности културног идентитета и наслеђа ромске популације и утицале на стварање предрасуда, стереотипа и стигматизације. Међутим, без поузданих података о броју радно способних припадника ромске националне мањине који су изван формалног тржишта рада, није могуће са сигурношћу и на емпиријски заснованим подацима приступити анализи разлога и карактеристика њихове ниске стопе економске активности.

95 Регионално истраживање о Ромима, УНДП/Светска банка/Европска комисија, 2017.

Функционална неписменост, рано напуштање система формалног образовања и низак ниво стечених квалификација

Неписменост код Рома и Ромкиња се смањује, али са 10% је још увек далеко изнад националног просека од 2%. Трећина Рома и Ромкиња (31%) нема завршено основно образовање, трећина је завршила основно, 12% има средње образовање, док са вишим и високим образовањем је свега око 1%. Међу женама из ромских насеља писмено је 80 процената. Међу писменим женама има

19 процената оних које су изјавиле да имају средње образовање. Међу женама у ромским насељима, 59% је навело основно образовање као највиши ниво образовања и показале су писменост (тј. могле су да прочитају изјаву која им је показана), док 10% жена са истим нивоом образовања није могло да прочита изјаву. Десет процената жена навело је да су без образовања и нису показале писменост (тј. нису могле да прочитају изјаву која им је показана), док је 2 процента жена са истим нивоом образовања могло да се прочита.⁹⁶

Кад је реч о обухвату незапослених Рома и Ромкиња програмима додатног образовања и обуке који за циљ имају стицање радног искуства и оспособљавање за самосталан рад у струци, према подацима Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, током 2020. године, у мере додатног образовања и обука укључено је 759 незапослених Рома (465 жена) са евиденције НСЗ и то:

- Стручна пракса – 10 лица (9 жена);
- Програм подстицања запошљавања младих „Моја прва плата” – 33 лица (20 жена);
- Програм приправника за незапослена лица са високим нивоом квалификација 43 лица (22 жене);
- Програм приправника за незапослена лица са средњим нивоом квалификација 58 лица (34 жене);

- Стицање практичних знања за неквалификована лица, вишкове запослених и дугорочно незапослене – 12 лица (6 жена);
- Обуке за тржиште рада – 5 лица;
- Обуке на захтев послодавца – 12 лица (10 жена);
- Функционално основно образовање – 586 лица (364 жене).

Реализација програма је условљена неповољном епидемиолошком ситуацијом, али и чињеницом да, према образовним карактеристикама регистроване незапослености Рома и Ромкиња 89,4% су лица без квалификација или са ниским нивоом квалификација, док је удео лица са вишим и високим нивоом квалификација свега 0,6%.

Највећи изазов у запошљавању Рома и Ромкиња је њихово учешће са 71% у недеklarисаном раду, за разлику од осталих где је овај проценат 17%. Најчешће су Роми и Ромкиње укључени у пословима везаним за сакупљање и управљање отпадом, сезонским радовима у пољопривреди и грађевинарству, трговини на отвореним пијацама или улицама, као музичари или у одржавању стамених и деловних простора (посебно карактеристично за жене). Доста је Рома и Ромкиња који због економске активности често мењају место боравишта, што утиче на њихов приступ осталим правима, као што су образовање и здравство. Нарочито је важно да се овај феномен третира као потенцијал у оквиру зелене агенде Републике Србије.

Код дела ромске популације постоји и проблем непознавања или недовољног познавања српског језика. Најчешће је реч о интерно расељеним лицима, повратницима по Споразуму о реадмисији, али и о припадницима ромске заједнице који нису били обухваћени системом основног образовања или су га рано напустили. Језичка баријера отежава приступ остваривању права на рад, доступности информација и правовременој обавештености.

Један од разлога високе заступљености феномена раног напуштања образовања међу ромском популацијом садржан је и у чињеници да ромска деца, најчешће дечаци из породица које су у стању изражене социјалне потребе, често прекидају школовање ради остваривања прихода кроз рад у неформалној економији (сакупљање секундарних сировина, продаја на бувљим пијацама, улична продаја, прање аутомобила) или прошење као вида економске експлоатације. С друге стране, девојчице најчешће прекидају школовање како би помагале у одржавању домаћинства и старале се о млађој деци. Ови разлози директно утичу и на присутност ромске популације у различитим облицима малолетничке делинквенције и социјално-патолошког понашања.

Функционална неписменост и низак ниво стечених квалификација кроз систем формалног образовања условљавају висок удео незапослених Рома и Ромкиња у програмима и мерама из система додатног образовања одраслих (ради стицања основне функционалне писмености), као и њихову примарну усмереност ка програмима радног оспособљавања, тј. програмима стицања знања потребних за обављање конкретних послова и радних задатака (нпр. програм стицања практичних знања), али и ниску партиципацију у програмима стицања радног искуства за лица са најмање средњим нивоом образовања (нпр. програм стручне праксе).

Непоседовање квалификација стечених у систему формалног образовања директно утиче и на немогућност њихове надоградње, односно стицања додатних знања, вештина и компетенција за којима постоји потражња на тржишту рада (нпр. обуке за потребе тржишта рада) и детерминира масовнију укљученост у програме краткорочне акције и радног ангажовања (јавни радови) и на ограничен приступ квалитетнијим радним местима.

Низак образовни ниво утиче и на успешност, одрживост и раст добрих индивидуалних пословних идеја. У области подстицања предузетничког духа и samozапшљавања потребно је пружити интензивнију подршку потенцијалним или новооснованим ромским предузетницима како би се умањило број неуспелих предузетничких подухвата. Такође, значајан број добрих идеја се никада не реализује, услед немогућности испуњавања услова који се односе на обавезна средства обезбеђења.

Имајући у виду наведено, мере и активности усмерене ка унапређењу квалитета људског капитала ромске популације и њихове активније и квалитетније партиципације на формалном тржишту рада, односно стварање подстицајног окружења и недостајућих услуга из система подршке, од кључног су значаја за конкурентније иступање на тржишту рада, економско оснаживање и осамостаљивање, које као своју последицу има и остваривање вишег степена социјално-економске партиципације, али и стварање квалитетног социјалног и радног капитала.

Због изразито лоше образовне структуре ромске популације неопходно је јачати свест о важности образовања, као и напоре да се превенира рано напуштање основног и средњег образовања, посебно Ромских девојчица, како би се свеукупно унапредиле њихове прилике за равноправно и активно укључивање на тржиште рада.

Током протеклог периода Роми су чинили више од половине свих учесника у програмима описмењавања одраслих који су били познатији под називом „Друга шанса”. Функционално основно образовање одраслих (ФООО) које се остварује кроз сарадњу Националне службе за запошљавање и

образовних институција има за циљ да се кроз основно функционално образовање одраслих у оквиру трогодишњег циклуса побољша образовна структура ромске популације. Даља реализација ФООО и укључивање већег броја лица остају приоритет и у наредном периоду.

96 Истраживање вишеструких показатеља положаја жена и деце за 2019 годину, Републички завод за статистику и УНИЦЕФ.

Активне мере запошљавања

Према подацима добијеним од Националне службе за запошљавање (НСЗ) приликом израде ове стратегије, током 2020. године мерама активне политике запошљавања обухваћено је 3264 незапослених Рома (1.534 жена), што представља учешће од 5,02% у укупном броју незапослених укључених у мере. У мере активног тражења посла укључено је 1583 незапослених Рома (739 жена), у програме додатног образовања и обука 759 незапослених Рома (465 жена), у програме субвенција за запошљавање 597 незапослених Рома (230 жена), док је програмом јавних радова обухваћено 325 незапослених Рома, од којих је 100 жена. Информација са евиденције Националне службе за запошљавање, на дан 30. новембар 2021. о броју лица укључених у мере активне политике запошљавања и резултате у погледу запошљавања за период јануар–октобар 2021. године говори да од укупно 111.229 лица укључених у мере АПЗ, 6033 (5,42%) су лица Ромске националности, од чега су 2.793 (46,3%) жене.

НСЗ је доставила податке за период јануар–октобар 2021. године, према којима је у активне мере запошљавања укључено 6033 Рома (од тога 2793 Ромкиња). Обуке за активно тражење посла за квалификована лица у том периоду прошло је 319 Рома (141 Ромкиња), мотивационо-активационе обуке за лица без квалификације и нискоквалификована лица прошло је 1799 Рома (882 жене). Едукативне услуге у Пословном центру НСЗ користило је 668 Рома (257 жена). Важно је да су се припадници ромске националне мањине укључили у мере приправништва за младе са високом образовањем и у наведеном периоду ту меру је користило 35 Рома (од тога 20 Ромкиња). Такође, и у програм „Моја прва плата“ укључена је једна Ромкиња у периоду јануар–октобар 2021. године. У програм ФОО укључено је 386 Рома (226 Ромкиња). Обуке за тржиште рада у истом периоду је завршило 11 Рома (две жене), док је у обуке на захтев послодавца било укључено седам Рома (четири жене). У јавне радове, у наведеном периоду укључено је 436 Рома и 190 Ромкиња. Субвениције за samozapošljavanje добило је 362 лица ромске националности од тога 153 су жене. Види се значајан пораст броја Рома и Ромкиња укључених у мере активне политике запошљавања.

У складу са Законом о запошљавању и осигурању за случај незапослености, НСЗ и незапослени утврђују индивидуални план запошљавања најкасније у року од 90 дана након увођења у евиденцију незапосленог, а исти се прилагођава потребама тржишта рада и карактеристикама незапосленог најмање једном у шест месеци. Индивидуални план запошљавања представља основни инструмент у раду са незапосленим лицима и основ за укључивање лица у мере активне политике запошљавања. Индивидуалним планом запошљавања се дефинишу занимања у којима ће се лице посредовати, активности које ће лице предузети и мере у које ће се укључити ради запошљавања или повећања запошљивости. Истовремено, током разговора са саветником за запошљавање незапослена лица информишу се о правима и обавезама, у складу са Законом.

Додатну интервенцијску подршку усмерену ка активацији младих на тржишту рада и пружања могућности за стицање додатних знања, вештина и компетенција за самосталан рад представља програм подстицања запошљавања младих „Моја прва плата“ који је утврђен Уредбом Владе од 13. августа 2020. године. Програм се спроводи с циљем оспособљавања за самосталан рад 10.000 лица са средњим и високим образовањем, до навршених 30 година живота, који се налазе на евиденцији незапослених Националне службе за запошљавање, а који нису раније стекли радно искуство, односно стекли су радно искуство краће од трајања овог програма (девет месеци). Програм се спроводи код послодавца који припада приватном или јавном сектору, а право учешћа у програму остварују и удружења која имају статус правног лица, односно која су уписана у регистар Агенције за привредне регистре.

НСЗ је дана 2020. године расписала посебан Јавни позив незапосленим лицима ромске националности за доделу субвенције за samozapošljavanje. Током 2020. године додељено је 202 субвенције за samozapošljavanje Рома (75 Ромкиња).

Постојеће активне мере запошљавања не дају задовољавајуће резултате код Рома и Ромкиња. Незапослени Роми и Ромкиње су углавном корисници функционалног описмењавања и образовања за одрасле и јавних радова, а у мањој мери и обуке за познатог послодавца. Роми и Ромкиње углавном не испуњавају услове за атрактивније активне мере запошљавања, као што су стручна пракса, обуке за потребе на тржишту рада, обуке за дигиталне вештине, итд. Слаба укљученост Рома и Ромкиња у субвенционираним запошљавању је резултат ниског образовања и квалификације незапослених Рома и Ромкиња, исте висине подстицаја за било које незапослене особе, и предрасуда код послодавца. Роми и Ромкиње су специфична циљна група у активним мерама за samozapošljavanje, односно сет услуга за предузетништво, али се ова мера слабо користи због високих и неприлагођених критеријума за учешће. Акциони план за период од 2021. до 2023. године за спровођење Стратегије запошљавања у Републици Србији за период од 2021. до 2026. године препознаје Роме/киње као посебну циљну групу и предвиђа следеће мере: формално образовање одраслих; мотивационо-активационе обуке; информисање Рома и Ромкиња о услугама и мерама у службама за запошљавање; пакет мера

за вишеструко рањивих незапослених; и предузетништво уз додатну подршку и менторинг. Нема посебно одређених средстава за спровођење ових мера за Роме/киње.

Роми и Ромкиње су углавном искључени из развоја, спровођења и праћења политика у запошљавању, с обзиром на то да Роми и Ромкиње нису ангажовани у централне и локалне институције које се баве овим питањем, укључујући у службама за запошљавање и ретко су смишљено консултовани о овим политикама.

Кроз различите пројекте, спроводе се активне мере запошљавања на локалном нивоу. Стална конференција градова и општина, заједно са ГИЗ-ом реализује „Иницијативу за инклузију фаза 2 и 3“, у оквиру пројекта „Инклузија Рома и других маргинализованих група у Србији“ (пројекат Немачке међународне сарадње). У 9 одабраних ЈЛС (Ваљево, Пожаревац, Сомбор, Вршац, Бач, Краљево, Рашка, Апатин и Нови Пазар) реализује се подршка Ромима и другим маргинализованим групама, кроз повећање запошљивости према конкурсу за доделу бесповратних средстава (грантова). Пројекат Немачке развојне сарадње-ГИЗ, „Инклузија Рома и других маргинализованих група“ (вредност пројекта је 15.500,000,00 евра) има за циљ побољшање оквира за спровођење „Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године“, Пројекат „Прилике за запошљавање за Роме и Ромкиње“ који се спроводи у партнерству са GFA и у сарадњи са удружењем „Центар за производњу знања и вештина“: У току септембра се наставило са активностима информисања, мобилизације, селекције, менторске подршке и запошљавања (обука код познатог послодавца) или самозапошљавања (старт ап за набавку опреме, алата и материјала). Пројекат „Подршка запошљавању повратника, Рома и других маргинализованих група“ који се спроводи у партнерству са GFA, а у сарадњи са удружењем „Иницијатива за развојну сарадњу“: У току септембра се наставило са активностима информисања, мобилизације, селекције, менторске подршке и самозапошљавања (старт-ап за набавку опреме, алата и материјала). Ромски Едукативни Фонд – ради на смањењу јаза између Рома и нерома у партиципацији и завршетку квалитетног образовања, побољшању преласка ромских ученика са једног нивоа образовања на следећи, као и запослења, те промовисања постојане системске промене и десегрегације у системима образовања у државама Западног Балкана и Републици Турској.

Министарство за европске интеграције, завршило је процес потписивања Финансијског споразума за други део ИПА 2020 Акционог програма. Усвајањем програма омогућено је финансирање програма помоћи опоравку Републике Србије од последица COVID-19, као подршка запошљавању и запошљивости Рома и Ромкиња и даљи развој социјалне и економске инфраструктуре. Настављен је и процес консултација у оквиру нове вишегодишње финансијске перспективе ИПА инструмента за период од 2021. до 2027. године, о могућностима за подршку запошљавању, социјалној заштити и изналагању стамбених решења за Роме и Ромкиње у Републици Србији.

Додатно, неопходно је наставити са укључивањем Рома и Ромкиња у мотивационо-активационе обуке како би се повећала њихова мотивисаност и компетенције за активно тражење посла, али и укључивање у друге мере активне политике запошљавања, посебно мере додатног образовања и обука. Иако се проценат укључених Рома у „финансијске мере“ активне политике запошљавања у периоду 2015–2019. године повећао са 5,5% на 8,2%, потребно је и даље инсистирати на њиховом већем укључивању, с обзиром на отежану запошљивост услед различитих фактора.

Како би се ово осигурало, припадници ромске популације су препознати као категорија која ће се приоритетно укључивати у мере активне политике запошљавања. Као и до сада, посебан акценат ће бити стављен на промовисање предузетништва кроз објављивање посебног јавног позива за незапослена лица ромске националности, односно за покретање сопственог посла, као и додатна менторска подршка, како би се повећале шансе за одрживост покренутог посла. У сарадњи са организацијама цивилног друштва, посебно онима које су препознате од стране ромске популације, биће уложени напори да се досегне до Рома и Ромкиња који су ван институција система, који нису на евиденцији Националне службе за запошљавање или који припадају NEET категорији⁹⁷, како би се они идентификовали, регистровали, активирали и подржали кроз доступне мере активне политике запошљавања. За оне који су вишеструко рањиви биће омогућено укључивање у пакет мера како би на свеобухватан начин могло да се одговори на вишеструке препреке са којима се сусрећу.

Организације цивилног друштва су у претходним годинама постале важан актер на тржишту рада. Њихова улога посебно је значајна у домену досезања до неактивних лица која се не обраћају институцијама за помоћ у запошљавању, пружања услуга каријерног вођења и саветовања као и рада са лицима из категорија вишеструко рањивих јер имају добар приступ конкретним категоријама незапослених лица. Организације цивилног друштва континуирано унапређују своје капацитете и шире услуге кроз реализацију пројектних активности уз подршку билатералних и мултилатералних донатора. Стога је неопходно да се подрже и додатно оснаже капацитети организација цивилног друштва, а да се у процесу измена законодавног оквира у области запошљавања сагледа начин, услови и домет увођења организација цивилног друштва у статус носилаца послова запошљавања.

⁹⁷ NEET (енг. „Not in Education, Employment or Training“, ср. „незапослен, не школује се нити се усавршава кроз систем обуке“) односи се на особу која је незапослена и не стиче образовање или стручно образовање.

Недовољна спремност послодаваца да запосле или радно ангажују Рома и Ромкиње

Према истраживању Повереника за равноправност⁹⁸ у области дискриминације у запошљавању, 34% Рома и Ромкиња сматрају да их послодавци не запошљавају само због тога што су Роми и Ромкиње.

Роми и Ромкиње се сусрећу са највећим баријерама у фази запошљавања (60%) – четири пута чешће него на самом послу (15%). Ипак, релативно мали број Рома и Ромкиња у радном односу има утицаја на мањи проценат опажања дискриминације на радном месту. Три четвртине Рома и Ромкиња сматрају да не напредују на послу због нижег образовања. Мере за лакше запошљавање Рома и Ромкиња подржава 96% анкетираних.

Директна или индиректна дискриминација постоји и код заснивања радног односа, и на раду, и код напредовања, и код одржавања радног односа. Систем решавања случајева дискриминације је терет за наводне жртве дискриминације.

Према регионалном истраживању о Ромима из 2017. године⁹⁹, само 21% Рома и Ромкиња је запослено, док је национални просек 55%. У приватном сектору кључне баријере запошљавању Рома и Ромкиња су низак степен образовања и квалификације, дискриминација, генерална социјална искљученост Рома и Ромкиња (удаљеност економских активности од насеља, недостатак контаката и информација итд.).

У јавном сектору, и поред уставне обавезе, процењује се да су Роми и Ромкиње заступљени са мање од 0,1% (далеко испод 2,1% заступљености Рома и Ромкиња у популацији), међутим, не постоји систем праћења и мере равноправног запошљавања у јавном сектору.

У циљу отклањања предрасуда о стварним могућностима и радним потенцијалима Рома и Ромкиња, повећања запослености и економске независности која доприноси побољшању услова и стандарда живота, у оквиру система политике запошљавања креирају се и спроводе и финансијске мере које су у функцији подстицања запошљавања припадника ромске националне мањине.

Имајући у виду претходно разматране карактеристике/факторе који утичу на положај Рома и Ромкиња на тржишту рада (који је знатно неповољнији у односу на општу популацију), односно неопходност обезбеђивања додатне системске помоћи и подршке, припадници ромске националне мањине, као категорија теже запошљивих лица, имају приоритет приликом укључивања у мере активне политике запошљавања или су једна од утврђених категорија незапослених лица за чије запошљавање послодавци могу да остваре одређене подстицаје (субвенција за запошљавање незапослених лица из категорије теже запошљивих).

Међутим, подаци указују на то да постојеће мере не доводе до жељених ефеката, односно да се расположиви системски подстицаји недовољно користе од стране послодаваца. Узроци недовољне заинтересованости послодаваца за запошљавање Рома и Ромкиња (са или без финансијске подршке државе) предмет су разматрања, анализе и дебате различитих интересних група и морају се сагледавати кроз контекст претходно разматраних проблема и препрека, али и изазова на страни тражње за радом (ниво инвестиционе и привредне активности као основних покретача слободних радних места, завршетак процеса реструктурирања привредних субјеката у друштвеној својини, тј. почетак процеса рационализације јавног сектора), односно на страни понуде рада (неконкурентност ромске популације у погледу стечених квалификација, додатних знања, вештина и компетенција за којима постоји потражња на тржишту рада).

Важеће законодавство Републике Србије гарантује сваком лицу право на рад, слободан избор занимања и доступност запошљавања под једнаким могућностима и условима. Колико се ови принципи позитивног законодавства примењују када је у питању ромска популација, односно да ли су и у којој мери присутне посредна или непосредна дискриминација у поступку заснивања радног односа, напретка или одржања запослења, јесу питања од посебног значаја за процес изградње Републике Србије као инклузивног и на једнаким могућностима за све заснованог друштва.

Становници Републике Србије ретко користе судске начине решавања спорова дискриминације при запошљавању (укључујући и ромску популацију). Искуство из праксе невладиних организација и клиника за пружање бесплатне правне помоћи указују на то да су узроци необраћања Рома и Ромкиња судским органима последица недостатка материјалних средстава, неповерења у институције система, дуготрајност спорова, као и неизвесност њиховог исхода. Када је реч о вансудским начинима решавања спорова, не постоје подаци Републичке агенције за мирно решавање радних спорова о уделу ромске популације у поднетим захтевима за покретање поступака поводом дискриминације.

98 Доступно на: <http://ravnopravnost.gov.rs/istrazivanje-percepcija-romske-zajednice-o-diskriminaciji/>, посећено: 20. новембра 2021.

99 Доступно на: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/sr/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D1%99%D0%B5%D0%BD%D0%BE-%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%BE-%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%9A%D0%B5/>, посећено 19. новембра 2021.

Недовољна заступљеност Рома и Ромкиња у политикама запошљавања и економског развоја на локалном нивоу

Уочавајући потребу „осавремењивања“ политике запошљавања и њеног усклађивања са потребама локалног тржишта рада, доношењем Закона о запошљавању и осигурању за случај незапослености започет је процес децентрализације политике запошљавања; створене су могућности за значајније укључивање локалних самоуправа у процесе креирања и спровођења мера локалне политике запошљавања (као система организованих активности) са циљем унапређења ефеката пружених услуга и примењених мера уважавањем специфичности, потреба и могућности локалног тржишта рада. Имајући у виду да су незапосленост и социјална искљученост последице ширих социјалних и економских проблема који захтевају интегрисана и/или комбинована решења и укључивање ширег спектра интересних група, посебну улогу и значај имају локални савети за запошљавање – они представљају „партнерства заснована на потребама заједнице“ и форуме на којима се проблеми и могућности локалних тржишта рада идентификују и анализирају, односно дефинишу начини јачања ефикасности политике запошљавања и достизања социјалне кохезије кроз комбиновање приступа који одликује веће заједничко учешће.

Међутим, укљученост ромске популације у мере локалне политике запошљавања које се реализују на основу локалних акционих планова запошљавања (чије спровођење може бити подржано и средствима из републичког буџета) изузетно је ниска. Најчешћи разлози због којих планирање и спровођење локалне политике запошљавања Рома и Ромкиња није на потребном нивоу јесу недостатак системског приступа проблематици ромске популације на локалном нивоу, недовољна сарадња са организацијама цивилног друштва које заговарају унапређење положаја Рома, недостатак формалног мониторинга и методологије за праћење спровођења мера на локалном нивоу, као и недостајућа финансијска средства.

Сви проблеми који ограничавају потпунију заступљеност и активацију ромске популације на формалном тржишту рада део су ширег, мултидимензионалног и неповољног друштвеног статуса ромске заједнице у Републици Србији. У том смислу, сегменте запошљавања и економског оснаживања треба посматрати као контрибуенте свеукупном унапређењу положаја Рома и Ромкиња у Републици Србији, које је од пресудног значаја за остваривање пуне инклузивности, партиципативности и демократичности савременог друштва.

Имајући у виду да је тежиште спровођења циљева и мера за унапређење положаја Рома и Ромкиња на локалном нивоу, неопходно је решити радно-правни статус координатора за ромска питања и других локалних механизма односно института попут здравствених медијатора и педагошких асистената кроз систематизацију радних места.

Изазови у области запошљавања: Према добијеним информацијама у току израде Стратегије, указују да је и даље је неопходно да Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, у сарадњи са Националном службом за запошљавање и другим релевантним институцијама, активно прати, примењује, побољшава и промовише политике и мере усмерене на повећање запошљивости и запошљавања Рома и Ромкиња: субвенције за запошљавање лица из категорије теже запошљивих лица, јавне радове, стручну праксу, програм приправника, самозапошљавање, функционално основно образовање одраслих и обуке на захтев послодавца. Потребно је да конкретне акције обухвате спровођење наменских отворених позива за доделу субвенција за самозапошљавање Рома, уз обезбеђено дугорочно праћење и менторство, као и прилагођавање критеријума за добијање субвенције могућностима ромске заједнице, а у складу са расположивим буџетом за активне мере за тржиште рада и циљаним програмима који повезују образовање (стручно и академско) са конкретним могућностима запошљавања.

Такође, постоји и даље потреба да се организују програми и плаћених радних пракси, стажирања и других облика стицања радног искуства за младе Роме и Ромкиње у институцијама на националном и локалном нивоу. Ово је посебно важно за младе високо образоване Роме и Ромкиње. Постоји потреба да се подстакне интензивнија сарадња локалне самоуправе и надлежних министарстава и институција, како би се иницирале мере и активности које ће допринети запошљавању Рома и Ромкиња, на свим професионалним нивоима, у институцијама на локалном и националном нивоу, путем афирмативних акција које су предвиђене Законом о запосленима у АП и ЈЛС и Законом о запосленима у јавним службама.

Постоји проблем непостојања локалних механизма у запошљавању, као што су на пример: медијатори у запошљавању, који би у сарадњи са НСЗ остваривали контакт са потенцијалним корисницима, прикупљати податке, информисали, мотивисали и пратили запошљавање Рома и Ромкиња. Такође, неопходно је да се и даље спроводе активности (кроз информисање о правима и обезбеђивање подршке за приступ свим расположивим услугама) усмерене на повећање мотивације за укључивање незапослених Рома и Ромкиња на тржиште рада, нарочито прималаца финансијске социјалне помоћи који су радно способни. И даље је потребно информисати на терену, и у овим активностима постоји потреба за још већим ангажовањем организација цивилног друштва.

4.2.3. ЗДРАВЉЕ

Према Попису становништва 2011. године, Роми и Ромкиње чине око 2,1% становништва у Србији (49% жене) и препознати су као једна од најугроженијих група по степену друштвене искључености и стопе сиромаштва. Општи демографски подаци указују на то да су Роми младо

становништво (више од 50% Рома и Ромкиња је млађе од 25 година), али и на то да је смртност код ове популације виша него код осталих етничких група – просечно трајање живота је 12 година краће у поређењу са просеком у Републици Србији¹⁰⁰.

Стопа смртности код ромске популације је виша него код других националних мањина. Смртност одојчади и деце ромске националности до пет година је приближно два пута виша од просечне у Републици Србији. Процењена стопа смртности одојчади у ромским насељима износи 13 на хиљаду живорођене деце, што је дупло већа стопа смртности од националног просека, док је вероватноћа да дете умре пре навршене пете године око 14 на хиљаду живорођене деце. Потпун обухват имунизацијом деце у ромским насељима (узраста 24–35 месеци) износи 63% у 2019. години, док је у општој популацији износи 80%. У општој популацији 69% деце (узраста 24–35 месеци) примило је све вакцине на време, док у ромским насељима тај проценат износи само 35%. Према доступним подацима 16.9% девојака из ромских насеља ступи у брак пре 15-те године, 57% пре 18-те године. Фертилитет код Ромкиња износи 3.1%, али га прати велика стопа рађања у популацији адолесценткиња која износи 157 (у општој популацији за узраст девојака од 15–19 године та стопа износи 22). Искуство абортуса у репродуктивном периоду од 15–49 година имало је 30.6% жена ромске националности.

Процене здравственог стања Рома и Ромкиња у Републици Србији су недовољне и не раде се на основу систематизованих и плански прикупљених података. Истраживањима је потврђена узрочно-последична веза између квалитета живота и здравља Рома и Ромкиња јер они, у односу на остале становнике Републике Србије, живе у знатно лошијим условима становања. Здравље Рома и Ромкиња се генерално побољшава, од онога што може да се закључи према нередовним и оскудним подацима, с обзиром на то што се подаци у здравству не прикупљају са могућношћу рашчлањивања по етничкој припадности. Ово је резултат рада здравствених медијаторки, којима радни статус још увек није решен на задовољавајућем нивоу.

Право на здравље, према међународним стандардима људских права, није ограничено само на право на здравствену заштиту. Ово право обухвата и све оне социоекономске факторе који су неопходни да би се могао водити здрав живот. У међународном праву ови фактори се сматрају социоекономским детерминантима здравља и чине их исхрана, становање, пијаћа вода, адекватни санитарни услови, безбедни и здрави услови рада, као и здрава животна средина. Стога се, да би се радило на унапређењу здравља Рома и Ромкиња, мора радити и на унапређењу социоекономских детерминанти, што је један од задатака и ове стратегије.

Појавом епидемије изазване вирусом COVID-19 може се претпоставити да је дошло до вишеструког увећања ризика од дискриминације, широко заступљене друштвено-економске маргинализације и социјалне искључености, а дошло је и до појаве нових ризика који су нарочито утицали на најсиромашније слојеве ромске заједнице, без одрживих прихода и приступа основним животним условима (чиста вода, струја, канализација и др). Током јуна 2020. године, организације цивилног друштва које се баве промовисањем и заштитом права Рома и Ромкиња у Републици Србији учествовале су у истраживању о социо-економском утицају епидемије COVID-19 у Републици Србији на права Рома и Ромкиња. Као основне ризике са којима су се суочавали Роми и Ромкиње у свакодневном животу пре избијања епидемије изазване вирусом COVID-19 84,21% анкетираних организација цивилног друштва наводи ризике у области приступа раду и изворима зараде, у истом проценту наводе и ризик у области приступа адекватном становању укључујући приступ чистој води и струји, као и ризик од дискриминације, док 78,95% организација указује на ризик од сиромаштва, као и ризике у области приступа информацијама и комуникације. Чак 73,68% организација препознаје да се Роми и Ромкиње сусрећу са ризиком у области приступа здравственој заштити, 68,42% организација наводи ризике у областима социјалне заштите, приступа личним документима и приступа правди, док 63,16% организација указује на ризике у области инклузивног образовања¹⁰¹.

Највећи број организација (94,74%) слаже се да су поједине групе грађана и грађанки ромске националности биле у додатном ризику од веће рањивости због уведених мера током ванредног стања. Као посебно осетљиве групе наводе се становници/це неформалних насеља без приступа чистој води и струји; лица која се баве сакупљањем секундарних сировина, сезонским пословима, трговином, пијачном продајом и музиком, а која су услед ограничења кретања и мера усмерених на заштиту јавног здравља остали без основних прихода; правно невидљива лица која нису добијала хуманитарну помоћ од државе јер нису на евиденцијама центара за социјални рад; деца због отежаног или онемогућеног приступа инклузивном и квалитетном образовању; Ромкиње због повећаног ризика од насиља, рађања деце у кућним условима током трајања ванредног стања и изван здравственог система, повећаног обима посла око домаћинства и губитка посла током трајања ванредног стања; Роми и Ромкиње са инвалидитетом, посебно они који живе у руралним срединама због непостојања подршке система и припадници/це ромске националности старији од 65 година који не примају пензију, социјалну помоћ и немају приступ народној кухињи.

Већина, односно 93% припадника ромске националности је здравствено осигурано, што је за 4 процентна поена мање него код популације друге националности.¹⁰² Међутим, извештај Заштитника грађана указује да чак 18% Рома и Ромкиња нема здравствене књижице.¹⁰³ Старији извештај наводи податак да Роми и Ромкиње указују на неповољан третман и дискриминацију у здравству, међутим овакве појаве најчешће не пријављују надлежним институцијама. Заштитник грађана указује да 8% Рома и Ромкиња сматра да је било дискриминисано приликом прегледа код лекара, 5% приликом болничког и 4% приликом бањског лечења.¹⁰⁴

Такође, 28% Рома и Ромкиња сматра да њихове здравствене потребе нису задовољене, укључујући лечење и обезбеђивање неопходних медицинских средстава, док је у општој популацији 16%. Само око 60% Рома и Ромкиња, а 73% у општој популацији, користи услуге превентивне здравствене заштите. 52% Рома и Ромкиња процењује своје здравље као добро или јако добро, за разлику од 56% код опште популације.¹⁰⁵ По многим показатељима здравствено стање Рома и Ромкиња је објективно на нешто нижем нивоу него код опште популације.

Очекивано трајање живота на рођењу је у периоду од 2002. до 2016. године повећано код мушкараца са 69,7 на 73,0 и код жена са 75,0 на 78,0 година. Стопа смртности одојчади је смањена са 10,1 у 2002. години на 5,4 у 2016. години, док је у популацији Рома овај показатељ смањен у периоду 2005–2014. године са 25,0 на 12,8. Стопа смртности деце млађе од пет година смањена је са 11,5 у 2002. години на 6,1 у 2016. години, док је у популацији Рома, вредност овог показатеља преполовљена у периоду 2005–2014. године (са 28,0 на 14,4)¹⁰⁶.

Што се тиче репродуктивног здравља, фертилитет код Ромкиња износи 3,5%, док код опште популације је 1,6%. Стопа рађања у популацији адолесценткиња узраста од 15 до 19 је 163 на 1000 код Ромкиња, где се бележи пораст, а 12 у општој популацији, где се бележи пад. Око 62% жена у општој популацији користи контрацепцију, што је код Ромкиња слично са 60%. Међутим, проценат жена узраста од 15 до 49 година које су имале индуковани абортус у општој популацији је 11%, док је код Ромкиња 28%. Скоро све жене, како из опште тако и из ромске популације се порађају у здравственим институцијама. Процент жена узраста од 15 до 49 година које су ступиле у брак пре навршених 15 година код опште популације је око 1%, док код Ромкиња чак 16%.¹⁰⁷

Потпуни обухват вакцинацијом деце из опште популације до навршених 12 месеци је 87%, узраста од 12–23 месеци је 89%, а узраста од 24–35 месеци је 81%. Код деце ромске националности ови проценти су 58%, 70% и 63%, што указује на још увек мањи обухват деце ромске националности вакцинацијом, иако се обухват деце до годину дана старости побољшао.¹⁰⁸

Најзначајнији резултати у области здравства су постигнути захваљујући програму здравствених медијаторки. Према Извештају о оперативним закључцима из 2021. године у 70 општина делују здравствене медијаторке у директном контакту са ромском заједницом, пружајући помоћ у приступу здравственим, али и другим јавним услугама и информације о здравственој превенцији. Статус здравствених медијаторки у систему здравства још увек није трајно решен.

Неповољни животни услови у ромским заједницама су фактор погоршавања здравственог стања. Социокономски фактори здравља чине исхрана, становање, пијаћа вода, адекватни санитарни услови, безбедни и здрави услови рада, као и здрава животна средина. У овом смислу област здравства је тесно повезана са другим областима, нарочито становање и запошљавање.

Прикупљање, обрада и доступност података о Ромима и Ромкињама у области здравства је потребно систематизирати и организирати.

Министарство здравља, у сарадњи са УНИЦЕФ-ом и Удружењем грађана Асоцијација здравствених медијаторки, спроводи пројекат „Здравље за све – Унапређење и подршка рада здравствених медијаторки са осетљивим и угроженим групама у ромским насељима у ванредној ситуацији – пандемија вируса COVID-19“. Пројекат има за циљ пружање помоћи породицама у време епидемије, рад са породицама и новорођеним бебама суспектним на COVID-19, рад са трудницама и малом децом кроз рад на даљину; У сарадњи са Црвеним крстом, здравствене медијаторке су поделиле су пакете игара за децу и штампани материјал са начином превенције и поступањем у време пандемије COVID-19. Остварен је контакт са 1108 трудница, вакцинисано је 1577 – деце, преко 800 лица је упућено у вирус COVID-19 амбуланте.

Здравствене медијаторке су учествовале у програму Министарства здравља, Секретаријата за социјалну заштиту града Београда и Асоцијације здравствених медијаторки чији циљ је упис и организовање вакцинације 1650 Рома у 17 општина у Београду.

Здравствене медијаторке су у 70 локалних самоуправа активно учествовале у формираним тимовима са циљем уписа и вакцинације становништва са посебним акцентом на ромску популацију.

Обухват деце ромске националности имунизацијом је приближан имунизацији деце у општој популацији само у вези са примањем BCG вакцине пре навршене прве године: 94,3% код Рома и Ромкиња и 98% код опште популације. Међутим, обухват посебним вакцинама у каснијим узрастима новорођене деце се смањује, тако да је број вакцинисане деце узраста од 12 до 23 месеци која су примила трећу дозу OPV вакцине само 61%, DTP вакцине 64,5%, а проценат деце узраста од 24 до 35 месеци која су примила MMR1 вакцину до другог рођендана 63,3%, што је знатно заостајање – код опште популације имунизација малих богиња, заушки и рубеола износи 93,4%. Подаци указују на велику неједнакост у вези са пуним обухватом деце имунизацијом, јер је код деце ромске националности само 12,7% деце примило све препоручене вакцине током прве године живота (MMR до краја друге године), а код деце општег дела популације 70,5%.

У истраживању области репродуктивног здравља жена дошло се до података да фертилитет код Ромкиња износи 3,1%, али да га такође прати велика стопа рађања у популацији адолесценткиња која је 157, док је код већине девојака узраста од 15 до 19 година та стопа 22. Искуство абортуса у репродуктивном периоду од 15 до 49 година имало је 30,6% жена, док је код већинске популације жена тај проценат 14,6%. У контрацепцији се више користе традиционалне него модерне методе заштите од нежељене трудноће, а пилуле користи само 1,2% Ромкиња. Порођај у здравственој установи према скоријим подацима обави 99% породилца из ромске популације. Негативан показатељ још увек чини висок проценат раног ступања у брак, што се такође одражава на репродуктивно здравље. 16,9% девојака из ромских насеља ступи у брак пре 15. године, а 57% пре 18. године у односу на проценат код младих жена већинске популације који је 0,8% за млађу, односно 7% за старију узрасну групу девојака¹⁰⁹.

Ако се посматра целокупно одрасло становништво Републике Србије, у националној патологији већ дуго година доминирају болести срца и крвних судова, малигни тумори, дијабетес, опструктивна болест плућа и друге болести. Током 2011. године структура водећих узрока смрти у популацији Рома и Ромкиња била је готово идентична просечној структури у Републици Србији. Знатнији проценат обољења код Рома и Ромкиња у односу на већинску популацију постоји само када су у питању хроничне опструктивне болести плућа (6,4%). Ипак, као најчешћа обољења која се јављају у популацији одраслих Рома и Ромкиња су: кардиоваскуларне болести 10,47%, дијабетес 3,03%, астма 1,92%, малигне болести 0,72%, болести зависности 1,20%¹¹⁰.

Једно од скоријих истраживања је показало да су Роми и Ромкиње (31%) лошије процењивали своје здравство стање у односу на друге (12%). Коришћење услуга примарне здравствене заштите такође је било у већем проценту код Рома и Ромкиња (18%) у односу на друге (11%). Испитивани Роми и Ромкиње су ређе (30%) користили превентивне услуге у домовима здравља у односу на друге (39%). Ромкиње (38%) су ређе користиле услуге гинеколога у дому здравља у односу на друге испитанице (33%). Патронажна служба дома здравља је у контроли трудноће ређе посећивала Ромкиње (32%) него друге труднице (56%), а након порођаја служба дома здравља је такође ређе посећивала Ромкиње (81%), него друге труднице (96%). У делу испитивања информисаности истраживање је показало да Роми и Ромкиње најчешће не знају за могућности заштите права пацијената. Укупно 52% Рома и Ромкиња и 73% других испитаника се изјаснило да је упознато са постојањем кутије за жалбе у дому здравља.

Током 2012. године спроведено је и истраживање заштите права пацијената и у оквиру тога степена дискриминације према ромским пацијентима у здравственом систему. Истраживање је показало да се дешава да лекари упућују Рома и Ромкиње на приватне здравствене центре, као и да их дискриминишу на основу презимена у здравственој књижици. Указано је и на проблеме у комуникацији здравственог особља и ромских пацијената¹¹¹.

Већина припадника ромске националности су здравствено осигурани (93,4%), као и чланови њихових породица (94,1%). Узимајући у обзир да је овај податак више истраживан у насељима у којима активно раде здравствене медијаторке, претпоставља се да је проценат обухвата Рома и Ромкиња здравственим осигурањем ипак нижи него што претходни подаци указују.

За већину Рома и Ромкиња основ за осигурање је незапосленост, односно неповољан социјални положај, а најмање их је осигурано по основу права из радног односа или као корисника пензија. Само незнатан број Рома и Ромкиња остваривао је право на основу изјаве да су ромске националности, односно на основу прописане афирмативне мере (члан 16. Закона о здравственом осигурању). Најприступачнија здравствена заштита Ромима и Ромкињама је у дому здравља. Скоро 80% испитаника се лечи у дому здравља, а према њиховим исказима у случају потребе у насеље долази служба кућног лечења, као и патронажне сестре. Знатно мање испитаника, њих 38,9%, је користило болничко лечење, а услуге терцијарне здравствене заштите, бањско лечење или коришћење медицинских помагала доступно је за свега 6,7% испитаника. Већина испитаника није могла да првостепену преписане лекове уколико се нису налазили на листи лекова за које се не плаћа партиципација. Ипак, и поред неповољне ситуације по више основа од стране Рома и Ромкиња нису поднети приговори ни у једној од филијала Републичког фонда за здравствено осигурање, као ни у Дирекцији Фонда. Идентична је ситуација и у домовима здравља¹¹².

Постигнути резултати у вези са делимичним унапређењем здравља Рома и Ромкиња и доступности здравствене заштите и здравственог осигурања се поклапају са увођењем у рад здравствених медијаторки које су од 1. јануара 2009. до 31. маја 2014. године оствариле 37502 првих посета ромским породицама током којих је евидентирано 140408 грађана и грађанки ромске националности – жена 46453, мушкараца 43201 и деце 50754; обављено је преко двеста хиљада посета породицама којима је била неопходна помоћ у прибављању личних докумената, остваривању здравственог осигурања, укључивању у здравствени систем (преглед жена код гинеколога, избор лекара, вакцинација деце и избор лекара педијатра), код уписа деце у школу, при остваривању разних видова помоћи (материјална једнократна помоћ, помоћ Црвеног крста, дечји додаток, стипендија и др.) и још 170278 посета породици или члановима породице ради спровођења здравственог васпитања кроз планирани разговор. Према подацима Министарства здравља медијаторке су обезбедиле лична документа и здравствене легитимације за 16330 грађана; помогле су да 28003 грађана и грађанки ромске националности изабере лекара; утицале су на повећање броја вакцинисане деце (30.018) и одраслих (2.719), као и на

побољшање контроле здравља за 4500 трудница и породиља и на то да 11177 жена изабере свог гинеколога, а њих 12617 буде обухваћено систематским прегледима¹¹³.

Изазови у вези са остваривањем права Рома и Ромкиња на заштиту здравља последица су деловања више узрока. Роми и Ромкиње не користе расположиве механизме којима би тражили заштиту својих права – не подносе притужбе заштитницима права пацијената, Поверенику за заштиту равноправности, Заштитнику грађана, не покрећу поступке пред судовима. Разлози за ово су недовољна знања Рома и Ромкиња о надлежностима ових органа, њиховом недовољном присутношћу у ромским насељима, док је највећа препрека неповерење Рома и Ромкиња да ће их систем заштитити од дискриминације и других препрека у приступу правима. У том контексту неопходно је деловати симултано на узроке, кроз оснаживање Рома и Ромкиња и јачање њихових капацитета и кроз конзистентну примену принципа одговорности за институције које су обавезне да приступ правима учине могућим.

100 Миросинка Динкић, Косовка Огњеновић, Siobhan McClelland, *Анализа утицаја мера здравствене политике на доступност здравствене заштите ромској популацији*, Тим Владе Републике Србије за имплементацију Стратегије за смањење сиромаштва., Београд, 2009.

101 Доступно на: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2020/12/Posledice_Kovid-19_na_polozaj_osetljivih_grupa_i_grupa_u_riziku.pdf, посећено 20. новембра 2021.

102 Регионално истраживање о Ромима, УНДП/Светска банка/Европска комисија, 2017.

103 Посебан извештај заштитника грађана о спровођењу стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња са препорукама, Заштитник грађана, 2019., доступно на:

<https://www.ombudsman.rs/attachments/article/6359/ZAstitnik%20socialno%20ukljucivanje%20roma%2020191129c.pdf>

104 Извештај заштитника грађана о спровођењу стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња са препорукама, Заштитник грађана, 2014., доступно на:

<https://www.pravamanjina.rs/attachments/IZVESTAJ%20ZG%20O%20SPROVODJENJU%20STRATEGIJE.pdf>

105 Регионално истраживање о Ромима, УНДП/Светска банка/Европска комисија, 2017.

106 Стратегија јавног здравља у Републици Србији 2018–2026. године: „Службени гласник РС”, број 61/2018-6, Доступно на: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2018/61/1/reg>

107 Доступно на: <https://www.unicef.org/serbia/publikacije/mics6-istrazivanje-visestrukih-pokazatelja-za-2019-godinu>

108 Доступно на: <https://www.unicef.org/serbia/publikacije/mics6-istrazivanje-visestrukih-pokazatelja-za-2019-godinu>

109 http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/userFiles/file/MICS/MICS%20GLAVNI%20NALAZI_srp.pdf ; <http://www.care.rs/wp-content/uploads/2010/05/Socijalna-analiza.pdf>

110 Министарство здравља, http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9785_file4_dragan-djordjevic--romske-zdravstvene-medijatorke-%255Bcompatibility-mode%255D.pdf

111 Заштита права пацијената – једнако према свим пацијентима, Правни скенер, Београд, 2012.

112 Видети: Извештај заштитника грађана о спровођењу..., 2013; Анализа главних препрека и проблема у приступу Рома и Ромкиња правима на здравље и здравствену заштиту, PRAXIS, Београд, 2011.

113 Програм „Спровођење Акционог плана о здравственој заштити Рома” 1802 пројекат 0006, Резултати рада здравствених медијаторки у насељима од 1. јануара 2009. до 31. маја 2014, сајт Министарства здравља са подацима од 25. јуна 2014, <http://www.zdravlje.gov.rs/showpage.php?id=73>

4.2.4. СТАНОВАЊЕ

Постоји значајна разлика између услова становања Рома и Ромкиња и опште популације. Ромска насеља су просторне градске и ванградске (сеоске и приградске) целине претежно настањене припадницима ромске националне мањине, често виђена и као места просторне и друштвене сегрегације Рома и Ромкиња. Истраживања¹¹⁴ су показала да готово сво становништво које живи у ромским насељима користи основне, побољшане изворе воде за пиће (98%), а 86% користи основне санитарне услуге. Удео становништва из ромских насеља које користи воду за пиће из водовода

која је доведена до стана или куће износи 78%.¹¹⁵ Ипак, велики број ромских домаћинстава у подстандардним ромским насељима нема приступ електричној енергији; 32% подстандардних ромских насеља није прикључено на мрежу електричне енергије, а на водоводну мрежу није прикључено 38% подстандардних ромских насеља.

Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва у сарадњи са УН Тимом за људска права, у периоду март–септембар 2020. године, спровео је „Мапирање подстандардних ромских насеља према ризицима и приступу правима у доба COVID-19 пандемије“. Мапирањем је обухваћено укупно 702 подстандардна ромска насеља која се налазе на територији 94 ЈЛС у којима живи 167,975 људи. Прикупљени подаци обухватају приступ чистој води и канализацији, здравствене ризике у датом епидемиолошком контексту, обављање делатности са повећаним здравственим ризицима, као и приступ струји и одрживим изворима прихода. Подаци су добијени од успостављених институционалних механизма за инклузију Рома и Ромкиња на нивоу јединица локалне самоуправе и од представника организација цивилног друштва.

Табела 5: Мапирање подстандардних ромских насеља према ризицима и приступу правима у доба COVID-19 пандемије

Број ЈЛС на чијој територији се налазе подстандардна ромска насеља која немају приступ чистој води или је тај приступ нерегуларан	51ЈЛС/159 насеља
Број ЈЛС на чијој територији се налазе подстандардна ромска насеља која немају приступ електричној енергији или је тај приступ нерегуларан	35ЈЛС /64 насеља
Број ЈЛС на чијој територији се налазе подстандардна ромска насеља која немају приступ канализационој мрежи или је тај приступ нерегуларан	82 ЈЛС /457 насеља
Број ЈЛС на чијој територији се налазе подстандардна ромска насеља која немају приступ чистој води, електричној енергији нити канализационој мрежи или је тај приступ нерегуларан	13 ЈЛС/44 насеља

Извор: Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва у сарадњи са УН Тимом за људска права

Према резултатима мапирања, на територији 51 ЈЛС се налази 159 подстандардних насеља (22,65% укупног броја мапираних) која немају приступ чистој води или је тај приступ нерегуларан; на територији 35 локалних самоуправа се налазе 64 подстандардна насеља (9,12% укупног броја мапираних) која немају приступ електричној енергији или је тај приступ нерегуларан; на територији 82 локалне самоуправе се налази 457 подстандардних насеља (65,1% укупног броја мапираних) која немају приступ канализацији или је тај приступ нерегуларан и на територији 13 локалних самоуправа се налази 44 подстандардних насеља (6,26% укупног броја мапираних) која немају приступ ни чистој пићањој води, електричној енергији и канализацији, или је тај приступ нерегуларан.¹¹⁶

У ромским насељима, чиста горива за кување користе се у 42% домаћинстава (највише се користи електрични шпорет – 39%), док 58% домаћинстава за кување користе горива која загађују животну средину, претежно фабрички произведене шпорете на чврста горива. Свега 13% домаћинстава у ромским насељима за грејање простора користе чиста горива, од чега 9% централно грејање. Чак 86% користи горива која загађују животну средину (од тога највише дрва – 85%). Електричну енергију за осветљавање простора користе 98% домаћинстава у ромским насељима. Укупно посматрано, свега 12% домаћинстава у ромским насељима употребљава чиста горива за кување, грејање и осветљавање, за разлику од националног узорка где је тај проценат 52%.¹¹⁷ Разлика се очитава и у просторним одликама стамбених јединица и стамбеном комфору. Просечан број лица по соби која се користи за спавање у ромским домаћинствима је 2,6, док је то у општој популацији 1,5. Поред тога, ромска домаћинстава живе у много лошијим условима него домаћинства из опште популације. Компарација стамбених услова показује да око 73% Рома и Ромкиња има мање од 10 m² по члану домаћинства у односу на око 26% неромског становништва, док 28,2% ромских домаћинстава не поседује туш у кући према 3,1% неромских домаћинстава. Око 86 процената становништва у ромским насељима живи у домаћинствима која користе побољшане санитарне просторије које се не деле са другима. У осталим насељима становништва углавном користе покривени пољски WC (37%), док се у градским насељима најчешће користе нужници на испирање са прикључком на канализациони систем (65%). У најсиромашнијим домаћинствима близу 60% становништва користи покривени пољски WC, док 7% нема санитарне просторије.

Табела 6: Карактеристике домаћинства

Карактеристика:	Општа популација	Ромска насеља
-----------------	------------------	---------------

	(% домаћинства из узорка)	(% домаћинства из узорка)
Имају туш	96,9	71,8
Прокишњава кров	14,6	50,1
Постоји влага по зидовима, подовима или темељу	19,6	68
Трула прозорска окна или под	13,7	41,8

Извор: Истраживање вишеструких показатеља положаја жена и деце у 2019. години, Републички завод за статистику и УНИЦЕФ

Са лошим условима становања суочавају се и Роми и Ромкиње настањени дисперзовано међу општом популацијом, изван ромских насеља. Вишегенерацијско сиромаштво, веома ниски приходи и слаба запосленост додатна су препрека Ромима и Ромкињама да самостално раде на унапређењу услова у којима станују, док су трошкови становања (укључујући и трошкове у станovima за социјално становање) често толико високи да угрожавају задовољење осталих животних потреба или доводе до високих дуговања за струју, комуналије, грејање и сл. Лоши услови становања и непостојање основних инфраструктура негативно утичу на здравље свих чланова домаћинства, посебно деце. Још једном треба нагласити да су услови становања, као и економска приуштивост стамбеног решења међу основним постулатима права на адекватно становање.

То за последицу има, између осталог, сегрегацију ромских насеља, њихову неуређеност и слабу опремљеност инфраструктуром, непостојање одговарајућих урбанистичких планова, нерегулисан имовинско-правни статус објеката и земљишта, некавалитетан стамбени фонд, присутну претњу присилног исељавања, неадекватно поступање уз кршење људских права приликом расељавања неформалних ромских насеља и друго.

Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре прати имплементацију ИПА програма (ИПА 13, ИПА 14, ИПА 16, ИПА 18) путем којих је изграђен и реконструисан одређени број објеката за становање, обезбеђена подршка за израду техничке и планске документације за подстандардна насеља и пружена стручна подршка јединицама локалне самоуправе у процесу легализације стамбених објеката. Такође, у оквиру реализације ових пројеката, Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре подржава ЈЛС у процесу припреме пројектно техничке документације за уређење комуналне инфраструктуре у циљу обезбеђивања приступа основним услугама (вода, струја, канализација, итд.) становницима подстандардних ромских насеља и припреме локалних акционих планова и годишњих оперативних планова.

Када је реч о евиденцијама станова, веома је битно напоменути да не постоји свеобухватна евиденција свих станова, без обзира на то да ли су у приватној или јавној својини. Потпуну јединствену евиденцију, која би обухватала, поред основних података о стану, податак ко је власник и фактичко коришћење (без улажења у то да ли се издаје у закуп „на црно“), да ли је стан прикључен на водовод/канализацију, даљинско грејање, снабдевање електричном енергијом, да ли се ради о тзв. „заштићеном стану“, да ли је у питању нелегална градња, неформално или подстандардно насеље, нема ниједан орган управе ни јавно предузеће.

114 Извештај „Положај осетљивих група у процесу приступања Републике Србије Европској унији Преглед стања: Положај Рома и Ромкиња“, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе републике Србије, 2021. године.

115 MICS 6 – Истраживање вишеструких показатеља положаја жена и деце у Србији за 2019. годину, Републички завод за статистику и УНИЦЕФ.

116 [Доступно на http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2020/12/Mapiranje_podstandardnih_romskih_naselja_prema_rizicima_i_pristupu_pravima_sa_narocitim_osvrtom_na_COVID-19.pdf](http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2020/12/Mapiranje_podstandardnih_romskih_naselja_prema_rizicima_i_pristupu_pravima_sa_narocitim_osvrtom_na_COVID-19.pdf), посећено 16. новемба 2021. године.

117 MICS 6 – Истраживање вишеструких показатеља положаја жена и деце у Србији за 2019. годину, Републички завод за статистику и УНИЦЕФ.

Подаци о програмима/пројектима у области становања

Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре континуирано прати поступке исељења и пресељења у складу са Законом о становању и одржавању зграда („Службени гласник РС“, број 104/16). Влада је донела закључак 27. августа 2020. године да је сагласна да „Коридори Србије“ д.о.о. Београд, ради изградње дела аутопута Е75 и Е-70, Обилазница Београда, деоница: Добановци – Бубањ Поток, Сектор Б6, тунел „Стражевица“ — Чвор „Бубањ Поток“ од km 588 + 916.30 до km 598 + 489.89, могу покренути поступке експропријације, односно административног преноса стамбених и помоћних објеката у привременом ромском насељу у КО Раковица село, градска општина Вождовац, који су видљиви на

сателитском снимку територије Републике Србије из 2015. године, у складу са условима прописаним Законом о озакоњењу објеката („Службени гласник РС”, бр. 96/15, 83/18 и 81/20 – УС). Влада је сагласна да се за решавање имовинскоправних односа, ради изградње дела аутопута Е-75 и Е-70, Обилазница Београда, деоница: Добановци – Бубањ Поток, Сектор Б-6, тунел „Стражевица” — Чвор „Бубањ Поток” од km 588 + 916.30 до km 598+489.89, у привременом ромском насељу у КО Раковица село, Градска општина Вождовац, које је настало расељавањем ради изградње „плавог моста”, лицима која живе у том насељу призна фактичко стање поседа на типским објектима површине 28 m² који су им додељени на привремено коришћење од стране надлежне општине и да им за исте припада право на накнаду за додељену површину у висини грађевинске вредности процењене од стране вештака грађевинске струке увећану по критеријумима прописаним чланом 51. Закона о експропријацији („Службени гласник РС”, бр. 53/95, 23/01 – СУС, 20/09, 55/13 – УС и 106/16 – аутентично тумачење), на шта је град Београд дао претходну сагласност. Влада је дала сагласност да лица која су доградила објекте додељене на привремено коришћење описане у тачки 2. овог закључка, имају право на накнаду и за дограђене делове објекта у висини грађевинске вредности дограђеног дела према процени вештака грађевинске струке. Заштитник грађана у улози посредника прати и исељавање становника приградског насеља Раковица, које се налази на локацији на којој је планирана изградња трасе међународног аутопута Е-75. Заштитник грађана учествовао је као посредник приликом расељавања 65 породица које су живеле у неформалном насељу „Вијадукт” у Реснику које се налазило на локацији на којој је планирана изградња трасе саобраћајнице. Поступак је окончан почетком јануара ове године.

Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, у сарадњи са Министарством за људска и мањинска права и друштвени дијалог, у периоду од 15. априла до 15. маја 2021. године, реализовао је процес извештавања градова и општина у Бази за праћење мера за инклузију Рома и Ромкиња за 2020. годину. Податке о мерама социјалне инклузије Рома и Ромкиња у 2020. години на нивоу градова и општина, у периоду од 15. априла до 15. маја 2021. године, унело је 116 ЈЛС. Преглед података дат је такође на основу релевантних извештаја и механизма за праћење примене Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња за период од 2016. до 2025. године: Оперативних закључака дефинисаних на Семинару о социјалној укључености Рома и Ромкиња у Републици Србији, Препорука у вези са спровођењем Акционог плана за поглавље 23 – Правосуђе и основна права и Извештаја Регионалног савета за сарадњу о спровођењу Акционог плана за примену Стратегије. База података за праћење мера за инклузију Рома и Ромкиња је важно средство за ефикасно спровођење политика на националном и локалном нивоу и њоме се обезбеђује складиштење, чување и читање података на једном месту. Садржи статистичке и текстуалне податке о мерама за инклузију Рома и Ромкиња Министарства просвете, науке и технолошког развоја, Министарства грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре, Министарства здравља, Националне службе за запошљавање, Републичког завода за статистику и податке локалних самоуправа. Унети подаци су видљиви на веб страници www.inkluzijaroma.stat.gov.rs

ИПА 2013 – У оквиру пројекта „Спровођење трајних решења за становање и побољшање физичке инфраструктуре у ромским насељима” (имплементиран у 13 ЈЛС¹¹⁸) укупно је изграђено и реконструисано 200 стамбених јединица у којима живи преко 750 људи. Изградњом комуналне инфраструктуре унапређени су услови живота за преко 5000 припадника ромске националне мањине. Вредност пројекта је 7,5 милиона евра. ИПА 2014 – Пројекат „Побољшање социо-економских услова живота ромске популације” (Вредност уговора је 2.811.410,00 евра и обухвата израду пројектно техничке документације и урбанистичких планова за више од 100 подстандардних ромских насеља. Имплементира се 115 насеља у 35 јединица локалних самоуправа¹¹⁹. Кроз овај пројекат ради се и ажурирање ГИС базе која се налази у Министарству грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре.

ИПА 2016 – Пројекат „Подршка ЕУ инклузији Рома – оснаживање локалних заједница за инклузију Рома и Ромкиња”, финансиран је из ИПА 2016 програма, средствима управља ДЕУ у Републици Србији, корисник је Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, а имплементациони партнер је Стална конференција градова и општина. У оквиру Партије 1 додељена су средства у износу од око 1,32 милиона евра за три групе активности: 1) Развој капацитета и компетенција ромског становништва за улазак на тржиште рада; 2) Јачање капацитета локалних самоуправа и локалних партнера из јавног, цивилног и приватног сектора за креирање и увођење мера и програма запошљавања на локалном нивоу у складу са потребама локалног тржишта рада и 3) Подршка инклузији Рома путем међусекторског партнерства на локалном нивоу укључујући и сарадњу са субјектима из јавног, цивилног и приватног сектора. У оквиру Партије 2 додељена су средства у износу од око 660,000 евра за предлоге пројеката који се баве подстицањем позитивне акције локалне заједнице према ромском становништву ради спречавања дискриминације, са посебним фокусом на децу и младе у ризику од социјалне искључености жене, особе са инвалидитетом и особе старије животне доби. У оквиру компоненте 3 креиран је методолошки приступ за унапређење процеса озакоњења ромских подстандардних насеља у Републици Србији и активно се пилотира у 10 јединица локалне самоуправе. Такође, потписани су уговори о суфинансирању израде пројектно техничке документације са 12 ЈЛС. Кроз реализацију треће компоненте испуњавају се предуслови за реализацију будућих пројеката/програма стамбене подршке, и то посебно кроз доношење урбанистичких планова за подстандардна ромска насеља. Усвојено је укупно 11 урбанистичких планова, при чему је важно истаћи да се сви плански и технички документи доносе уз максимално учешће становника неформалних насеља, чиме се обезбеђује одрживост планских решења у смислу смањења конфликта у простору и ефикаснијег решавања имовинско-правних односа, као неопходног услова за реализацију будућих појединачних

пројеката стамбене подршке. Стална конференција градова и општина реализовала анализе и сачинила више публикација и водича који се односе на решавање стамбених питања. Неки од њих су:

- „Озакоњење стамбених објеката у ромским подстандардним насељима у Србији – анализа стања и изазови“, 2019. године¹²⁰
- „Водич за озакоњење породичних кућа у ромским насељима у Србији“¹²¹ 2020. године, на српском и ромском језику
- „Приручник за пружање стамбене подршке у јединицама локалне самоуправе“¹²², 2020. године
- „Упутство за припрему програма стамбене подршке за озакоњење стамбених објеката“¹²³, 2020. године

Поред ових пројеката из јавног сектора, стамбену подршку за Роме је спроводила и невладина организација Екуменска хуманитарна заједница (ЕХО)¹⁹, делом уз помоћ донација других земаља, а делом и уз ангажовање самих корисника стамбене подршке. Модел рада са ромском националном заједницом, који је развила Екуменска хуманитарна организација ЕХО, подразумева стручну и финансијску подршку сиромашним ромским породицама (1) у поступку озакоњења стамбених објеката у подстандардним насељима, (2) у унапређењу услова становања (адаптацијом, санацијом, реконструкцијом и изградњом стамбених објеката), применом „контролисане градње“ у којој активно учествује ромска заједница у насељима за које је локална самоуправа потврдила да се, према важећој планској документацији, могу задржати на постојећој локацији, (3) у изградњи основне комуналне инфраструктуре мањег обима (претежно водоснабдевање) и (4) изради планске документације за микролокацију/насеље, уколико је то неопходно за опремање и урбани развој насеља. Неки од најзначајнијих резултата у периоду 2007–2017. године јесу следећи: озакоњено је 65 стамбених објеката у шест насеља, док је за 54 насеља предата техничка документација и покренут је поступак решавања имовинско-правних односа, а такође су израђена два плана парцелације за две локације. По моделу „одржива обнова ромских насеља“, у партнерству са 17 општина у Републици Србији, изграђено је 1068 купатила, реконструисано 60 кућа, изграђено 37 малих „кућа језгра“. Укупно је подржано 1165 породица (5260 особа). Модел је економичан и у том смислу приступачан за рањиве групе, а такође је и одржив, јер ове породице и после подршке кроз пројекат, настављају да унапређују услове становања уз сопствена улагања.¹²⁴

ИПА 2018 – Пројекат „Подршка ЕУ социјалном становању и активној инклузији“ има за циљ да омогући изградњу, куповину и реконструкцију социјалних станова и кућа за 421 породицу са око 1.500 чланова у 19 градова и општина у Републици Србији. Програм има за циљ да допринесе повећаном социјалном укључивању жена и мушкараца, девојчица и дечака који живе у сиромаштву и искључени су из друштва, и омогући им достојанствен живот и активно учешће у друштву. Осим припадника ромске националне мањине у овом програму могу да аплицирају и жене жртве насиља, особе са инвалидитетом и деца без родитељског старања. Уз стамбена решења, предвиђена је и помоћ у образовању, запошљавању, самозапошљавању и приступу социјалним услугама, што осигурава одрживост програма помоћи породицама које живе у неадекватним условима и у ризику од сиромаштва. Програм спроводи Канцеларија Уједињених нација за пројектне услуге (УНОПС) у партнерству са Министарством грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре, Министарством за рад, запошљавање, борачка и социјална питања и Министарством за европске интеграције.

Вредност пројекта је 27 милиона евра и спроводи се 36 месеци. Услед пандемије изазване вирусом COVID-19, уз подршку Делегације Европске уније (ДЕУ) и УНОПС-а, из средстава пројекта реализована је донација у виду медицинске опреме, ангажовања здравственог особља, али и хуманитарне помоћи најугроженијим грађанима. Публикација „Холистички приступ социјалном становању“, у оквиру програма освојила је 3. награду у категорији Публикација на 30. Међународном салону урбанизма у Нишу. Израђена је и публикација „Смернице за израду локалних стамбених стратегија.“

У 2020. години утрошено је 122 милиона динара (од чега је 12.2 милиона динара за стамбено збрињавање Рома и Ромкиња – интерно расељених лица) за побољшање услова живота и стамбено збрињавање интерно расељених лица (обезбеђено је 150 пакета грађевинског материјала и куповина 32 сеоске куће). У неформалним колективним центрима тренутно борави око 650 ИРЛ. Када су у питању повратници по основу Споразума о реадмисији, 2020. године утрошено је два милиона динара и подржане су четири повратничке породице доделом пакета грађевинског материјала. Од укупног броја повратника корисника помоћи у стамбеном збрињавању, око 75% чине припадници/е ромске заједнице.

Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва подржао је шест ЈЛС (Нови Сад, Рума, Сурчин, Неготин, Рашка и Житиште), изабране путем јавног позива, у изради локалних акционих планова. Половином 2021. године завршени су нацрти локалних акционих планова у свих шест ЈЛС. Локални акциони планови су усвојени у општинама Сурчин, Житиште и Рашка, а у наредном периоду се очекује усвајање докумената од стране градских/општинских већа и у осталим градовима/општинама.

Комесаријат за избеглице и миграције приликом планирања и реализације буџетских и донаторских средстава води рачуна да овим програмима обухвати јединице локалне самоуправе на чијој територији живи велики број интерно расељених лица. Роми који су интерно расељена лица могу да конкуришу у свим програмима за унапређење животних услова интерно расељених лица. У 2019. години, из буџета Републике Србије, предвиђено и утрошено је око 27 милиона РСД за побољшање услова живота Рома интерно расељених лица док су у расељеништву (за доделу помоћи за побољшање услова становања намењене за завршетак и адаптацију стамбеног објекта, за поправку или адаптацију сеоске куће са окућницом, за куповину сеоске куће са окућницом). Иако припадници ромске националности чине 10% популације интерно расељених лица, у решавању стамбених потреба заступљени су са око 30% укупних корисника. Комесаријат прати имплементацију додељених средстава и на основу тога води рачуна о даљим потребама корисника. У 2020. години предвиђена средства из буџета РС за побољшање животних услова и стамбено збрињавање интерно расељених лица, износила су 270 милиона РСД. Услед новонастале епидемиолошке ситуације, буџет је на тој ставци умањен за 148 милиона РСД, што значи да ће око 220 породица остати ове године без помоћи у обезбеђивању стамбеног решења. У односу на смањени буџет, у 2020. години је утрошено око 122 милиона РСД за побољшање животних услова и стамбено збрињавање интерно расељених лица чиме је обезбеђено 150 пакета грађевинског материјала и 32 сеоске куће.

На основу процена и потреба, Комесаријат за избеглице и миграције сваке године опредељује средства из буџета Републике Србије за реализацију програма подстицаја и мера за повратнике по основу Споразума о реадмисији у виду доделе пакета грађевинског материјала, куповину сеоске куће, монтажне куће и доделом пакета за економско оснаживање. У 2019. години, средствима из буџета, Комесаријат је спровео три Јавна позива намењена ЈЛС које на својој територији имају повратнике по споразуму о реадмисији, а који су у потреби. На овај начин је подржано укупно 12 јединица локалне самоуправе са 15 одобрених пројеката. Помоћ је добило 28 породица и то кроз куповину 11 сеоских кућа, доделом осам пакета грађевинског материјала и девет пакета доходних активности. Од укупног броја повратника око 75% је ромске националности. У 2020. години, до краја извештајног периода није било јавних позива за ЈЛС које на својој територији имају повратнике по споразуму о реадмисији а који су у потреби. Буџет је за ову активност смањен на 2.000.000 динара, услед новонастале ситуације са корона вирусом.

Подршка је обезбеђена и кроз пројекат ИПА 2014 „Обезбеђивање побољшања животних услова интерно расељених лица и повратника по основу Споразума о реадмисији у Србији и подршка одрживом повратку на Косово“. Пројекат спроводи НВО и 21 јединица локалне самоуправе у сарадњи са Комесаријатом. Вредност дела пројекта који спроводи Комесаријат за избеглице и миграције је 175.000 ЕУР и односи се на стамбено збрињавање и економско оснаживање интерно расељених лица и повратника по основу Споразума о реадмисији. Планирано је да се 273 ИРЛ и повратничке породице стамбено збрину и то кроз куповину монтажних кућа, куповину сеоских кућа и доделом пакета грађевинског материјала. Такође, планирана је и додела 182 пакета за економско оснаживање. У извештајном периоду додељена је 31 сеоска кућа са окућницом (25 ИРЛ и шест повратника по реадмисији), 32 монтажне куће (22 ИРЛ и десет повратника), 189 пакета грађевинског материјала (175 ИРЛ и 14 повратника), 164 пакета за доходне активности (140 ИРЛ и 24 повратника).

Значајна средства, буџетска и донаторска, која су обезбеђена за решавање стамбених потреба избеглица, нису имала већи ефекат на положај Рома с обзиром да је проценат Рома у избегличкој популацији занемарљив. Са друге стране, средства намењена побољшању положаја интерно расељених лица, укључујући и Роме, интерно расељене са Аутономне покрајине Косово и Метохија, су била ограничена. У том смислу приоритет за решавање стамбених потреба дат је породицама које су вишечлане, вишегенерацијске, које живе у подстандарним насељима, чиме се Роми ИРЛ квалификују као приоритетна група. Међутим, недостатак адекватне грађевинске документације, често онемогућава коришћење ових ограничених средстава за решавања стамбених питања Рома. До сада су се као најефикаснији видови имплементације оваквих пројеката показали пројекти којима се решава проблем целог подстандардног насеља, попут изградње станова за Костолац 1 и 2 у општини Пожаревац, Блажево у општини Брус, Стари аеродором у Краљеву, Сјеница и насеље Махала у Нишу, у чије спровођење су биле укључене јединице локалне самоуправе које су обезбеђивале инфраструктурно опремљено земљиште, урбанистичку документацију, а након тога су се старале се о одрживости стамбених решења. На жалост, Комесаријат за избеглице и миграције не води евиденције о националној припадности корисника стамбених решења, те се само процењује удео корисника ромске националности.

Проблеми у области становања Рома и Ромкиња упућују нас на то да у јединицама локалне самоуправе не постоји урбанистичко-планска документација за ромска насеља као основа за унапређење услова становања ромске националне мањине. Такође, недовољан је квалитет постојећих урбанистичких планова. Половина евидентираних ромских насеља у Републици Србији, обухваћена је једино просторним планом општине, 19% генералним планом, 21% плановима генералне регулације, а 10% насеља је обухваћено плановима детаљне регулације. За насеља обухваћена просторним плановима општине или генералним планом постоји могућност директног спровођења уз примену Правилника о општим правилима за парцелацију, регулацију и изградњу¹²⁵, али само за насеља која нису густо изграђена (приградска и сеоска) и уколико је као намена предвиђено становање. Недостатак одговарајуће урбанистичко-планске документације представља значајну препреку у процесу легализације објеката, што додатно продубљује проблем јер и у случајевима када је стамбено решење адекватно по осталим питањима, чињеница да објекат не може бити легализован доводи у питање правну сигурност поседа као битан елемент права на адекватно становање. Такође, један део усвојених урбанистичких планова предвиђа уклањање ромских насеља са садашњих локација, а не њихово унапређење. Ово је у директној супротности са међународним

правом које прописује да је уклањање насеља мера која се примењује само изузетно и онда када је апсолутно неопходно. Учешће Рома и Ромкиња у процесу израде урбанистичких планова је веома слабо, што је последица неразвијене праксе партиципативног планирања у Републици Србији, чак и у случају када је резултат планирања одлука да се ромско насеље уклони, што представља још један вид кршења међународног права о људским правима.

Нерегулисан имовинско-правни статус парцела и објеката види се као најчешћи узрочник других проблема са којима се Роми и Ромкиње сусрећу приликом остваривања права на адекватне услове становања. То је последица ситуације у којој они који су подигли кућу нису истовремено и укњижени власници парцеле или су куће подигнуте на парцелама које се налазе у јавном власништву или у власништву различитих правних субјеката (приватизована или јавна предузећа и сл.). Поред тога, власници који поседују доказ о власништву над објектом или земљиштем углавном нису тражили грађевинске дозволе за касније доградње или замену старог објекта новим, па се фактичко стање значајно разликује од стања евидентираног у катастру непокретности. Не постоје подаци колико је Рома и Ромкиња поднело захтеве за легализацију, јер локалне самоуправе не воде евиденцију према националној припадности. Извесни подаци постоје у истраживању из 2015. према ком се у 80% ромских насеља у Републици Србији мање од 30% стамбених објеката налази у процесу легализације. Ситуација је додатно отежана чињеницом да су рокови за пријаву објеката за легализацију истекли. Поред тога, проблем представља сложена процедура легализације објеката, постављене грађевинско-техничке карактеристике за објекте који премашују прописану висину објеката које настају најсиромашнији, као и високи трошкови легализације (за израду техничке документације, геодетске услуге, плаћања накнада и сл.), које многе породице из ромске националне заједнице не могу самостално да плате.

Такође, одељењима локалних самоуправа надлежних за становање, недостају јасно утврђене законске обавезе за утврђивање и спровођење мера стамбене политике, а у складу с тим и обавеза издвајања средстава у локалним буџетима за решавање стамбених питања сиромашних.

Представници локалних самоуправа и даље су веома слабо су упознати са мерама за унапређивање становања Рома и Ромкиња које су дате у националним документима. На нивоу локалних самоуправа питањима становања Рома и Ромкиња баве се различита одељења, углавном за социјална питања, а у знатно мањој мери одељења за урбанизам и стамбене послове, дирекције за изградњу, стамбене агенције и сл. И даље су присутни недовољни капацитети појединих јединица локалне самоуправе за израду планова, недостатак одговарајуће методологије планова санације и консолидације, бројне законске измене које су утицале на промену планске процедуре и надлежности, као и губитак мотивације, јер наставак активности представља спровођење планова кроз програме изградње инфраструктуре, за шта недостају средства у локалним буџетима. Према истраживању Заштитника грађана¹²⁶, представници локалне самоуправе сматрају да не располажу довољним стручним капацитетима за доношење планских докумената који се тичу расељавања неформалних насеља у којима живи ромска популација а према новијим истраживањима присутна је слаба мотивација да покрећу поступке решавања имовинско-правних питања због пратећих трошкова који падају на њихов терет, као и на терет припадника ромске заједнице који не могу да их покрију¹²⁷.

Поред тога, у Републици Србији и даље не постоје подаци о стамбеним потребама Рома и Ромкиња, појединаца и домаћинстава, нити у којој су мери Роми и Ромкиње корисници различитих видова субвенција за трошкове становања, што такође важи и за целокупно сиромашно становништво у Републици Србији.

Не постоје таргетирана истраживања о дискриминацији Рома и Ромкиња у остваривању права на стан. Главни разлог томе је недовољна развијеност, а неретко и слабљење институција на локалном нивоу које се специфично баве стамбеном проблематиком и праћењем стамбених потреба најсиромашнијег становништва коме је потребна највећа стамбена подршка. У периоду од 2009. до данас формирано је 17 локалних стамбених агенција које би требало да се баве овим питањем, али које су често недовољних капацитета.

Неопремљеност подстандардних ромских насеља адекватном комуналном инфраструктуром и другим сервисима има за последицу и да значајан проценат објеката није прикључен на комуналну инфраструктуру. Целовитије истраживање о подстандардним ромским насељима у Републици Србији спроведено је почетком 2015. године, чиме је успостављена основа за формирање базе података Географског информационог система за подстандардна ромска насеља. На тај начин је први пут успостављена евиденција о броју и месту неформалних насеља у Републици Србији, што даје могућност да се средства плански усмеравају на решавање ових проблема (израда овог прописа чекала се више година). База података се налази у Министарству за грађевинарство, саобраћај и инфраструктуру – Одсек за стамбено право, које би надаље требало редовно да ажурира податке, обезбеди повезивање са другим јавним базама (попут катастра непокретности базе података Републичког геодетског завода и Републичког завода за статистику и сл.), континуирано прати стање ромских насеља и припрема периодичне извештаје. Треба имати у виду да неки подаци који су релевантни за планирање стратешких мера у области становања нису обухваћени спроведеним истраживањем, попут података о ромским насељима која се налазе у сеоским подручјима, као ни подаци о условима становања сиромашних Рома и Ромкиња који живе дисперзовано међу општом популацијом у појединачним становима или малим стамбеним групацијама.

Слаба инфраструктурна опремљеност насеља, нередовно одношење чврстог комуналног отпада из насеља, али и специфични проблеми са високим подземним водама, ризицима изливања нерегулисаних токова и сл., могу да доведу до озбиљних здравствених проблема становника. Питање прикључења објеката на инфраструктуру тиче се њене изградње, као и легалности изграђене мреже и објеката, што је основ за каснију укњижбу изведених радова на име одговарајућих комуналних предузећа, па је предуслов за реализацију ових мера израђена урбанистичко-планска документација и регулисан имовинско-правни статус земљишта на коме се изводе инфраструктурни радови. Такође, приликом прикључивања објеката на инфраструктуру проблем представљају високе цене дажбина за прикључке, недостатак средстава сиромашних домаћинстава за плаћање рачуна, као и непостојање адекватних унутрашњих инсталација у кућама.

Лош квалитет постојећих објеката, физичка небезбедност и лош стамбени комфор. На територији Републике Србије око 40% објеката у ромским насељима направљено је од слабих материјала и материјала неповољних за изградњу. У Региону Аутономне покрајине Војводине овај проценат је знатно виши, 63% објеката, мада треба имати у виду да су овим обухваћене и куће грађене од традиционалних материјала које нису нужно и лошег квалитета. Према подацима из Пописа из 2011. године у Републици Србији је од слабог материјала било подигнуто нешто више од 6.300 стамбених јединица у којима је носилац домаћинства лице ромске националности, што је око 20% од укупног броја станова где је носилац домаћинства Ром или Ромкиња. Лошим условима становања доприноси и непостојање унутрашњих инсталација, тоалета и купатила, недовољан број соба и пренасељеност стамбеног простора. Лош грађевински квалитет стамбених објеката представља велику препреку у процесу њихове легализације. Такође, процедура прибављања дозвола за изградњу и/или доградњу санитарних просторија и/или просторија (соба) скромних димензија, веома је сложена, дуготрајна, скупа и истоветна процедури за изградњу новог објекта, па се ове дозволе готово и не прибављају приликом извођења оваквих радова, било да их изводе сами становници, било да се изводе у оквиру програма стамбене подршке. Са становишта међународног права и људских права прописано је да стамбена јединица, да би се сматрала адекватном, мора да пружи заштиту од хладноће, влаге, топлоте, кише, ветра или других претњи по здравље.

Неуређеност и недостаци социјалног становања. Мали број реализованих стамбених програма и пројеката намењен је задовољењу стамбених потреба Рома и Ромкиња који живе у неусловним и небезбедним становима или насељима која не могу бити унапређена. Укључивање Рома и Ромкиња у програме социјалног становања је најчешће у Београду и углавном се односи на породице које су принудно расељене из великих неформалних насеља „Газела“ и „Белвил“. Оба насеља су расељена у склопу великих развојних пројеката које финансирају институције Европске уније. Међутим, не постоји довољно осмишљен стратешки приступ за решавање стамбених проблема Рома и Ромкиња кроз програме социјалног становања који не би био реактиван. Такође, не постоје иницијативе усмерене на обезбеђивање адекватног смештаја за лица и породице (сезонске раднике и њихове породице) које повремено, из економских разлога, долазе у веће градове. Такође, постојећи видови социјалног становања нису приступачни домаћинствима са ниским приходима, укључујући и Роме и Ромкиње. Процена је да је око 5% Рома и Ромкиња у Републици Србији настањено у становима у јавном власништву. Број Рома и Ромкиња усељених у станове за социјално становање који су подигнути у претходној деценији забрињавајуће је низак, што је последица и постављених критеријума за остваривање овог права, који су недостижни за сиромашне породице из ромске националне заједнице. У Београду је око 90 ромских породица које су раније биле смештене у контејнерским насељима усељено у градске социјалне станове. Међутим, неке од ових породица не могу да плате трошкове становања који су превисоки за њихове приходе, па су услед дуговања под сталном претњом исељавања из стана. Роми и Ромкиње интерно расељена лица, углавном смештени у колективним центрима, имају нешто лакши приступ програму социјалног становања у заштићеним условима и чине 7,7% (што је укупно 55 ромских породица и 204 особе) корисника ових станова у разним градовима у Републици Србији. Међутим, Роми и Ромкиње интерно расељена лица који живе у неформалним насељима веома слабо су обухваћени програмима стамбеног збрињавања које спроводи Комесаријат за избеглице и миграције.

Требало би поменути и то да је Комитет Уједињених нација за економска, социјална и културна права 2014. године тражио од Републике Србије да прошири капацитете социјалног становања за лица са ниским приходима, као и да спроведе мере којима би се Ромима и Ромкињама омогућио приступ адекватном и приуштивом становању. Опције које овај комитет предлаже у том смислу су унапређење услова у постојећим насељима и изградња нових стамбених јединица за социјално становање.¹²⁸ Комитет Уједињених нација за елиминацију расне дискриминације је 2011. године препоручио Републици Србији да развије програме социјалног становања за Роме и Ромкиње, али и да интензивира напоре усмерене против просторне сегрегације Рома и Ромкиња у становању. Проблем је са капацитетима ЈЛС, с обзиром да је имплементација већине мера предвиђена на локалном нивоу, а без обезбеђених трансфера са националног нивоа ове мере се тешко реализују или се спровode кроз пројекте које финансирају донатори.

Расељавање неформалних ромских насеља се најчешће спроводи кроз принудна исељавања. Извештаји домаћих и међународних институција и организација истичу неадекватност процедура које су примењиване приликом расељавања неформалних ромских насеља – без благовременог обавештавања станара, без обезбеђивања било каквог смештаја или уз обезбеђивање смештаја који није адекватан, попут смештања у нестамбене металне контејнере у сегрегираним контејнерским насељима у којима није обезбеђен приступ основним услугама, нити је обезбеђена подршка која подстиче социјално укључивање. Значајан и све израженији проблем представља постојање стереотипа и негативног јавног мњења усмереног против расељавања Рома и Ромкиња и одбијања већинског становништва да прихвати да се они доселе у њихов комшилук.

Опште је присутно непознавање стандарда људских права од стране локалних самоуправа које спроводе расељавања и принудна исељења. Најчешће им је непознато да се расељавање насеља као мера може користити само у изузетним ситуацијама када ниједно друго решење није могуће, а да решење превасходно треба тражити у унапређењу постојећих насеља до нивоа који међународно право сматра адекватним. Комитет Уједињених нација за елиминацију расне дискриминације је 2011. године наложио Републици Србији да, између осталог, осигура да сва будућа расељавања буду без принудних исељења.

С обзиром да је примена мера планираних националним или локалним документима и акционим плановима у области унапређења становања Рома и Ромкиња у периоду до усвајања Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња за период 2016. до 2025. године била слаба, фрагментирана и некоординирана,¹²⁹ у периоду од 2016. до 2021. години учињени су значајни напори да се координација унапреди, али видљиво је да је ситуација у области становања за Роме и Ромкиње значајно тежа него за остатак популације.

118 Оџаци, Стара Пазова, Опово, Лебане, Уб, Свилајнац, Лозница, Бољевац, Нови Пазар, Ниш, Чачак, Прокупље, Смедерево

119 **Партија 1:** Земун, Стари град, Оџаци, Бач, Врање, Нови Сад, Смедерево, Владичин Хан, Пожаревац, Ниш, Нови Пазар, Велико Градиште, Вршац, Опово, Нови Београд, Ваљево, Врњачка Бања, Апатин, Бела Паланка, Пожега, Црвени Крст Ниш, Краљево, Звездара, Жабалъ; **Партија 2:** Пирот, Крагујевац, Коцељева, Прокупље, Шабац, Бор, Дољевац, Бачка Паланка, Нови Сад, Лебане, Смедеревска Паланка, Суботица; **Подршка Мобилним тимовима и Локалним мултисекторским координационим телима за управљање политиком инклузије Рома на локалу:** Аранђеловац, Бечеј, Вршац, Дољевац, Лебане, Лозница, Младеновац, Пирот, Смедеревска Паланка и Сурдулица; **Подршка у изради ЛАП-а за социјално укључивање Рома и Ромкиња:** Власотинце, Пожаревац, Коцељева, Ниш, Алексинац, Бор, Крушевац, Сомбор, Бачка Паланка, Оџаци; **Подршка озакоњењу ромских насеља:** Сомбор, Вршац, Параћин, Пожаревац, Лесковац, Младеновац, Сурдулица, Лебане, Пирот, Алексинац; **Суфинансирање израде пројектно техничке документације:** Сомбор, Пећинци, Младеновац, Велико Градиште, Кучево, Алексинац, Лесковац, Сурдулица, Врањска Бања, Лебане, Бела Паланка и Бојник

120 Доступно на: 1561976390_Ozakonjenje stambenih objekata u romskim podstandardnim naseljima - analiza stanja i izazovi – I.Miscevic.pdf (skgo.org)

121 Доступно на: 1601538888_Legalizacija 29092020 final v2 bleed 3mm PRESS ISBN.pdf (skgo.org)

122 Доступно на: 516 (skgo.org)

123 Доступно на: 1629713310_Uputstvo za ozakonjenje A4 -final web.pdf (skgo.org)

124 „Приручник за пружање стамбене подршке у јединицама локалне самоуправе“, СКГО, 2020. године

125 „Службени гласник РС“, број 22/15.

126 Заштитник грађана „Посебан извештај Заштитника грађана о спровођењу Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период 2016–2025. године“, 2019.

127 „Системске препреке за укључивање Рома и Ромкиња – Ситуациона анализа, Програм РОМАКТЕД, 2020.

128 Е/С.12/SRB/CO/2 параграф 31.

129 Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у републици Србији за период 2016–2025. године

4.2.5. СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

Свако има право на опстанак и људско достојанство који се не могу постићи без права на минималну материјалну подршку за лица која живе у оскудици и сиромаштву и која се суочавају са изазовима у испуњавању својих основних потреба. Немогућност задовољавања основних егзистенцијалних потреба представља баријеру за остваривање осталих права: права на образовање, на здравље и запошљавање.

Чланом 69. Устава Републике Србије прописано је да је грађанима и породицама којима је неопходна друштвена помоћ гарантовано право на социјалну заштиту које се заснива на начелима социјалне правде, хуманизма и поштовања људског достојанства. Ова одредба је операционализована Законом о социјалној заштити који уређује финансијска давања кључна за најсиромашније породице, а самим тим и за велики број ромских породица. Од значаја је и Закон о финансијској подршци породици са децом јер се њиме регулише дејчи додатак. Препреке у приступу остваривању права на материјалну новчану помоћ имали су становници неформалних насеља који нису имали формално пријављено место пребивалишта. Изменама Закона

о ванпарничном поступку и доношењем пратећих подзаконских аката формално правна препрека је донекле отклоњена¹³⁰ јер им је омогућено да боравиште пријаве на адреси центра за социјални рад уколико за то не постоји други основ. Приступ новчаној помоћи је и даље отежан и документа која је потребно прикупити да би се покренуо поступак за остваривање материјалне новчане помоћи захтевају како одређена знања о систему социјалне заштите и минимални ниво образовања који подносиоци захтева из ове циљне групе најчешће немају, тако и одређена новчана средства са којима такође не располажу. Према наводима Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, процедуре за прикупљање документације ради остваривања права Рома и Ромкиња на новчану социјалну помоћ као и остала права су поједностављене доношењем Закона о електронској управи („Службени гласник РС”, број 27/18), као и применом Закона о општем управном поступку („Службени гласник РС”, бр. 18/16 и 95/18), који предвиђа прибављање документације службеним путем.

Новчана социјална помоћ (НСП) је конципирана као инструмент социјалне заштите који се активира након што се исцрпе сви остали механизми подршке и спадају у групу социјалних давања која се не заснивају на доприносима. НСП се додељује уз проверу материјалног стања и основни циљ овог давања је смањење сиромаштва. Према Уредби о примањима и приходима који су од утицаја на остваривање права на новчану социјалну помоћ („Службени гласник РС”, број 36/11), у приходе су укључена сва примања укључујући и она од нерегистроване делатности (приход од пропуштене зараде који се утврђује на основу налаза и мишљења центара за социјални рад), а нису укључена социјална давања као што су дечији и родитељски додатак, додатак за негу и помоћ другог лица, примања по основу ученичког и студентског стандарда и сл. Ради смањења демотивације за запошљавање предвиђено је да породице у којима је већина чланова способна за рад не могу да остваре право дуже од девет месеци у току једне календарске године. Уредба о мерама социјалне укључености корисника новчане социјалне помоћи¹³¹ дефинише видове активације, као што су укључивање у процес формалног и неформалног образовања, запошљавања, лечења и друштвенорисан рад, односно рад у локалној заједници. Центар за социјални рад (ЦСР) са радно способним корисницима закључује споразум (индивидуални план активације) који садржи активности и обавезе корисника, као и могућност умањења и престанка права на НСП у случају неоправданог неизвршавања обавеза из споразума. НСП је у надлежности Републике, финансира се из републичког буџета, а администрирање права спроводе општински и градски центар за социјални рад. У односу на радну активацију корисника новчане социјалне помоћи и констатацију да унапређење адекватности смањује мотивацију за рад у формалном сектору, посебно за породице са децом, указујемо да је у току израда ex-post анализе Уредбе о мерама социјалне укључености корисника новчане социјалне помоћи коју је Влада усвојила је 2014. године, и која ће дати прецизније податке о ефектима примене ових мера. Примена Закона о социјалној карти очекује се од марта 2022. године, а добијање прецизнијих података о ширем социјалном статусу корисника обезбедиће боље планирање заштите корисника, посебно радно способних корисника новчане социјалне помоћи.

Подаци из Истраживања вишеструких показатеља о положају жена и деце у Републици Србији за 2019. годину (MICS 6) указују да пет од шест ромских домаћинстава (83%) живи у условима изражене материјалне депривације (три или више фактора материјалне депривације).

Најзначајнија новчана давања усмерена на сиромашне у систему социјалне и дечје заштите Републике Србије јесу новчана социјална помоћ, дечји додатак и једнократна помоћ. Сва домаћинства у ромским насељима су чула бар за једно новчано социјално давање, док 84% користи неко од њих. Стопа обухвата угрожене ромске популације новчаном социјалном помоћи доста је значајна. У ромским насељима је 2019. године свако друго домаћинство примало новчану социјалну помоћ, 61% прима дечији додатак, а 6% је примило једнократну помоћ. Највећи проценат деце која примају дечији додатак је из ромских домаћинстава која су материјално депривирана по три или више основа (77%), док из домаћинстава која нису депривирана или су депривирана по једном основу дечији додатак прима њих 64%. Од оних који нису поднели захтев за дечији додатак, у највећем броју домаћинстава (72%) родитељи се нису пријавили јер су или знали да не испуњавају услове или им је то усмено речено. За 11% родитеља деце ромске националности речено је да је административна процедура превише компликована, односно прескупа. За преко 8% деце из најсиромашнијих домаћинстава у ромским насељима испитаници нису знали како да поднесу пријаву. Више од половине чланова домаћинстава старости 5–24 године који похађају основно образовање или више нивое образовања примило је током школске 2019/20. године субвенцију за обданиште, стипендију, кредит за школовање или неку другу врсту материјалне помоћи за школовање.

Укупан износ наменских трансфера за 2021. годину, из којих се у мање развијеним срединама финансирају услуге у заједници, битно је смањен у односу на претходне године и износи 556 милиона РСД (ранијих година – око 700 милиона РСД).

На основу података Републичког завода за социјалну заштиту који податке добија од установа социјалне заштите, у другој половини 2020. године евидентирано је укупно девет деце жртава злоупотребе дечјег рада: седам дечака и две девојчице. Сва деца су Роми, узраста од две до 14 година.

Међународна организација рада (МОР) у Републици Србији спроводи пројекат „Мерење, подизање свести и ангажовање политика ради унапређења борбе против злоупотребе дечјег рада и принудног рада”. У оквиру наведеног пројекта Републички завод за статистику израдио је Упитник „Дечји рад” којим ће се у оквиру Анкете о радној снази прикупљати подаци о злоупотреби дечјег рада на територији Републике Србије

Досадашња истраживања¹³² су показала да се запослење корисника новчане социјалне помоћи у формалном сектору исплати за појединца и породице без деце. Породице са децом, поготово једнородитељске, добијају нешто већу подршку кроз социјална давања, па су подстицаји да се прихвати запослење мањи. Ако се поред социјалних давања урачуна и зарада која може да се оствари у неформалном сектору, подстицаји се губе, а породице са децом су чак у бољој позицији ако су сви одрасли чланови незапослени. Ово истраживање констатује да стање у Републици Србији није такво да постоји могућност подстицања запошљавања кроз смањење социјалних помоћи. Новчана социјална помоћ (НСП), чак ни збирно посматрано, заједно са дечијим додатком, не омогућава излазак из сиромаштва. Треба међутим имати у виду да унапређење адекватности погоршава замку неактивности и смањује мотивацију за рад у формалном сектору, посебно за породице са децом.

Област бесплатне правне помоћи регулисана у Републици Србији усвајањем Закона о бесплатној правној помоћи. Међутим, прве анализе примене овог закона урађене почетком 2021. године а које дају организације цивилног друштва¹³³, показују да се у првој години примене Закона о бесплатној правној помоћи најугроженијим групама становништва није омогућен једнак приступ правди за најугроженије. Истраживање које је спровео Праксис уз подршку УНХЦР показало је да је само 32% општина и градова формирало службу за бесплатну правну помоћ, а да у 18% јединица локалне самоуправе није поднет ни један захтев за бесплатну правну помоћ, док у 32% није поднето више од десет захтева за годину дана. Такође је проблематична чињеница да у две треће јединица локалне самоуправе особе које одлучују о захтевима истовремено и пружају бесплатну правну помоћ. Изузетно мали број лица у ризику од апатридије успео је да добије бесплатну правну помоћ на начин који је предвиђен Законом. Посебно је истакнуто да ови грађани скоро никада нису успели да самостално остваре право на бесплатну правну помоћ, док нису добили стручну подршку од стране правника из организација цивилног друштва. Истраживање Иницијативе А 11 указало је на неприступачност система бесплатне правне помоћи најугроженијим интерно расељеним лицима: они нису адекватно информисани о начину на који могу да приступе бесплатној правној помоћи, процедуре нису приступачне и транспарентне, и да њихови захтеви често бивају одбијени усменим путем. Поред тога, као посебан проблем који отежава приступ правној помоћи је образац захтева за одобравање бесплатне правне помоћи који је недовољно јасан, те није усклађен са потребама и степеном образовања неких од најугроженијих грађана. Зато је јасно да и даље постоји недовољна подршка најсиромашнијим породицама за покретање прописаних поступака подршке у систему социјалне заштите од којих су најчешћи новчана социјална помоћ, туђа нега и помоћ и дечији додаток. Значајан део најсиромашнијих ромских породица остаје ускраћен за приступ материјалној подршци, чиме се крше њихова основна права и ускраћује приступ образовању, здравственој заштити и другим правима.

Инструкцијом о начину рада центра за социјални рад – органа старатељства у заштити деце од дечијих бракова, прописана је обавеза свих центара да воде евиденцију о корисницима који су били у ситуацији ризика од склапања дечјег брака и у дечјем браку, а у односу на које је предузимао мере и услуге из своје надлежности. У 2020. години центри су идентификовали 191 дете (11 дечака, 180 девојчица), од којих се у 141 случају ради о деци жртвама дечјег брака, а преосталих 50 случајева се односе на децу за коју је суд по службеној дужности од ЦСР тражио давање стручног мишљења у поступку давања сагласности за ступање малолетника/це у брачну заједницу.). Од тога 17,3% деце су без родитељског старања. Међу идентификованом децом доминира узраст деце од 16 и 17 година 70% (134 деце), али није занемарљив и број од 57 деце млађе од 16 година (30%). Подаци о националној припадности указују да је појава дечјег брака најбројнија међу децом ромске националности те је од укупног броја деце то 102 деце (53,4%).

Цивилна регистрација је такође област где се бележи постојани тренд побољшања, иако интензитет овог тренда је знатно смањен. Да би се потпуно искоренио ризик од апатридије и сама апатридија до 2024. године, потребно је да се рад на овом питању настави.

Живот у апсолутном сиромаштву повећава ризик од напуштања школе који прераста у ризик од незапослености. Посебно су угрожена деца која живе и раде на улици. Ова вишеструко и често екстремно маргинализована група деце, која живи у дубоком сиромаштву, свакодневно је изложена многоструким ризицима по живот, здравље и правилан раст и развој. Заштитник грађана је у својим годишњим извештајима указивао на то да положај деце која живе и раде на улици није промењен и да није предузета ниједна стратешка активност у циљу превенције и сузбијања живота и рада деце на улици, унапређивања њиховог положаја и смањивања и отклањања фактора ризика по живот и рад те деце.

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања је у партнерству са Међународном организацијом рада у оквиру пројекта „Мерење, подизање свести и ангажовање политика ради унапређења борбе против злоупотребе дечјег рада и принудног рада“ у Републици Србији, учествовало у припреми докумената: Дечији рад-превенција, препознавање и интервенција, Стручно методолошко упутство за стручне раднике у социјалној заштити и троугао процене (са темом злоупотребе дечијег рада), Водич за примену Индикатора злоупотребе дечјег рада за систем социјалне заштите, као и Инструменти за психосоцијалну процену деце на раду – IPAC (ILO, 2014). Формирањем Министарства за бригу о породици и демографију, област дечији рад и дечији брак је у њиховој надлежности – Закон о министарствима („Службени гласник РС“, број 128/20).

Друга област која је посебно важна за унапређење остваривања права и социјалне инклузије Рома и Ромкиња у Републици Србији односи се на услуге подршке социјалне заштите. Деца ромске националности су презаступљена у рестриктивним формама заштите, као што су резиденцијалне установе за децу. Удео деце ромске националности у хранитељству је такође већи него у општој популацији. Подаци MICS 6 истраживања указују на

то да се, када се екстремно сиромаштво укрсти са другим врстама вулнерабилности и дискриминације (инвалидитет, ромско порекло), повећава се ризик од занемаривања деце. Због тога је важно развити превентивне услуге подршке породицама које се налазе у вишеструкој депривацији, што није учињено на одговарајући начин када је реч о ромској породици. То је уочљиво и у вези са дневним услугама у заједници, као што су дневни боравци за децу са сметњама у развоју, где иначе постоји велика несразмера између понуде и потражње, због чега се дешава да ромској деци ова подршка није доступна. Најчешћи разлози су недостатак превоза, недостатка проактивних мера за укључивање најугроженијих породица, а веома често небрига и дискриминација. Пилот услуге које су конципиране тако да подразумевају рад са породицама у вишеструкој депривацији, где постоји ризик од измештања детета из породице у Републици Србији, нису део формалног система заштите.

У остваривању већег степена укључености ромске популације важну улогу би требало да имају водитељи случаја у центрима за социјални рад. Њихово повезивање и остваривање њихове координационе улоге, када је циљ социјално укључивање изоловане породице из ромске националне заједнице, од централног је значаја. Механизам вођења случаја, а поготово институт конференције случаја, обезбеђује проактиван приступ најважнијих актера у заједници у подршци искљученој породици или појединцу. Ова улога центра за социјални рад је посебно важна и представља добар начин на који би се унапредила сарадња са Националном службом за запошљавање и другим актерима који могу да унапреде положај Рома и Ромкиња на тржишту рада. Од посебног је значаја обавеза социјалних радника да пружају подршку родитељима како би њихова деца редовно похађала школу и остваривала призната права (дечји додатак, превоз до школе).

Најзад, унапређење положаја Рома и Ромкиња у систему социјалне заштите и поспешивање њихове друштвене укључености у директној је вези са подацима који се званично не прикупљају, као и редовним праћењем напретка у вези са социјалним укључивањем Рома и Ромкиња, које се такође не врши.

Пуна примена мера предвиђених Законом о социјалној заштити и другим прописима предуслов је остваривања других стратешких мера, јер велики број Рома и Ромкиња живи испод границе сиромаштва која их потпуно искључује из друштвених токова; стога су им потребни подстицај и подршка како би се укључили у образовање, рад и остварили друга права. По својој улози у систему социјална заштита омогућава такву врсту подршке, јер деловањем прожима све стратешке области: образовање; становање; запошљавање и здравствену заштиту. Остваривање ових циљева је могуће кроз обезбеђење материјалне подршке појединцу, односно породици која има потребе за њом, и пружањем услуга социјалне заштите. Мерама социјалне заштите се отклањају последице социјалне искључености. Пружањем услуга социјалне заштите кориснику се помаже да се укључи у друштвене активности, као и да својим радом или активностима допринесе унапређењу сопственог и благаостања своје породице. Такође, услуге социјалне заштите помажу кориснику да се повеже са људима из свог окружења, али и утичу на развој амбијента за подршку и помоћ кориснику у његовом окружењу. Услуге доприносе инклузији корисника, односно помажу кориснику да развије оне облике понашања који унапређују његове односе са другим људима, као и у решавању животних тешкоћа и омогућавају прихватање позитивних друштвених вредности и норми.

Права из социјалне заштите се остварују преко центара за социјални рад, чији стручњаци треба да препознају тешкоће које нека особа има у обављању свакодневних животних активности и управљању својим животом и у складу са том проценом да упуте корисника на коришћење одређене услуге социјалне заштите. Због тога центри за социјални рад треба да оснаже капацитете како би ефикасно пружали услуге лицима ромске националности, али и развијали мере у локалним самоуправама које се односе на остваривање стратешких циљева. Поред центара за социјални рад важан чинилац остваривања права у социјалној заштити су јединице локалне самоуправе које стварају услове за пружање услуга подршке.

Користећи капацитете ових ресурса у систему социјалне заштите, али и надлежног Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, улога социјалне заштите у унапређењу делотворности стратешких мера је да се „осетљивим“ припадницима ромске националне заједнице, односно њиховим породицама:

- повећа доступност права на материјална давања, услуге и програме из самог система социјалне заштите;
- повећа доступност услуга и програма из других система, који се односе на образовање, становање, запошљавање и здравствену заштиту.

Реализација ових циљева се остварује непосредним учешћем носилаца послова социјалне заштите у рад и активности тимова који се у јединицама локалне самоуправе старају о спровођењу Стратегије, као и отварањем центара за социјални рад према корисницима мера и услуга.

Систем услуга социјалне заштите је отворен и има капацитет за прихватање нових услуга и програма, а постојеће услуге и програми намењени су корисницима са различитим карактеристикама и потребама. Могуће је проширити систем услуга и програма социјалне заштите креирањем нових, који одговарају потребама припадника ромске националне заједнице и њиховим породицама. Осмишљавање и спровођење нових услуга засновано је на проактивној улози центара за социјални рад и њиховој сарадњи са носиоцима других јавних политика у локалној заједници.

Локалне самоуправе имају могућност организације службе правне помоћи¹³⁴ ради ефикаснијег решавања наведених потешкоћа, али овај институт није одговарајуће и делотворно постављен у локалној самоуправи и не штити најбоље интересе грађана и грађанки, поготово не оних који

су, попут Рома и Ромкиња, правно потпуно неупућени. Унапређењем сарадње са локалним ромским координаторима и локалним организацијама цивилног друштва које заступају интересе Рома и Ромкиња могло би се ефикасније деловати у локалној заједници како у вези са квалитетнијим остваривањем постојећих услуга, тако и у вези са препознавањем потреба за новим услугама и програмима намењеним Ромима и Ромкињама.

Законом о социјалној заштити прописано је да из буџета јединице локалне самоуправе самофинансирају: дневне услуге у заједници, услуге подршке за самосталан живот (осим услуге становања уз подршку за особе са инвалидитетом), саветодавно-терапијске и социоедукативне услуге, остале услуге социјалне заштите у складу са потребама локалне самоуправе, једнократне помоћи и друге врсте помоћи, програме унапређења социјалне заштите у јединци локалне самоуправе, иновационе услуге и друго. Међутим, локалне самоуправе ретко прате потребе својих грађана и грађанки. Неразвијеност услуга у заједници грађане приморава да користе постојеће, које су често неадекватне и нерационалне, и да на тај начин делимично задовоље потребе. Услуге које би у потпуности одговарале интересима грађана и грађанки који су се нашли у стању социјалне потребе не постоје у већини локалних самоуправа. Посебно креиране мере усмерене на решавање проблема Рома и Ромкиња су ретке.

Потребно је унапредити механизме који омогућавају ромској популацији да се у већем степену укључи у систем социјалне подршке, неопходно је афирмисати породицу као најбољи оквир заштите ове рањиве групе. Породице које се налазе у стању високе угрожености, особе без докумената, без решеног стамбеног питања, прихода, имовине, а при том су вишечлане и вишегенерацијске, могу бити критеријум за ургентну интервенцију. Ургентна интервенција може бити у виду материјалних давања (увећане или једнократне новчане помоћи, помоћи у природи, помоћи у греву у зимском периоду, грађевинском материјалу за побољшање услова становања и друго). Такође, деца, млади, жене, жртве насиља у породици могу бити разлог ургентне интервенције, збрињавања по хитном поступку, покретања одговарајућих судских поступака, проширења капацитета прихватилишта за децу, младе, одрасле и старија лица, оснивања већег броја сигурних кућа, развијања услуга дневних центара и друго.

Неопходно је формулисати и протоколе о сарадњи између носилаца јавних политика социјалног укључивања Рома и Ромкиња на националном нивоу како би била успешно настављена сарадња центара за социјални рад и Националне службе за запошљавање у вези са давањем интегрисаних социјалних услуга према радно способним Ромима и Ромкињама, корисницима новчане социјалне помоћи, подстиче њихово запошљавање, као и сарадња центара за социјални рад и полицијских станица која би резултирала лакшим и бржим поступком пријаве пребивалишта Рома и Ромкиња на основу члана 11. став 2. Закона о пребивалишту и боравишту (пријава пребивалиште на адреси центра за социјални рад.

У складу са чланом 11. наведеног закона грађанин Републике Србије може пријавити пребивалиште по основу права својине на стану, уговора о закупу или другом правном основу. Уколико грађанин не може да пријави пребивалиште по неком од наведених основа, надлежни орган му решењем утврђује пребивалиште на адреси:

- 1) његовог сталног становања, ако су испуњени други услови прописаним законом;
- 2) пребивалишта његовог супружника или ванбрачног партнера;
- 3) пребивалишта његових родитеља;
- 4) установе у којој је трајно смештен или центра за социјални рад на чијем се подручју налази, уз пријаву грађана тој установи, односно центру да ће његова адреса бити на адреси установе, односно центра.

Према Упутству за поступање Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања од 19. јуна 2013. године, центар за социјални рад, након пријема попуњеног обрасца од стране надлежног органа унутрашњих послова, по службеној дужности покреће поступак давања сагласности. Службено лице органа старатељства је дужно да такав образац без одлагања овери својим потписом и службеним печатом и исти врати органу унутрашњих послова код кога се врши пријава пребивалишта.

Треба поменути да центри за социјални рад воде евиденцију о етничком/националном пореклу корисника, али искуства указују на то изјашњавање корисника и по националној припадности није довољан показатељ тачног броја и структуре корисника, с обзиром на то да је изјашњавање добровољно те и даље остаје проблем недовољно прецизног увида у потребе корисника ромске националности. Међутим, имајући у виду препознатљивост Рома и Ромкиња у смислу њиховог неповољног социјално-економског положаја, на тим основама требало би осмислити одговарајуће програме, а на основу њих центри би развијали услуге за задовољење потреба ове маргинализоване корисничке групе.

Поред недовољног броја стручних радника у центрима и потребе за већим бројем запослених у социјалној заштити неопходна је и њихова сензибилизација за проблеме са којима се суочава ромска национална мањина, као и додатне обуке и едукација за рад са осетљивим групама, овладавање вештинама преговарања, заступања, специјализоване обуке за рад под притиском и у стресним ситуацијама. Такође, неопходно је увести обуку о антидискриминацији ради подизања свести запослених о проблемима ромске националне мањине и донети правилник о поступању у случају дискриминације.

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања би требало да континуирано спроводи праћење рада центара за социјални рад и благовремено предузима одговарајуће мере, пружа помоћ у раду и указује на пропусте. Све ове мере у корелацији са афирмативним акцијама у другим јавним политикама допринеле би унапређењу положаја Рома и Ромкиња.

Тренутно Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, ради на Нацрту закона о изменама и допунама Закона о социјалној заштити, Нацрту стратегије социјалне заштите у Републици Србији 2021–2026. године, Предлогу стратегије деинституционализације и развоја услуга социјалне заштите у заједници за период од 2021–2026. године, Предлогу акционог плана за период од 2021. до 2023. године, за спровођење Стратегије за спречавање и борбу против родно заснованог насиља према женама и насиља у породици за период од 2021. до 2025. године, Предлогу уредбе о измени Уредбе о наменским трансферима у социјалној заштити и др.

130 *Анализа поступака накнадног уписа у матичне евиденције, PRAXIS, 2015.*

131 *„Службени гласник РС”, број 112/14.*

132 *Истраживање Центра за социјалну политику и ГИЗ „Механизми за укључивање у формалном тржиште рада корисника новчане социјалне помоћи”, Доступно на: <https://www.giz.de/en/downloads/giz-sr-istrazivanje-o-mehanizmima-za-ukljucivanje-u-formalno.pdf>, посећено 16. новембра 2021. године.*

133 *Иницијатива А11 <https://www.a11initiative.org/prva-godina-primene-pokazala-da-zakon-o-besplatnoj-pravnoj-pomoci-onemogucava-jednak-pristup-pravdi-za-najugrozenije/> и Праксис http://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/IZVESTAJ_ZAKON_O_BESPLATNOJ_PRAVNOJ_POMOCI_PRVA_GODINA.pdf*

134 *Закон о локалној самоуправи, „Службени гласник РС”, бр. 129/07, 83/14, 101/16, 47/18 и 111/21, II Јединица локалне самоуправе, став 2.1.1, члан 20, тачка 31.*

5. ДЕФИНИСАЊЕ ЖЕЉЕНЕ ПРОМЕНЕ

5.1. ВИЗИЈА

У Републици Србији је 2011. године пописано 147.604 Рома и Ромкиња, од којих је 75.042 мушкараца, а 72.562 жена. Број Рома и Ромкиња чини 2,1% становништва на територији Републике Србије¹³⁵ без Аутономне покрајине Косово и Метохија, што је број који је референтан за планирање стратешких мера¹³⁶, иако процене различитих организација указују на то да је број Рома и Ромкиња који живе у Републици Србији далеко већи. Притом, ова популација је растућа (индекс раста 136.4) и релативно „млада” у односу на општу популацију, односно има велики удео младих.

Према методолошки верификованим извештајима и показатељима, већина Рома и Ромкиња се суочава са друштвеном искљученошћу и сиромаштвом и изложена је отвореној, а још чешће прикривеној дискриминацији¹³⁷.

Визија Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2022 до 2030. године се фокусира на укореењу неједнакост са којом се суочавају Роми и Ромкиње у друштву и поред одређеног напретка који је до сада постигнут претходним Стратегијама. Стратегија својом визијом стреми да потпуно искорени неједнакост и преокрене ово стање у потпуно супротно. Према томе, визија Стратегије је:

Република Србија је друштво у коме Роми и Ромкиње остварују сва људска права без дискриминације.

Оваком визијом се истиче значај поштовања људских права која су гарантована за све људе у Републици Србији, укључујући Роми и Ромкиње. Визија се базира на приступу заснованом на људским правима, који представља целовити приступ у одговору на негативне друштвене појаве каква је дискриминација. Такође, друштво без дискриминације подразумева да су Роми и остало становништво равноправни у сваком аспекту живота. Према томе, ова Стратегија није усмерена само на Роми и побољшања положаја Рома, него на цело друштво које би требало да се мења на начин да укључи Роми као равноправне и једнаке људе.

135 *Попис становништва, домаћинства и станова 2011, Књига 1: Национална припадност, Републички завод за статистику, Београд, 2012.*

136 *О броју и просторној распрострањености Рома и Ромкиња требало би говорити са опрезом. У односу на претходне пописе Роми бележе позитиван раст становништва (на Попису становништва 1991. године било је 140.237 Рома и Ромкиња, док је на Попису становништва из 2002. године било пописано 108.193). Међутим, тај раст није одређен*

искључиво природним прираштајем, већ и различитом пописном методологијом, али и повећањем интерно расељених лица ромске националности са Аутономне покрајине Косово и Метохија. Због тога би требало имати у виду и то да се процене броја Рома у Републици Србији крећу од 247.591 (Горан Башић, Божидар Јакшић, „Уметност преживљавања – где и како живе Роми у Србији“, ИФДТ, Београд, 2005) до 600.000 (Ана Поповић, Јелена Станковић, Економски факултет Универзитета у Нишу, 2013. (<http://www.eknfak.ni.ac.rs/dl/FINALLY/Nacionalni-izvestaj-Srbija.pdf>), као и проблеме етничке мимикрије и статистичког занемаривања стварног броја Рома и Ромкиња (Estimates and official numbers of Roma in Europe, Council of Europe www.coe.int/en/web/portal/roma).

137 United Nations, Economic and Social Council, Concluding observations on the second periodic report of Serbia (E/C.12/SRB/CO/2), 2014.

6. ОПШТИ ЦИЉ

По узору на ЕУ Оквир за Роме, Општи циљ Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња за период од 2022 до 2030. године је:

Унапређење квалитета живота Рома и Ромкиња у Републици Србији, уз уважавање људских и мањинских права, елиминисање дискриминације и циганизма као облика расизма, и постизање веће социјалне укључености у свим сегментима друштва.

Имајући у виду да Стратешки оквир ЕУ за једнакост, инклузију и учешће Рома за период 2020–2030¹³⁸ као хоризонтални свепрожимајући циљ, наводи инклузију, односно смањење сиромаштва и социјалне искључености и затварање социо-економског јаза између Рома и опште популације, ова тема је интегрисана у Општем циљу Стратегије.

Постизање општег циља Стратегије је подељен по приоритетним областима:

- Борба против циганизма као облика расизма, и дискриминације
- Сиромаштво и социјална искљученост
- Партиципација
- Образовање
- Запошљавање
- Здравље
- Становање
- Социјална заштита

За сваку од наведених области, урађена је детаљна анализа стања у односу на расположиве податке и кратак преглед досадашњих постигнућа, утврђени су посебни циљеви и описане су стратешке мере. Такође, дати су показатељи, показатељи постигнућа са дефинисаним базним вредностима и циљаним вредностима где год је то било могуће.

Показатељи за Општи циљ:

- Очекиван животни век Рома и Ромкиња

Почетна вредност: 62,2 година, Циљана вредност: 65 година (РЗС, ИЗЈЗ)

- Процент ромских домаћинстава који живи у условима изражене материјалне депривације (3 или више фактора материјалне депривације)

Почетна вредност: 2019: 83% (РЗС, МИКС 6), Циљана вредност: 2030: 70% (РЗС)

138 Доступно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0620&qid=1615293880380>

7. ПОСЕБНИ ЦИЉЕВИ И МЕРЕ

Стратегија има седам посебних циљева у кључним областима који доприносе остваривању општег циља, а то су:

Посебни циљ 1: Смањен ниво дискриминације и циганизма као облика расизма према ромској националној мањини.

Мера 1.1. Унапређење правног и институционалног оквира и његова пуна примена у превенцији и заштити од циганизма као посебног облика расизма, и дискриминације.

Мера 1.2. Оснаживање Рома и Ромкиња за приступ правима и очување идентитета

Мера 1.3 Подизање свести јавности, а нарочито јавних служби о значају борбе против циганизма као посебног облика расизма, и дискриминације.

Посебни циљ 2: Унапређена партиципација Рома и Ромкиња у свим друштвеним процесима.

Мера 2.1. Подстицање учешћа Рома, нарочито жена и младих, у друштвеном, културном и политичком животу.

Мера 2.2. Јачање капацитета и сарадње у оквиру цивилног друштва.

Посебни циљ 3: Развијен образовни систем као инклузивна, интеркултурална, недискриминаторна и безбедна средина за децу ромске националности и сву другу децу, обезбеђивањем пуне укључености у предшколско, основно, средње и високо образовање, и пружање подршке функционалном образовању одраслих Рома и Ромкиња, уз повећање делотворности и ефикасности механизма за борбу против дискриминације и циганизма као облика расизма.

Мера 3.1. Подршка потпуном развоју деце ромске националности из депривираних средина реализацијом програма за родитеље и децу узраста до три године у породици, заједници и предшколској установи, као и доступност предшколских програма за децу узраста 3–5,5 година (целодневни, полудневни).

Мера 3.2. Смањење образовног јаза потпуним обухватом деце ромске националности узраста 5,5–6,5 година Припремним предшколским програмом (у целодневном или полудневном трајању).

Мера 3.3. Повећати обухват ученика припадника ромске националне мањине обавезним основним образовањем спровођењем постојећих прописа о упису у основну школу и доследно спречавање неоправданог уписа у специјално основно образовање посебно за децу која живе у ромским насељима и условима сиромаштва.

Мера 3.4. Повећање компетенција ученика и одраслих припадника ромске националне мањине за улазак у свет рада и високо образовање применом афирмативних мера у средњем и високом образовању и смањење осипања из система образовања.

Посебни циљ 4: Повећан приступ Рома и Ромкиња квалитетном и одрживом запошљавању.

Мера 4.1. Увођење и примена афирмативних мера за запошљавање Рома и Ромкиња у јавном сектору.

Мера 4.2. Креирање нових и доследна примена постојећих програма запошљавања Рома и Ромкиња.

Мера 4.3. Потпуна и одржива институционализација локалних механизма за инклузију Рома .

Мера 4.4. Борба против циганизма, као облика расизма и дискриминације у запошљавању.

Мера 4.5. Легализација рада Рома и Ромкиња у неформалној сфери, посебно сакупљача.

Посебни циљ 5: Унапређено здравље Рома и Ромкиња уз једнак приступ квалитетним здравственим услугама и омогућено пуно остваривање права на здравље без дискриминације, нарочито у кризним ситуацијама, у здравственом систему Републике Србије.

Мера 5.1. Ширење и развијање јавно-здравствених програма.

Мера 5.2. Развијање и спровођење информативно-едукативних програма намењених Ромима и Ромкињама, већинском становништву и ангажованим у здравственом систему.

Мера 5.3. Решавање радно правног статуса медијаторки, као и повећање броја запослених Рома и Ромкиња у здравственом систему.

Мера 5.4. Учинити доступним услуге здравственог система и здравствене заштите Ромима и Ромкињама, без дискриминације, ради смањења неједнакости у здрављу.

Посебни циљ 6: Побољшани услови становања за становништво ромске националности.

Мера 6.1. Озакоњење објеката који задовољавају основне услове животног стандарда.

Мера 6.2. Унапређење подстандардних објеката како би задовољавали основне услове животног стандарда.

Мера 6.3. Опремање подстандардних ромских насеља комуналном инфраструктуром.

Мера 6.4. Решавање стамбених потреба бескућника, интерно-расељених лица и особа ромске националности које морају бити расељене.

Посебни циљ 7: Побољшан приступ Рома и Ромкиња правима и услугама у социјалној заштити.

Мера 7.1. Јачање улоге и капацитета јавног сектора за развој и примену социјалних политика, права и услуга које одговарају на потребе појединаца и породица.

Мера 7.2. Повећање информисаности и Рома и Ромкиња о могућностима остваривања права и услуга из области социјалне заштите и остваривање права и услуга.

Мера 7.3. Унапређење система реинтеграције и социјалног укључивања повратника, међу којима је велики број Рома и Ромкиња, по основу Споразума о реадмисији.

8. МЕРЕ

Посебни циљ 1:
Смањен ниво дискриминације и циганизма као облика расизма према ромској националној мањини.

За постизање посебног циља 1 неопходно је успоставити законски и институционални оквир који ће снажније утицати на сузбијање циганизма и дискриминације према Ромима и Ромкињама, оснажити Роме и Ромкиње у смислу јачања њиховог идентитета и приступа правима, као и освестити остало становништво, а нарочито јавне службе о значају борбе против циганизма као посебног облика расизма, и дискриминације. С обзиром на то, мере за остваривање посебног циља су груписане на следећи начин, а у табелама испод су дефинисани показатељи учинка за сваку меру, као и почетна вредност и базна година и циљана вредност 2030. године.

Показатељи за постизање Посебног циља 1 су:

– Процент Рома и Ромкиња који каже да се суочава са дискриминацијом, говором мржње и претњама које нису истражене и санкционисане

Полазна вредност 2020: 40%, Циљана вредност: 2030: 10% (*Заштитник грађана)

– Процент Рома и Ромкиња који сматра да има лично искуство дискриминације

Полазна вредност: 2020: 26% (*Повереник за заштиту равноправности¹³⁹), Циљана вредност: 2030: 13% (*Повереник за заштиту равноправности)

– Удео општег становништва којем није пријатно имати Роме за комшије

Полазна вредност: 2019: 19% (*Повереник за заштиту равноправности¹⁴⁰), Циљана вредност: 2030: мање од 10%

Мера 1.1. Унапређење правног и институционалног оквира и његова пуна примена у превенцији и заштити од циганизма као посебног облика расизма, и дискриминације.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог

Потребно је оснажити владине структуре за заштиту од дискриминације, те успоставити специфична тела за заштиту Рома и Ромкиња од дискриминације у оквиру формалних тела за недискриминацију, која ће водити случајеве по притужбама Рома и Ромкиња, обезбеђивати правну помоћ наводним жртвама и утврђивати шаблоне дискриминације, укључујући и институционалну и сакривену дискриминацију.

Показатељи учинка за меру 1.1.	Почетна вредност и базна година	Циљана вредност 2030. године
Закон препознаје и санкционише циганизам као облик расизма	2021: Не	2023: Да
Број новоуспостављених одељења за борбу против циганизма и дискриминације према Ромима и Ромкињама у оквиру јавних институција и тела	2021: 0	2022/2023: 1 2024–2030: 2
Број притужби због дискриминације припадника/ца ромске националне мањине	2020: 94 * Редован годишњи извештај Повереника за заштиту равноправност за 2020. годину	2022/2023: 100 на нивоу године 2024–2030: 150 на годину дана
Број (наводних) жртава које су добиле бесплатну правну помоћ	1.10.2019 – октобар 2020: 3340 *Извештај о реализацији оперативних закључака за период 2019–2021. године	2022/2023: 4000 у 2030: 6000

Мера 1.2. Оснаживање Рома и Ромкиња за приступ правима и очување идентитета

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог, Национални савет ромске националне мањине Републике Србије.

Овом мером потребно је ојачати капацитете Рома и Ромкиња кроз културне, информативне и едукативне активности којима ће се повећати информисаност о правима и приступ правима и услугама пре свега јавног сектора, и јачати културни и национални идентитет и самосвест Рома и Ромкиња. У овом процесу препознавање значајних Рома и Ромкиња у области културне делатности и уметности је веома важно. Такође, ради очувања културног идентитета и културне баштине, потребно је основати установе културе, по узору на постојеће установе других националних мањина (заводи, домови културе, итд.). С обзиром на то да је већ констатовано да потенцијал културе Рома и Ромкиња, као дела европске и српске културе треба у постојећим правним и институционалним условима искористити као средство за превазилажење предрасуда према Ромима и Ромкињама, коришћење постојећих капацитета и могућности је такође значајан правац у ком је потребно планирати активности ради очувања и промоције ромске културе као саставног дела културне сцене Републике Србије. У том смислу је добро испитати могућности члана 12 Закона о заштити права и слобода националних мањина, који наводи: „Музеји, архиви и заводи за заштиту споменика културе чији је оснивач Република, аутономне покрајине или јединице локалне самоуправе обезбедиће представљање и заштиту културног и историјског наслеђа од посебног значаја за националне мањине на територији за коју су надлежни. У одлучивању о начину представљања културног и историјског наслеђа за које је у складу са одредбама посебног закона утврђено да је од посебног значаја за националне мањине учествују и представници њихових националних савета. Установе културе чији је оснивач јединица локалне самоуправе која се у смислу закона којим се уређује локална самоуправа сматра национално мешовитом јединицом локалне самоуправе, својим програмима рада обезбедиће садржаје, мере, активности или манифестације којима се чува и промовише културни идентитет и традиција националних мањина традиционално настањених на њеној територији.”

Деловање медија који имају садржаје на ромском језику је изузетно значајно ради остваривања ове мере те је у том смислу потребно пружити подршку овим медијима, али и радити на подстицању свих медија да развијају афирмативан однос према Ромима и Ромкињама и развијају програме на ромском језику у срединама где живи значајан проценат припадника ромске националне заједнице. На тај начин ће Роми и Ромкиње добити бољи приступ правима и јавним услугама, а такође ће бити много боље информисани о својим правима. Систем бесплатне правне помоћи ће се укључити и у овај програм ради пружања подршке у приступу правди у другим областима.

Показатељи учинка за меру 1.2.	Почетна вредност и базна година	Циљана вредност 2030. године
Број Установа културе за Роме и Ромкиње ¹⁴¹	2021: 1 (*РКЦ Ниш)	(2030): 3

Број пројеката/програма установа културе, чији је оснивач национално мешовита јединица локалне самоуправе, а на чијој територији живи репрезентативан број Рома, којима се чува и промовише културни идентитет и традиција ромске националне мањине	Биће утврђено	Најмање 50 на годишњем нивоу
Дефинисана листа истакнутих ромских уметника и културних делатника, која се периодично ажурира.	Биће утврђено	Најмање 100 на годишњем нивоу
Број медија са претежним садржајем релевантним за Роме и Ромкиње или на ромском језику	2020: 26 медија који имају садржаје на ромском језику *Медији на језицима националних мањина, ОЕБС Мисија у Србији, 2020	2030: 50 медија који имају садржаје на ромском језику
Број програма и пројеката којима су Роми и Ромкиње информисани и едуковани на тему приступа правима и очувања идентитета	Биће утврђено *ОЦД, ЈЛС	2030: Најмање 10 годишње
Број подржаних пројеката/програма којима се на афирмативан начин представља култура и традиција Рома и који доприносе борби против циганизма и дискриминације.	Биће утврђено *ОЦД, ЈЛС	2030: Најмање 10 годишње

Мера 1.3. Подизање свести јавности, а нарочито јавних служби о значају борбе против циганизма као посебног облика расизма, и дискриминације.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог, Национална академија за јавну управу

Трећа мера у оквиру Посебног циља 1 јесте деловање на јавне службе и ширу заједницу. Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог ће управљати овом мером која је усмерена на укупно становништво у Републици Србији. Циљ је да се ради на сузбијању предрасуда и стереотипа код опште популације у Републици Србији, утицају на садржаје у медијима, како на смањење негативних, тако и на повећање афирмативних наратива, подизању свести о различитости и толеранцији, подршку сусрета различитих заједница, као и на сузбијању говора мржње путем јавне осуде. Министарство ће у сарадњи са Националном академијом за јавну управу¹⁴² развити програм обуке за јавне службенике у области борбе против циганизма и дискриминације према Ромима и Ромкињама и радиће са јавним институцијама на успостављању прописа и мера за одговор на циганизам и дискриминацију. Министарство ће радити на утврђивању историјских чињеница, подржаће истраживања о Ромима и Ромкињама и радиће на објављивању важних података. У оквиру овог програма је планиран и рад на координацији и праћењу Стратегије.

Показатељи учинка за меру 1.3.	Почетна вредност и базна година	Циљана вредност 2030. године
Број људи (општа популација) који су на било који начин били укључени у активности за сузбијање предрасуда	Биће утврђена	2030: Најмање 2%
Број подржаних медијских садржаја на промоцију толеранције и идентитета Рома	Биће утврђена	2030: Најмање 100 на годишњем нивоу
Број јавних осуда говора мржње према Ромима	Биће утврђена	2030: Најмање 20 на годишњем нивоу
Број обучених јавних службеника на тему заштите од дискриминације и циганизма као специфичног облика расизма	2021: 0	2022–2023: 200 2024–2030: 1000

Број институција са прописима и мерама против циганизма као облика расизма	Биће утврђена	2030: Сва министарства и ЈЛС
Број акредитованих програма обуке за јавне службенике код Националне академије за јавну управу а који су усмерени на развијање свести и сузбијање циганизма и дискриминације према Ромима	Биће утврђена	2022–2030: Најмање 5
Посебни циљ 2:		
Унапређена партиципација Рома и Ромкиња у свим друштвеним процесима.		

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог

За постизање посебног циља 2 неопходно је кроз имплементацију Стратегије радити на подстицању учешћа Рома и Ромкиња, а нарочито жена и младих у друштвеном, културном и политичком животу. Такође, посебан циљ 2 биће достигнут јачањем капацитета и сарадње у оквиру цивилног друштва. Кроз ову меру, обезбедиће се и да се Роми и Ромкиња, укључе у јавне политике кроз њихово активно учешће у креирању и праћењу законских докумената и докумената јавних политика. Један од битних начина јесте и подстицање умрежавања и укључивања организација цивилног друштва које воде Роми и Ромкиње у рад националних платформи за сарадњу у оквиру цивилног сектора али и на линији цивилни сектор–држава. С обзиром на то, мере за остваривање посебног циља 2 су груписане на следећи начин, а у табелама испод су дефинисани показатељи учинка за сваку меру, као и почетна вредност и базна година и циљана вредност 2030. године.

Показатељи за постизање посебног циља 2:

– Процент Рома и Ромкиња који су изјавили да су учествовали на изборима

Почетна вредност: биће утврђена, Циљана вредност: 2030: биће утврђена (РИК, НСРНМ)

– Број активних организација цивилног друштва које воде Роми и Ромкиње

Почетна вредност: биће утврђена¹⁴³, Циљана вредност: 2030: 300 (АПР)

Мера 2.1. Подстицање учешћа Рома, нарочито жена и младих, у друштвеном, културном и политичком животу

Учешће Рома и Ромкиња у друштвеном, културном и политичком животу биће подстицано како на индивидуалном нивоу кроз различите активности информисања, едукације и оснаживања тако и кроз деловање цивилног сектора и подршку цивилном сектору како би се даље оснаживале организације цивилног друштва и унапредио друштвени дијалог у области социјалног укључивања Рома и Ромкиња. Кад је у питању учешће у процесима политика, Роми и Ромкиње треба да се информишу и едукују о правима у области политичке партиципације и о начинима на које могу да учествују како би доносили информисане одлуке, повећали своју укљученост у процесе политика и тако има дали већи легитимитет. Посебно ће се водити рачуна о родној перспективи и оснаживању жена у оквиру ове мере.

Показатељи за меру 2.1.	Почетна вредност и базна година	Циљана вредност 2030. године
Број организација цивилног друштва које воде Роми и Ромкиње, који активно учествују у платформи цивилног друштва МЉМПДД	Биће утврђена	2022–2023: Најмање 20 2024–2030: најмање 10 на годишњем нивоу
Заступљеност мушкараца и жена ромске националности у телима политичког одлучивања на локалном, покрајинском и националном нивоу	Биће утврђена *Подаци ЈЛС и органа и институција на националном и покрајинском нивоу	2030: 2,1% (најмање 30% жена)
Број локалних савета за међунационалне односе у чији рад су укључени припадници ромске националне мањине	Биће утврђена	2025: Све ЈЛС које испуњавају услов предвиђен Законом о локалној самоуправи, а на основу података из Пописа 2021

Број јединица локалне самоуправе у којима су активни мобилни тимови за инклузију Рома и Ромкиња	2020: 50 *База података за праћење мера за инклузију Рома и Ромкиња, 2020. година	2030: 100
Број младих Рома и Ромкиња који учествују у различитим активностима	Биће утврђена	2030: Најмање 2%
Број пројеката у области културе Рома које реализују организације цивилног друштва	Биће утврђена	2030: Најмање 10 годишње
Број пројеката/програма у области културе Рома усмерених ка женама, деци и младима.	Биће утврђена	2030: Најмање 10 годишње

Мера 2.2. Јачање капацитета и сарадње у оквиру цивилног друштва

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог

Потребно је промовисати улогу организација цивилног друштва, нарочито оних које воде Роми и Ромкиње, као важну у оснаживању ромске националне заједнице и повећању легитимности и праведности политика које директно или индиректно утичу на живот Рома и Ромкиња. Повећање учешћа ОЦД у процесима креирања и спровођења јавних политика је од кључног значаја, поред услуга које пружају својим корисницима.

Показатељи за меру 2.2.	Почетна вредност и базна година	Циљана вредност 2030. године
Број организација цивилног друштва које воде Роми и Ромкиње	Биће утврђено	2030: 20% више у односу на 2021.
Број законских докумената и докумената јавних политика у чијем креирању и праћењу активно учествују организација цивилног друштва које воде Роми и Ромкиње	Биће утврђено *Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог	2022–2030: Сви законски и документи јавних политика који се тичу Рома и Ромкиња, посредно или непосредно
Посебни циљ 3:		
Развијен образовни систем као инклузивна, интеркултурална, недискриминаторна и безбедна средина за децу ромске националности и сву другу децу, обезбеђивањем пуне укључености у предшколско, основно, средње и високо образовање, и пружање подршке функционалном образовању одраслих Рома и Ромкиња, уз повећање делотворности и ефикасности механизма за борбу против дискриминације и циганизма као облика расизма.		

За постизање Посебног циља 3 неопходно је кроз имплементацију Стратегије реализовати мере које се односе на подршку потпуном развоју деце ромске националности из депривираних средина, реализацијом програма за родитеље и децу узраста до три године у породици, заједници и предшколској установи, учинити доступним предшколске програме за децу узраста 3–5,5 година кроз организацију целодневног и полудневног боравка. Затим ће се реализовати активности које ће допринети да се оствари мера која се односи на смањење образовног јаза потпуним обухватом деце ромске националности узраста 5,5–6,5 година ППП. Такође, Посебан циљ 3 ће се реализовати кроз мере које обухватају активности које ће допринети да се повећа обухват ученика припадника ромске националне мањине обавезним основним образовањем спровођењем постојећих прописа о упису у основну школу и доследно спречавање неоправданог уписа у специјално основно образовање посебно за децу која живе у ромским насељима и условима сиромаштва. Активности које ће допринети повећању компетенција ученика и одраслих за улазак у свет рада и високо образовање применом афирмативних мера у средњем и високом образовању, и смањење стопе осипања из система образовања, ће се реализовати у оквиру посебног мере 3.4. Посебног циља 3.

С обзиром на то, мере за остваривање посебног циља 3 су груписане на следећи начин, а у табелама испод су дефинисани показатељи учинка за сваку меру, као и почетна вредност и базна година и циљана вредност 2030. године.

Показатељи за остварење Посебног циља 3:

– Стопа уписа у основне школе код Рома и Ромкиња

Почетна вредност: 2019: 85,4% (РЗС, МИКС 6) Циљана вредност: 2030: 100% (РЗС)

– Стопа преласка у средњу школу код Рома и Ромкиња

Почетна вредност: 2019: 52,6% (РЗС, МИКС 6) Циљана вредност: 2030: 80% (РЗС)

– Стопа завршавања вишег и високог образовања

Почетна вредност: 2017: 2% (Регионално истраживање о положају Рома и Ромкиња на Западном Балкану, Програм Уједињених нација за развој (UNDP) и Светска банка) Циљана вредност: 2030: 4% (РЗС и МПНТР)

– Учешће одраслих Рома и Ромкиња у образовању и обукама.

Почетна вредност: 2017: 73% у систему (Регионално истраживање о положају Рома и Ромкиња на Западном Балкану, Програм Уједињених нација за развој (UNDP) и Светска банка) Циљана вредност: 2030: 90% у систему (НСРНМ).

Важно је напоменути да, као и у другим областима, родитељи нису у обавези да се изјашњавају о својој националној припадности, а сходно томе, ни установе образовања и васпитања не прикупљају податке према националној припадности. Закон о основама система образовања и васпитања – ЗОСОВ („Службени гласник РС”, бр. 88/17, 27/18 – др. закон, 10/19, 27/18 – др. закон и 6/20), чл. 175. и 176. је уредио успостављање јединственог информационог система просвете (ЈИСП), као и увођење јединственог образовног броја (ЈОБ) који прати његовог носиоца кроз све нивое формалног образовања и васпитања и представља кључ за повезивање свих података о детету, ученику и одраслом у ЈИСП-у. Овај механизам ће омогућити праћење детета у систему, али и ефекте мера подршке. Успостављањем ЈИСП-а значајно ће се унапредити систем праћења образовних постигнућа. Укљученост ромских ученика у систем образовања процењујемо или на основу удела ромског становништва или претпоставке на основу социо-културалних карактеристика породица. Део података добијамо и праћењем примене афирмативних мера при упису у средње школе и високошколске установе чији оснивач је Република Србија, као и доделом стипендија за ученике ромске националности.

Мера 3.1. Подршка потпуном развоју деце ромске националности из депривираних средина реализацијом програма за родитеље и децу узраста до три године у породици, заједници и предшколској установи, као и доступност предшколских програма за децу узраста 3–5,5 година (целодневни, полудневни).

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

Овом мером ће се подстицати националне и локалне институције укључујући ЈЛС да усмере своје напоре на повећање обухвата деце ромске националности програмима раног образовања и васпитања кроз подршку детету и породици, а пре свега на повећање укључивања у формални систем предшколског васпитања и образовања у што ранијем узрасту.

Показатељи за меру 3.1.	Почетна вредност и базна година	Циљана вредност 2030. године
Процент деце ромске националности старости 36–59 месеци која похађају образовање у раном детињству	2019: 7,4% *МИЦС6, 2019, РЗС и УНИЦЕФ	2030: 60,6%
Број локалних самоуправа у којима се континуирано реализују програми за родитеље и децу узраста до три године у породици, заједници и предшколској установи	2021: биће утврђена *Министарство просвете, науке и технолошког развоја, ЕЦЕЦ пројекат	2022–2030: Најмање 80
Обухват породица из ромске националне заједнице подршком кроз програме за родитеље и децу узраста до три године у породици, заједници и предшколској установи	2021: биће утврђена *Министарство просвете, науке и технолошког развоја, ЕЦЕЦ пројекат	2022–2030: Најмање 70%

Мера 3.2. Смањење образовног јаза потпуним обухватом деце ромске националности узраста 5,5–6,5 година Припремним предшколским програмом (у целодневном или полудневном трајању).

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

За остваривање ове мере одговорност носи МПНТР пре свега, али као партнери ЈЛС и ОЦД, као и друге локалне и националне институције које кроз међусекторску координирану сарадњу треба да обезбеде услове за потпуни обухват деце ромске националности обавезним припремним предшколским програмом.

Показатељи за меру 3.2.	Почетна вредност и базна година	Циљана вредност 2030. године
Процент деце ромске националности који похађа Припремни предшколски програм ППП	2019: 80% *МИЦС6, 2019, РЗС и УНИЦЕФ	2030: 100%

Мера 3.3: Повећати обухват ученика припадника ромске националне мањине обавезним основним образовањем спровођењем постојећих прописа о упису у основну школу и доследно спречавање неоправданог уписа у специјално основно образовање посебно за децу која живе у ромским насељима и условима сиромаштва.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство просвете, науке и технолошког развоја

За остваривање ове мере одговорност носи МПНТР пре свега, али као партнери ЈЛС и ОЦД, као и друге локалне и националне институције које кроз међусекторску координирану сарадњу треба да обезбеде услове за потпуни обухват деце ромске националности обавезним основним образовањем. Поред тога, радиће се на сузбијању праксе неоправданог уписа деце ромске националности у школе за образовање деце са сметњама у развоју до нивоа који оквирно одговара процентуалној заступљености деце ромске националности у укупној популацији деце одговарајућег узраста.

Показатељи за меру 3.3.	Полазна вредност	Циљана вредност
Процент деце ромске националности који уписује ОШ	2019: 85,4% *МИЦС6, 2019, РЗС и УНИЦЕФ	2030: 100%
Бруто стопа уписа деце ромске националности у 8. разред основне школе	2019: 62% *МИЦС6, 2019, РЗС и УНИЦЕФ	2030: 100%
Стопа завршавања основне школе	2019: 64% *МИЦС6, 2019, РЗС и УНИЦЕФ	2030: 100%
Смањење осипања из система образовања на годишњем нивоу	2019: 7% *МИЦС6, 2019, РЗС и УНИЦЕФ	2022–2030: 7% на годишњем нивоу
Заступљеност ученика и ученица ромске националности у школама за образовање деце са сметњама у развоју	2016: 18% *ИПСОС, МПНТР, УНИЦЕФ, 2016	2030: 2,1%

Мера 3.4: Повећање компетенција ученика и одраслих припадника ромске националне мањине за улазак у свет рада и високо образовање применом афирмативних мера у средњем и високом образовању и смањење осипања из система образовања.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

Примена афирмативних мера је од изузетног значаја како би се повећала проходност ученика и ученица ромске националности, и одраслих Рома и Ромкиња кроз образовни систем све до високог образовања и тиме повећала њихова конкурентност на тржишту рада. Ова мера је директно повезана и са посебним циљем у области запошљавања и зато ће бити потребна координација и активности и праћења података о имплементацији активности. Активности на смањењу осипања из образовног система је потребно интензивирати, нарочито на локалном нивоу кроз подршку локалним механизмима за подршку у образовном систему. Кроз програме обука и стицања професионалних компетенција, између осталог, смањиће се и проценат Рома и Ромкиња који нису укључени у систем образовања, запошљавања и обука.

Показатељи за меру 3.4.	Почетна вредност и базна година	Циљана вредност 2030. године
Стопа преласка у средњу школу за ученике и ученице ромске националности	2019: 52,6% *MICS6, 2019, РЗС и УНИЦЕФ	2030: 80%
Процент девојчица и дечака ромске националности који похађа средње образовање	2019: 27% (девојчице) 30% (дечаци) *МИЦС6, 2019, РЗС и УНИЦЕФ	2030: 50% девојчице) 60% (дечаци)
Стопа завршавања средње школе	2019: 61% *MICS6, 2019, РЗС и УНИЦЕФ	2030: 98%
Стопа преласка ученика и ученица ромске националности на високошколске институције	2016: 2% *МПНТР	2030: 15%
Стопа завршавања вишег и високог образовања	2017: 2% *Регионално истраживање о положају Рома и Ромкиња на Западном Балкану, Програм Уједињених нација за развој (UNDP) и Светска банка	2030: 4%
Процент Рома и Ромкиња који нису у систему образовања, обуке или запошљавања	2017: 27% *Регионално истраживање о положају Рома и Ромкиња на Западном Балкану, Програм Уједињених нација за развој (UNDP) и Светска банка	2030: 10%

Посебни циљ 4: Повећан приступ Рома и Ромкиња квалитетном и одрживом запошљавању.

За постизање Посебног циља 4 неопходно је кроз имплементацију стратегије реализовати мере које се односе на повећање стопе запослености Рома и Ромкиња до минималних 25%, у складу са Познањском декларацијом. Такође, потребно је подстаћи запошљавање Рома и Ромкиња у јавном сектору тако да се достигне да заступљеност Рома и Ромкиња запослених у јавном сектору буде пропорционална процентуалној заступљености Рома и Ромкиња у укупном становништву. Врло су значајне активности које ће се реализовати у оквиру мере 4.3. које се односе на потпуну и одрживу институционализацију локалних механизма за инклузију Рома (координатори за питања Рома, медијаторке, педагошки асистенти, мобилни тимови за социјално укључивање Рома и Ромкиња и др.). Ова област ће обухватити и активности које се односе на борбу против циганизма, као облика расизма и дискриминације, како би се обучили запослених у јавном и приватном сектору и сензибилисали и смањила дискриминација у запошљавања припадника ромске националне мањине. Показатељи за постизање Посебног циља 4 су:

– Стопе запослености Рома и Ромкиња

Почетна вредност: 2017. 21% *Регионално истраживање о положају Рома и Ромкиња на Западном Балкану, Програм Уједињених нација за развој (UNDP) и Светска банка, Циљана вредност: 2030: 25%¹⁴⁴. (РЗС и НСЗ)

– Стопа запослених Рома и Ромкиња у јавном сектору

Почетна вредност: биће утврђена, Циљана вредност: 2030: једнака проценту пропорционалном заступљености Рома и Ромкиња у укупном становништву према подацима из Пописа 2022. (РЗС и НСЗ)¹⁴⁵

С обзиром на то да су ови показатељи изведени из Познањске декларације, а имајући у виду да су од стране званичног извора статистичких података на националном нивоу не објављују подаци у вези са стопом запослености Рома и Ромкиња, нити подаци о стопи запослености Рома и Ромкиња у јавном сектору, а ради обезбеђивања емпиријске заснованости процеса праћења остваривања постављених циљаних вредности, неопходно је Акционим планом за имплементацију ове Стратегије предвидети механизме за праћење ових података.

Мера 4.1. Увођење и примена афирмативних мера за запошљавање Рома и Ромкиња у јавном сектору

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство рада, запошљавања, борацких и социјалних питања

Ова мера биће остварена кроз програме подстицања запошљавања који пре свега подразумевају сензибилизацију послодаваца у јавном сектору и примену афирмативних мера за запошљавање, нарочито образованих Рома и Ромкиња (с посебном пажњом на заступљеност жена).

Показатељи за меру 4.1.	Почетна вредност и базна година	Циљана вредност 2030. године
Број институција које су спровеле афирмативне мере за запошљавање Рома и Ромкиња	Биће утврђена	У 2030. години:150

Мера 4.2. Креирање нових и доследна примена постојећих програма запошљавања Рома и Ромкиња

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство рада, запошљавања, борацких и социјалних питања.

Ова мера биће остварена применом мера активне политике запошљавања али бројним активностима које промовишу запошљавање Рома и Ромкиња а које су усмерене на послодавце и ширу јавност. Поред тога, координирано деловање свих система укључујући ОЦД треба да обезбеди већу доступност и видљивост програма запошљавања који адекватно и циљано досежу различите групе у популацији ромске националне мањине (млади, жене, образовани, лица са различитим нивоима квалификација...)

Показатељи за меру 4.2.	Почетна вредност и базна година	Циљана вредност 2030. године
Број нових програма запошљавања Рома и Ромкиња	2021: 0	2030: најмање 5 нових програма

Мера 4.3. Потпуна и одржива институционализација локалних механизма за инклузију Рома

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство рада, запошљавања, борацких и социјалних питања

Мера је од изузетног значаја јер остварује ефекте у више равни: повећавање формалне запослености Рома и Ромкиња у свим секторима, посебно у јавном, и са друге стране повећање ефикасности и одрживости локалних механизма за социјално укључивање Рома и Ромкиња (координатори за ромска питања, здравствене медијаторке, педагошки асистенти, мобилни тимови за социјално укључивање Рома и Ромкиња, итд...). Неопходно је да све надлежне институције на националном и локалном нивоу на системски и координирани начин заокруже правни оквир којим ће се у потпуности и на одржив начин решити радно-равни статус локалних механизма за социјално укључивање Рома и Ромкиња.

Показатељи за меру 4.3.	Почетна вредност и базна година	Циљана вредност 2030. године
Усвојена потребна акта за потпуну и одрживу институционализацију локалних механизма (здравствене медијаторке, координатори за ромска питања, педагошки асистенти, мобилни тимови за социјално укључивање Рома и Ромкиња)	2021: Не	2022–2023: Да

Мера 4.4. Борба против циганизма, као облика расизма и дискриминације у запошљавању

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство рада, запошљавања, борацких и социјалних питања

Овом мером предвиђене су активности које треба да сензибилишу и едукују како запослене у јавном сектору тако и послодавце и на тај начин допринесу разумевању феномена циганизма и дискриминације у односу на Роме и Ромкиње, нарочито у области запошљавања. Ова мера се може спроводити кроз активности и реализацију различитих иновативних пројеката који имају за тему борбу против циганизма, као облика расизма и дискриминације у запошљавању на свим нивоима. За реализацију ове мере могу се укључити и различити међународни и национални донатори како би се активности које се предвиде акционим планом могле остварити у пуном обиму.

Показатељи за меру 4.4.	Почетна вредност и базна година	Циљана вредност 2030. године
Број обука за запослене у јавном сектору	Биће утврђено	До краја 2030: Најмање 10% едукованих од укупног броја запослених
Број обука за сензибилизацију послодаваца	Биће утврђено	До краја 2030: Најмање 10 на годишњем нивоу

Мера 4.5. Легализација рада Рома и Ромкиња у неформалној сфери, посебно сакупљача

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања

Овом мером је потребно предвидети активности којима ће се заокружити правни оквир за легално деловање Рома и Ромкиња у делатности која се односи на послове и рад у неформалној сфери, посебно на сакупљање секундарних сировина, и то на одржив начин који је повољан за носиоце делатности.

Показатељи за меру 4.5.	Почетна вредност и базна година	Циљана вредност 2030. године
Усвојена потребна акта за потпуну и одрживу институционализацију локалних механизма за посредовање у запошљавању (појединци и ОЦД)	2021: Не	2025: Да
Посебни циљ 5: Унапређено здравље Рома и Ромкиња уз једнак приступ квалитетним здравственим услугама и омогућено пуно остваривање права на здравље без дискриминације, нарочито у кризним ситуацијама, у здравственом систему Републике Србије.		

За постизање Посебног циља 5 неопходно је кроз имплементацију Стратегије реализовати мере које се односе на ширење и развијање јавно-здравствених програма у односу на све Роме и Ромкиње у Републици Србији, затим спровођење активности које ће допринети да се Роми и Ромкиње информисају и едукују, као и да се сензибилише већинско становништво и ангажовани у здравственом систему. Такође, у оквиру Посебног циља 5 радиће се активно на регулисању радно правног статуса медијаторки у здравству. Мере и активности које ће се реализовати односе се и на развој и унапређење доступности услуга здравственог система и здравствене заштите Ромима и Ромкињама, без дискриминације, ради смањења неједнакости у здрављу.

Показатељ за постизање Посебног циља 5 је:

– Покривеност Рома и Ромкиња универзалним здравственим осигурањем

Почетна вредност: 93,4%, Циљана вредност: 2030: од најмање 95% или до нивоа као и код осталог становништва (РФЗО, Министарство здравља).

Мера 5.1. Ширење и развијање јавно-здравствених програма

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство здравља.

Јавно-здравствени програми остварују се кроз деловање института и завода за јавно здравље, као и деловање здравствених институција на локалном нивоу. У Плановима јавног здравља јединица локалних самоуправа где су заступљени Роми и Ромкиње потребно је да Роми и Ромкиње буду препознати као посебно рањиве групе и да се кроз програме јавног здравља предвиде активности које таргетирају Роме и Ромкиње.

Показатељи за меру 5.1.	Почетна вредност и базна година	Циљана вредност 2030. године
Број јавно-здравствених програма који таргетирају Роме и Ромкиње	2021: биће утврђено	2030: Све ЈЛС у којима живе Роми и Ромкиње

Мера 5.2. Развијање и спровођење информативно-едукативних програма намењених Ромима и Ромкињама, већинском становништву и ангажованим у здравственом систему.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство здравља.

Информативно едукативни програми подразумевају деловање здравствених институција на националном и локалном нивоу кроз информативно-едукативне кампање, рад здравствених медијаторки и патронажне службе, партнерства са ОЦД, и програме обука за запослене у здравственом систему ради даље сензибилизације и спречавања дискриминације Рома и Ромкиња у здравственом систему.

Показатељи за меру 5.2.	Почетна вредност и базна година	Циљана вредност 2030. године
Број информативно едукативних програма намењених Ромима и Ромкињама	Нема података	2022–2030: Најмање 1 национални на годишњем нивоу
Број информативно едукативних програма намењених већинском становништву	Нема података	2022–2030: Најмање 1 национални на годишњем нивоу
Број информативно едукативних програма намењених ангажованима у здравственом систему	Нема података	2022–2030: Најмање 1 национални на годишњем нивоу

Мера 5.3. Решавање радно правног статуса медијаторки, као и повећање броја запослених Рома и Ромкиња у здравственом систему.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство здравља.

Регулисање радно-правног статуса здравствених медијаторки биће спроведен на исти начин и са истим циљем како је дефинисано мером 4.3. Такође, кроз ову меру је могуће реализовати активности које се односе на додатно формално и неформално образовање медијаторки.

Показатељи за меру 5.3.	Почетна вредност и базна година	Циљана вредност 2030. године
Број запослених здравствених медијаторки са потпуно регулисаним радно-правним статусом	2021: 0 *Министарство здравља	2030: Најмање 250
Број здравствених медијаторки у ЈЛС	2021: 75 медијаторки у 59 *Министарство здравља	2030: Најмање 250 у 80 ЈЛС

Мера 5.4. Учинити доступним услуге здравственог система и здравствене заштите Ромима и Ромкињама, без дискриминације, ради смањења неједнакости у здрављу.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство здравља.

Кроз ову меру је потребно спроводити активности које ће обезбедити да услуге здравственог система и здравствене заштите буду доступне сваком појединцу и појединки из ромске националне заједнице, да се користе услуге без дискриминације. Такође, ове активности ће водити ка смањењу неједнакости у здрављу, ка унапређењу здравља, смањењу смртности и повећању животног века Рома и Ромкиња.

Показатељи за меру 5.4.	Почетна вредност и базна година	Циљана вредност 2030. године
% Рома и Ромкиња који сматра да њихове здравствене потребе нису задовољене	2014: 28% *Заштитник грађана	2030: 10%
Обухват жена ромске националности у току првог триместра трудноће савременом	2019: 84%	2030: 97%

здравственом заштитом	*MICS6, P3C и УНИЦЕФ	
Обухват вакцинацијом деце ромске националности узраста 24–35 месеци.	2019: 63% *MICS6, P3C и УНИЦЕФ	2030: 80%
Посебни циљ 6:		
Побољшани услови становања за становништво ромске националности		

За постизање Посебног циља 6 неопходно је кроз имплементацију Стратегије радити на озакоњењу објеката и подстандардних објеката који задовољавају основне услове животног стандарда. Затим, неопходно је спроводити активности у циљу опремања подстандардних насеља комуналном инфраструктуром. Значајне су и активности које ће допринети остварењу мере решавања стамбених потреба бескућника и особа ромске националности које морају бити расељене. Показатељ за Посебан циљ 6 је:

– Процент озакоњених подстандардних насеља у којима живе Роми и Ромкиње

Почетна вредност: нема података, Циљана вредност: 2030: најмање 70% (Министарство Грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре)

Мера 6.1. Озакоњење објеката који задовољавају основне услове животног стандарда

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре.

У оквиру ове мере потребно је предвидети активности које се односе на успостављање обједињене базе података и обезбеђивање приступа овим подацима свим заинтересираним актерима и успостављање функционалног механизма за континуирано ажурирање података. Такође, активности на решавању стамбеног питања иду у правцу озакоњења стамбених објеката у којима живе Роми и Ромкиње што подразумева приступ комуналној инфраструктури и адекватност стамбених услова.

Показатељи за меру 6.1.	Почетна вредност и базна година	Циљана вредност 2030. године
Број породица припадника ромске националне заједнице са потпуно решеним стамбеним питањем у смислу озакоњења, приступа комуналној инфраструктури и адекватност стамбених услова.	Биће утврђено	2030: 10.000
Број озакоњених објеката у којима живе Роми и Ромкиње	Биће утврђено	2030: 10.000

Мера 6.2. Унапређење подстандардних објеката како би задовољавали основне услове животног стандарда

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре.

Где год је могуће, потребно је легализовати сва неформална насеља у којима станују Роми и Ромкиње. Међутим, за Роме и Ромкиње који живе у неформалним насељима која се не могу легализовати из оправданих разлога потребно је реализовати активности како би се обезбедило трајно, прикладно, достојанствено, приступачно и несегрегирано становање.

Показатељи за меру 6.2.	Почетна вредност и базна година	Циљана вредност 2030. године
Приступ пијаћој води – проценат домаћинстава	2019: 98% *MICS6, P3C и УНИЦЕФ	2030: 100% (изједначен са вредностима за општу популацију 2019)
Основна санитација – проценат домаћинстава	2019: 86% *MICS6, P3C и УНИЦЕФ	2030: 98% (изједначен са вредностима за општу популацију 2019)

% становништва који живи у домаћинствима која користе побољшане санитарне просторије које се не деле са другима	2019: 86% *MICS6, P3C и УНИЦЕФ	2030: 98% (изједначен са вредностима за општу популацију 2019)
---	-----------------------------------	---

Мера 6.3. Опремање подстандардних ромских насеља комуналне инфраструктуре

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре.

Кроз ову меру ће се реализовати активности обезбеђивања комуналне инфраструктуре за подстандардна ромска насеља, а пре свега пијаћа вода, струја, канализација итд.

Показатељи за меру 6.3.	Почетна вредност и базна година	Циљана вредност 2030. године
Број подстандардних ромских насеља у којима је изграђена комплетна комунална инфраструктура и објекти су прикључени на исту до 2030. године	Нема поузданих обједињених података	2030: 400

Мера 6.4. Решавање стамбених потреба бескућника, интерно-расељених лица и особа ромске националности које морају бити расељене

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре.

Кроз ову меру спроводиће се активности усмерене на обезбеђивање стамбених решења за бескућнике, интерно расељена лица, као и Роме и Ромкиње који морају из било ког разлога бити расељени и којима је неопходно обезбедити стамбено решење. То могу бити активности куповине кућа, станова, социјалног становања, реконструкције постојећих објеката итд.

Показатељи за меру 6.4.	Почетна вредност и базна година	Циљана вредност 2030. године
Број ЈЛС у којима су спроведени програми и пројекти за решавање стамбеног питања бескућника, интерно расељених лица и повратника, као и особа ромске националности који морају бити расељени	2021: биће утврђено *Извор КИРС	2030: све ЈЛС
Посебни циљ 7: Унапређен приступ услугама социјалне заштите, доступност и делотворност новчаних давања ради смањења сиромаштва и повећања социјалне укључености Рома и Ромкиња у локалној заједници.		

За постизање Посебног циља 7. неопходно је радити на јачању улоге и капацитета пре свега јавног сектора, а затим и ОЦД и приватног сектора који су укључени у систем социјалне заштите. Подржати напоре да се сви Роми и Ромкиње упишу у грађанске регистре, као и да се обезбеди доступност и делотворност новчаних давања ради смањења сиромаштва и повећања социјалне укључености. Посебно истаћи кроз планиране активности специфичне групе у оквиру популације Рома и Ромкиња (децу, младе, старије, ОСИ, повратнике, интерно расељена лица итд.).

Такође, активности треба да се усмере на наставак рада на поступцима који су у вези са решавањем статусних питања припадника ромске националне мањине кроз пријаву пребивалишта на адреси установе социјалне заштите (ЦСР или установа за смештај), уколико не постоје услови за пријаву пребивалишта по неком другом основу, у чије спровођење је укључен и МУП. Показатељи за Посебан циљ 7 су:

– Процент Рома и Ромкиња који су уписани у грађанске регистре

Почетна вредност: нема података, Циљана вредност: 2030: 100% (Централни регистар становништва)

– Процент домаћинстава у подстандардним ромским насељима која користе неко од новчаних социјалних давања

Почетна вредност: 2019: 84% (P3C, MICS 6), Циљана вредност: 2030: 70% (P3C)

Мера 7.1. Јачање улоге и капацитета јавног сектора за развој и примену социјалних политика, права и услуга које одговарају на потребе појединаца и породица

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања

У оквиру ове мере потребно је подржати кроз активности доношење потребних законских, подзаконских и других аката (планских докумената) која су важна за смањење сиромаштва и повећање социјалне укључености Рома и Ромкиња на националном нивоу. Активности у оквиру ове мере треба да доведу до унапређења евиденције у оквиру система социјалне заштите кроз континуирано прикупљање података о остваривању права и услуга Рома и Ромкиња.

Кроз ову меру потребно је јачати улогу јединица локалних самоуправа за мултисекторски приступ и креирање локалних социјалних политика, у препознавању потреба Рома и Ромкиња. Акционим планом предвидети активности које циљају специфичне групе у оквиру популације Рома и Ромкиња и које одговарају на проблеме наведене у опису стања: дечији, рани и принудни бракови, породично и партнерско насиље, дечији и принудни рад, деца улице, трговина људима. Такође, потребно је спроводити активности које повећавају доступност услуга и програма из других система, који се односе на образовање, становање, запошљавање и здравствену заштиту (превенција осипања и раног напуштања школовања, услуге подршке породици са децом/породични или теренски сарадник итд.). У овом делу потребно је ослањати се и на активности Мобилних тимова у општинама у којима су формиран, а у ЈЛС у којима нису формиран, подстицати формирање. Кроз активности у овој мери неопходно је унапредити стручне компетенције запослених за рад са Ромима и Ромкињама, да се унапређују њихове компетенције за реализацију мера и активности у заштити ромског становништва кроз унапређење културно компетентне праксе у систему социјалне заштите, кроз похађање акредитованих обука, али и на друге релевантне начине. Такође, неопходно је да се даље развијају локалне услуге социјалне заштите које ће укључивати и Роме и Ромкиње, посебно кроз наменске трансфере којима се помажу локалне самоуправе да развију услуге у заједници. Овом мером је неопходно појачати информисање Рома и Ромкиња о новчаној социјалној помоћи, као мери за смањење сиромаштва. Такође, неопходно је спроводити активности активнације корисника НСП, затим обезбеђивања поједностављење процедура за остваривање бесплатне правне помоћи.

Показатељи за меру 7.1.	Почетна вредност и базна година	Циљана вредност 2030. године
Донети потребни законски, подзаконски и други акти (планска документа) која су важна за смањење сиромаштва и повећање социјалне укључености Рома и Ромкиња на националном нивоу	Полазна основа: биће утврђена	2030: Донета сва потребна акта и примењују се
Број ЈЛС у чијим локалним планским документима постоје посебне мере и програме социјалне заштите намењене Ромима и Ромкињама	Полазна основа: биће утврђена *Извори: ЈЛС, База података и мерама социјалне инклузије Рома и Ромкиња, Стална конгеренција градова и општина	Све ЈЛС које имају локална планска документа
Број ЈЛС које пружају локалне услуге социјалне заштите које укључују Роме и Ромкиње, повратнике по споразуму о реадмисији, и друге	Полазна основа: биће утврђена *Извори: ЈЛС, База података и мерама социјалне инклузије Рома и Ромкиња, Стална конгеренција градова и општина	Све ЈЛС које имају ромску националну мањину
Број акредитованих програма обуке у бази Републичког завода за социјалну заштиту који се односе на јачање компетенција за рад са припадницима ромске националне заједнице	Полазна основа: биће утврђена Извор: Републички завод за социјалну заштиту, Комора социјалне заштите	2030: 5
Број реализованих акредитованих програма обуке и других стручних скупова који се односе на јачање компетенција за рад са припадницима ромске националне заједнице	Полазна основа: биће утврђена	До краја 2030: 35 (најмање 5 годишње)

Мера 7.2. Повећање информисаности и Рома и Ромкиња о могућностима остваривања права и услуга из области социјалне заштите и остваривање права и услуга

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања.

Када је у питању ова мера, потребно је радити на информисању Рома и Ромкиња, и подизању свести о могућностима остваривања права и услуга у области социјалне заштите. Активности могу да буду усмерене на кампање и промотивне активности у локалној заједници, промоцију приступа социјалним услугама. Кроз ову меру могуће је спроводити активности које ће водити ка побољшању материјалног положаја ромског становништва унапређењем новчаних давања, ради смањења сиромаштва. Ради повећања информисаности Рома и Ромкиња и доступности права и услуга из области социјалне заштите, потребно је нагласити значај и улоге, укључити кроз активности, приватни сектор, цивилни сектор и медије. Такође, активности могу да се односе и на унапређење евиденције о остваривању права и услуга из области социјалне заштите за Роме и Ромкиње.

Показатељи за меру 7.2.	Почетна вредност и база година	Циљана вредност 2030. године
Број пројеката спроведених са циљем информисања Рома и Ромкиња о правима и услугама у систему социјалне заштите на националном и локалном нивоу	Не постоји податак Извори: ЈЛС, ЦСР, База података и мерама социјалне инклузије Рома и Ромкиња, СКГО	На годишњем нивоу 2022–2030.: број ОЦД и ЈЛС које су спровеле пројекте
Број реализованих истраживања на локалном и националном нивоу о свим битним питањима ромске националне заједнице у вези са остваривањем права и услуга у области социјалне заштите, ради квалитетније анализе и повезивања стручне праксе у даљем планирању и унапређивању положаја ромске заједнице;	Не постоји податак Извори: МРЗБСП, РЗСЗ, ПЗСЗ, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, Комора социјалне заштите, ОЦД, међународне организације и др.	На годишњем нивоу 2022–2030.: Најмање једно истраживање годишње

Мера 7.3. Унапређење система реинтеграције и социјалног укључивања повратника, међу којима је велики број Рома и Ромкиња, по основу Споразума о реадмисији.

Институција надлежна за спровођење мере: Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања.

Кроз Меру 7.3. потребно је реализовати активности које се односе на јачање и активирање савета за миграције у ЈЛС, који су законска обавеза према Закону о управљању миграцијама¹⁴⁶. У складу са тим потребно је реализовати активности које се односе на прикупљање и анализе података релевантних за управљање миграцијама када су у питању Роми и Ромкиње, као и повратници, успостављање система за праћење, као и координација органа државне управе и ОЦД које се баве миграцијама. Значајне су и активности на изради и спровођењу локалних акционих планова за интеграцију повратника/управљање миграцијама који укључују посебне мере намењене Ромима и Ромкињама повратницима. Такође, потребно је спроводити активности које се односе на информисање повратника о њиховим правима и обавезама.

Показатељи за меру 7.3.	Почетна вредност и база година	Циљана вредност 2030. године

Број ЈЛС у којима су израђени и спроводе се локални акциони планови за интеграцију повратника/управљање миграцијама који укључују посебне мере намењене Ромима и Ромкињама повратницима	Полазна вредност: биће утврђено *КИРС, ЈЛС	Све ЈЛС
Број дистрибуираних информатора посвећених правима и обавезама повратника по основу споразума о реадмисији	Полазна вредност: У 2020. години дистрибуирано је укупно 1.000 информатора посвећених правима и обавезама повратника по основу споразума о реадмисији. *КИРС ¹⁴⁷	Циљана вредност: 2030: обухваћени сви повратници

139 Перцепција ромске заједнице о дискриминацији, Повереник за заштиту равноправности, 2021 http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2021/02/PERCEPCIJA-ROMSKE-ZAJEDNICE-O-DISKRIMINACIJI_final_compressed.pdf

140 Извештај о истраживању јавног мњења – Однос грађана и грађанки према дискриминацији у Србији, Повереник за заштиту равноправности, 2019. доступно на: <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2019/11/izvestaj-o-istravanju-javnog-mnjenja.pdf>

141 Члан 12. Закона о јавним службама („Службени гласник РС”, бр. 42/91, 71/94, 79/05 – др. закон, 81/05 – исправка др. закона, 83/05 – исправка др. закона и 83/14 – др. закон) и Закон о култури, члан 23 „Службени гласник РС”, број 72 од 3. септембра 2009, 13 од 19. фебруара 2016, 30 од 23. марта 2016 – исправке, 6 од 24. јануара 2020, 47 од 10. маја 2021, 78 од 3. августа 2021.

142 Чланом 976. Закона о државним службеницима уређено је да Општи програм обуке, поред осталих тема, обухвата и тему заштита људских права. Овај програм обуке у смислу става 7. наведеног члана закона, припрема, спроводи и развија Национална академија за јавну управу, а сагласно члану 97ђ тог закона, за сваку годину доноси Влада, на предлог Националне академије за јавну управу, по претходно прибављеном мишљењу Високог службеничког савета.

143 Актуелно је доступан само број регистрованих организација које се баве ромским питањима, према подацима РЕФ-а (https://www.romaeducationfund.org/wp-content/uploads/2019/05/country_strategy_sr_srpski_09_05.pdf) тај број је за 2019. годину преко 300, међутим, нису све активне. Потребно је утврдити колико тих организација заиста воде Роми и Ромкиње и које су активне (може кроз Платформу цивилног друштва).

144 У складу са Познањском декларацијом, доступна на: <https://www.rcc.int/romaintegration2020/files/admin/docs/5276e54b1a08c61969fea63c0dd27f13.pdf>

145 У складу са Познањском декларацијом, доступна на: <https://www.rcc.int/romaintegration2020/files/admin/docs/5276e54b1a08c61969fea63c0dd27f13.pdf>

146 „Службени гласник РС”, број 107/12.

147 [https://kirs.gov.rs/media/uploads/Migracioni%20profil%20Republike%20Srbije%202020%20FINAL%20\(1\).pdf](https://kirs.gov.rs/media/uploads/Migracioni%20profil%20Republike%20Srbije%202020%20FINAL%20(1).pdf)

9. УПРАВЉАЊЕ СТРАТЕГИЈОМ

У оквиру Министарства за људска и мањинска права и друштвени дијалог формиран је Одсек за унапређење положаја Рома и Ромкиња, који представља техничку подршку Координационом телу за унапређење положаја и социјално укључивање Рома и Ромкиња и праћење реализације Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године, а чији задатак је био да у сарадњи са Стручном групом Координационог тела, ревидира Стратегију за социјално укључивање Рома и Ромкиња и усклади је са актуелним стратешким оквиром ЕУ за Роми и донетим законима Републике Србије. У сарадњи свих релевантних актера Стручна група Координационог тела ће управљати имплементацијом Стратегије.

Највећи део одговорности за спровођење појединачних мера у оквиру Стратегије лежи на органима јавне власти на националном и локалном нивоу, у зависности од надлежности за појединачне мере и активности. Овим моделом ће се обезбедити одговарајуће ефективно и ефикасно управљање Стратегијом, праћење остваривања стратешких мера и редовно извештавање о спровођењу Стратегије, предлагање надлежним органима измене мера које нису делотворне, иницирање, припрема и успостављање сарадње са другим државним органима, допринос измени прописа који се односе на остваривање стратешких мера, сарадња са јединицама локалне самоуправе и пружање одговарајуће стручне помоћи у вези са спровођењем Стратегије, подршка изради процена стања социјално-економског положаја Рома и Ромкиња у јединицама локалне самоуправе као основе за креирање локалних јавних политика унапређења положаја Рома и Ромкиња.

Нарочито се мора водити рачуна да се у телима задуженим за праћење процеса примене Стратегије и координацију послова у вези са социјалним укључивањем Рома и Ромкиња осигура учешће представника ромске националне заједнице. Осим тога, неопходно је осигурати да и представници Националног савета ромске националне мањине Републике Србије и организација цивилног друштва буду укључени у процес спровођења Стратегије, али и процес праћења и евалуације мера предвиђених Стратегијом.

Стратегија, односно већина стратешких мера се остварује у локалној самоуправи. Према Попису становништва, Роми и Ромкиње настањују 92 јединице локалне самоуправе, а њихов број варира од општине до општине, стога стратешко планирање инклузивних мера захтева да се он процењује у односу на апсолутни и релативни удео у укупном становништву јединице локалне самоуправе. Искуства указују на то да је у претходном периоду успех у вези са унапређењем положаја Рома и Ромкиња постигнут у локалним самоуправама у којима је постојало тело које се бавило ромском популацијом на локалном нивоу, док већина локалних самоуправа није предузимала активности у вези са интеграцијом Рома и Ромкиња и остваривањем циљева претходног стратешког документа и акционих планова.

Комесаријат за избеглице и миграције је приликом достављања мишљења на Предлог Стратегије, исказао став да је у рад Координационог тела и Стручне групе, неопходно формално укључити представника тог Комесаријата.

10. МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА РЕЗУЛТАТА И ИЗВЕШТАВАЊЕ

Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период 2022–2030. године и пратећи акциони планови, као документи јавне политике, спроводиће се кроз мере и активности које су овим документима дефинисане и детаљно разрађене, а за њихово спровођење одговорни су органи државне управе у чијој надлежности се налази конкретна мера и активност.

Координационо тело за унапређење положаја и социјално укључивање Рома и Ромкиња и праћење реализације Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године задужено је на основу Одлуке о образовању Координационог тела за унапређење положаја и социјално укључивање Рома и Ромкиња и праћење реализације Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године¹⁴⁸ да прати реализацију планираних мера и активности. Овом одлуком, у Координационо тело именују се: 1) за председника Координационог тела: Ана Брнабић, председница Владе, 2) за заменика председника Координационог тела: Гордана Чомић, министарка за људска и мањинска права и друштвени дијалог, 3) за чланове Координационог тела: Новак Недић, генерални секретар Владе, Дарија Кисић Тепавчевић, министарка за рад, запошљавања, борачка и социјална питања, Бранко Ружић, први потпредседник Владе и министар просвете, науке и технолошког развоја, Златибор Лончар, министар здравља, Синиша Мали, министар финансија, Томислав Момировић, министар грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре; Марија Обрадовић, министарка државне управе и локалне самоуправе; Јадранка Јоксимовић, министарка за европске интеграције; Маја Поповић, министарка правде; Далибор Накић, председник Националног савета ромске националне мањине; Драгана Јовановић Аријас, менаџерка Тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва. 4) за секретара Координационог тела: Александра Новикова Милојковић, Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог.

Координационо тело се састаје најмање једном у шест месеци. Координационо тело дужно је да доставља извештај о раду Влади сваких шест месеци. У процесу спровођења мера и активности, а у складу са надлежностима, поред Министарства за људска и мањинска права и друштвени дијалог, у спровођењу ове стратегије, учествују и друга надлежна министарства и институције, имајући у виду да одређене мере захтевају интерсекторску сарадњу.

Координационо тело има задатак да координира и усмерава послове органа државне управе и прати реализацију утврђених мера и активности за унапређење положаја и социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији у складу са Стратегијом за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године. Координационо тело иницира израду стратешких докумената, годишњих и других извештаја о реализацији стратешких докумената, разматра сва питања и координира и усмерава рад органа државне управе, органа јединица локалне самоуправе, јавних предузећа и других облика организовања од стране Републике Србије и јединица локалне самоуправе у вези са пословима из њиховог делокруга рада у вези са унапређењем положаја и социјалним укључивањем Рома и Ромкиња у Републици Србији. Задаци Координационог тела су и: унапређење међуресорне сарадње у вези са социјалним укључивањем Рома и Ромкиња; предлагање мера за решавање ургентних ситуација чија последица може бити додатна рањивост Рома и Ромкиња, предлагање начина за остваривање прописаних, али и додатних, мера и активности које доприносе унапређењу положаја и већој социјалној укључености Рома и Ромкиња; унапређење сарадње са међународним организацијама и организацијама цивилног друштва на питањима од значаја за инклузију Рома и Ромкиња; унапређење учешћа Рома и Ромкиња у свим процесима планирања, спровођења и праћења мера инклузије, развијање друштвеног дијалога и борба против антиромизма и дискриминације Рома и Ромкиња.

Праћење спровођења мера и активности преко квантитативних и квалитативних показатеља који ће бити дефинисани акционим планом, обављаће Стручна група Координационог тела за унапређење положаја и социјално укључивање Рома и Ромкиња и праћење реализације Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији.

Стручну групу чине представници Министарства просвете науке и технолошког развоја, Министарства за рад запошљавање, борачка и социјална питања, Министарства здравља, Министарства грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре, Министарства унутрашњих послова, Министарства финансија, Министарства правде, Министарства државне управе и локалне самоуправе, Министарства за европске интеграције, Министарства културе и информисања, Националног савета ромске националне мањине, Тима за социјално укључивање и смањивање сиромаштва, Сталне конференције градова и општина, Републичког секретаријата за јавне политике и представници Платформе цивилног друштва

Поред праћења, Стручна група има задатак да припрема годишње извештаје о спровођењу мера и активности, а Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог да извештаје учини јавно доступним, у складу са Законом о планском систему Републике Србије. Координационо тело добија извештаје о спровођењу Стратегије на три нивоа: јединице локалне самоуправе, министарства/друге централне институције; и Републички завод за статистику.

Стручна група се по правилу састаје једном у 60 дана, ради: – размене информација у вези са праћењем остваривања циљева, мера и активности у вези са унапређењем положаја и социјалним укључивањем Рома и Ромкиња у Републици Србији; – разматрања проблема у вези са остваривањем Стратегије и других проблема у вези са унапређењем положаја и социјалним укључивањем Рома и Ромкиња и предлагања решења за унапређење стања у овој области; – припреме и редовног ажурирања података који се односе на мере, активности и ефекте унапређивања положаја и социјалног укључивања Рома и Ромкиња; – размене информација са међународним организацијама чији су програми/пројекти усмерени на унапређење положаја Рома и Ромкиња. Стручна група се састаје и ванредно у случају потребе за проналажењем решења у ситуацијама које додатно доприносе погоршавању положаја Рома и Ромкиња или других околности које захтевају хитно реаговање.

У складу са Законом о планском систему Републике Србије, Предлагач документа извештаваће Владу о резултатима спровођења акционог плана најкасније у року од 120 дана по истеку сваке календарске године од дана усвајања. Такође, завршни извештај о спровођењу Стратегије биће поднет најкасније шест месеци након истека примене Стратегије.

Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период 2022–2030. године као документ јавних политика се, такође, прати кроз Информациони систем за планирање, праћење спровођења, координацију јавних политика и извештавање који представља јединствени електронски систем у који учесници у планском систему уносе садржај својих докумената јавних политика и средњорочне планове и врше извештавање у складу са Законом о планском систему Републике Србије. Овај информациони систем води Влада преко Републичког секретаријата за јавне политике на такав начин да се обезбеди веза између садржаја јавних политика, средњорочних планова корисника буџетских средстава надлежних за спровођење мера јавних политика и њихових финансијских планова. На основу члана 47. Закона о планском систему, кроз овај информациони систем ће се обезбеђивати благовремено извештавање о оствареним циљевима и праћење остварених вредности показатеља учинка.

У циљу мерења ефеката, односно евалуације резултата Стратегије, Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог организоваће три ex-post анализе – прву на крају друге године спровођења мера и активности, другу у 2026. години, а трећу у 2029. години или 2030. години, као последњој години трајања Стратегије. Под термином ex-post анализа у смислу Закона о планском систему и Уредбе о методологији управљања јавним политикама, анализи ефеката јавних политика и прописа и садржају појединачних докумената јавних политика обухватају и праћење спровођења документа јавне политике и вредновање учинака, тако да ће се планиране анализе ослањати на годишње извештаје о спровођењу мера и активности, али и на праћење ефеката овог документа јавне политике.

Праћење спровођења мера и активности, као и праћење остварености посебних и општег циља, вршиће се на основу показатеља резултата (мере), показатеља исхода (посебни циљеви) и показатеља ефеката (општи циљ), који ће бити наведени у Стратегији и у Акционом плану. Извештаје о годишњем спровођењу Акционих планова ове стратегије припремаће Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог у партнерству са RCC¹⁴⁹.

Процена остварености мера и активности, као и процена исхода и ефеката, базираће се на различитим статистичким и другим подацима свих институција укључених у рад Стручне групе, подацима који проистичу из различитих међународних истраживања у којима учествује Република Србија, али и на подацима и анализама у оквиру студија и извештаја које ће произвести домаће и међународне институције, организације и тела. Важан извор података биће ЈИСП.

148 Координационо тело (minljmpdd.gov.rs)

149 <http://www.rcc.int/romaintegration2020>

11. ПРОЦЕНА ФИНАНСИЈСКИХ СРЕДСТАВА ЗА СПРОВОЂЕЊЕ СТРАТЕГИЈЕ

Све институције одговорне за реализацију мера и активности планираће буџетска средства потребна за њихово спровођење у складу са пројекцијама и могућностима, као и у оквиру ограничења који се за сваког буџетског корисника утврђује од стране Министарства финансија у процесу припреме и доношења буџета.

У циљу консолидације утрошка и бољег управљања средствима, током прве две године од почетка примене Стратегије Влада ће спровести анализу утрошка укупних средстава на свим нивоима власти и средстава међународне развојне помоћи намењених социјалном укључивању Рома и Ромкиња, на основу које ће бити предложен унапређени модел финансирања мера предвиђених Стратегијом.

У складу са Оперативним закључцима семинара о социјалном укључивању Рома и Ромкиња у Републици Србији (јун 2021), Европска комисија ће наставити да подржава спровођење Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња и њеног Акционог плана, као и да пружа стратешку, стручну и финансијску подршку за иницијативе, мере и програме усмерене на унапређење положаја Рома и Ромкиња у Републици Србији.

Такође, у складу са Оперативним закључцима семинара о социјалном укључивању Рома и Ромкиња у Републици Србији (јун 2021), Влада Републике Србије, ресорна министарства и Министарство за европске интеграције у својству Техничког секретаријата НИПАК-а и институције надлежне за координацију међународне помоћи, настојаће да обезбеди континуитет подршке за област социјалног укључивања Рома и Ромкиња кроз презентацију квалитетних пројеката у чијем фокусу су приоритетне области интеграције Рома и Ромкиња. Редовни извори финансирања су обезбеђени кроз наменске трансфере којима се помажу локалне самоуправе да развију услуге у заједници.

Извор средстава представљају други међународни донатори и финансијске институције међу којима су Светска банка, Влада Немачке, Влада Швајцарске и др. Осим овога, постоји и група активности за чије спровођење ће се извор средстава утврдити током имплементације Стратегије”.

12. АКЦИОНИ ПЛАН

Први акциони план за спровођење Стратегије за период од 2022. до 2024. године донеће се у року од 90 дана од дана усвајања ове стратегије. Временски период на који ће се односити акциони планови по истеку Акционог плана за период од 2022. до 2024. године биће утврђен од стране надлежног предлагача. Током процеса израде Акционог плана за спровођење ове стратегије, за сваку меру ће се припремити процена потребних финансијских средстава са изворима обезбеђења средстава.

13. ЗАВРШНЕ ОДРЕДБЕ

Даном објављивања ове стратегије престаје да важи Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године („Службени гласник РС”, број 26/16).

Ову стратегију објавити на интернет страници Владе, интернет страници Министарства за људска и мањинска права и друштвени дијалог и порталу е-Управе, у року од седам радних дана од дана усвајања.

Ову стратегију објавити у „Службеном гласнику Републике Србије”.

05 број 90-311/2022

У Београду, 3. фебруара 2022. године

Влада

Председник,

Ана Брнабић, с.р.

14. ЛИСТА СКРАЋЕНИЦА

АПР – Агенција за привредне регистре

ГИЗ – Немачка организација за међународну сарадњу

ДЗ – Дом здравља
ДЕУ – Делегација Европске Уније
ИПА – Инструмент за предприступну помоћ
ЈИСП – Јединствени информациони систем просвете
ЈЛС – Јединице локалне самоуправе
ЈОБ – Јединствени образовни број
МЉМПДД – Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог
МРЗБСП – Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања
МКИ – Министарство културе и информисања
МПНТР – Министарство просвете, науке и технолошког развоја
МУП – Министарство унутрашњих послова
ИЗЈЗ – Институт за јавно здравље
НСЗ – Национална служба за запошљавање
НСРНМ – Национални савет ромске националне мањине Републике Србије
ОСИ – Особе са инвалидитетом
ОШ – Основне школе
ОЦД – Организације цивилног друштва
ПФЕ – Процена финансијских ефеката
ПВО – Предшколско васпитање и образовање
ПУ – Предшколске установе
РЕФ – Фонд за образовање Рома
РИК – Републичка изборна комисија
РЗС – Републички завод за статистику
СКГО – Стална конференција градова и општина
ССУ– Стандардизовани сет услуга
СШ – Средње школе
УНИЦЕФ – Дечији фонд Уједињених нација
УНОПС – Канцеларија Уједињених нација за пројектне услуге
РЗСЗ – Републички завод за социјалну заштиту
RCC – Regional Cooperation Council (Савет за регионалну сарадњу)
ПСЗС – Покрајински завод за социјалну заштиту

